

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'TA TOPLUM VE
YÖNETİMİN KURULUŞU

MEHTAP KÖMÜRCÜ

MAYIS 2023

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'TA TOPLUM VE
YÖNETİMİN KURULUŞU

MEHTAP KÖMÜRCÜ

TEZ DANIŞMANI:
Dr. Öğretim Üyesi Elife Kılıç

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Mehtap KÖMÜRCÜ

15.06.2023

ÖZ

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'TA TOPLUM VE YÖNETİMİN KURULUŞU

Kömürcü, Mehtap

Yüksek Lisans, Felsefe

Tez yöneticisi: Dr. Öğr. Üy. Elife Kılıç

Mayıs, 2023

Siyaset felsefesi, felsefenin ana dallarından biri olarak toplum ve yönetim ilişkisi açısından yoğun tartışmaların hâkim olduğu bir alan olmuştur. Thomas Hobbes ve John Locke siyaset felsefesi içerisinde toplum ve yönetim ilişkisi üzerinde duran başlıca düşünürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızın ana konusu da Hobbes ve Locke'un toplum ve yönetim anlayışları çerçevesinde ele aldıkları temel kavramları saptamak ve sonrasında bu kavramları açıklayıp onların görüşlerini karşılaştırmak olacaktır. Yönetim anlayışı kişilerin yaşadıkları çevresel etmenler ile diğer kişiler çerçevesinde şekillenmektedir. Böylece ilk bölümde Thomas Hobbes'un yaşadığı dönemdeki İngiltere'de meydana gelen olaylardan bahsedilmektedir. Devamında Hobbes'un insan doğası, doğa durumu tasviri, doğa durumunda bireyin güvensizliği, doğa yasası ve akıl ilişkisi, doğal hak, sözleşme ile oluşan toplum, özgürlük ve mülkiyet anlayışlarıyla beraber toplum ve yönetim anlayışı betimlenecektir. İkinci bölümde de Locke'un da Hobbes gibi etkilendiği olaylardan bahsederek aynı kavramlara nasıl baktığı açıklanacaktır. Üçüncü bölümde T. Hobbes ve J. Locke'un siyaset anlayışlarının temeli olan kavramlara nasıl baktıkları belirtilerek karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğa durumu, Doğa yasası, Sözleşme, Özgürlük, Mülkiyet

ABSTRACT

FOUNDATION OF SOCIETY AND MANAGEMENT AT THOMAS HOBBS AND JOHN LOCKE

Komurcu, Mehtap

Master of Arts, Philosophy

Supervisor: Assistant Prof. Dr. Elife KILIÇ

May, 2023

Political philosophy, as one of the main branches of philosophy, has been a field dominated by intense debates in terms of the relationship between society and administration. Thomas Hobbes and John Locke are the main philosophers who focus on the relationship between society and management in political philosophy. The main subject of our study is to comprehend the basic concepts of Hobbes and Locke within the framework of their understanding of society and administration, to explain these concepts and compare their views. The understanding of management is shaped by the environmental factors that people live in and other people. Accordingly, in the first chapter, the events that took place in England during the period when Thomas Hobbes lived are mentioned. In the continuation, Hobbes' description of human nature, the state of nature, the insecurity of the person in the state of nature, the relationship between the law of nature and reason, natural right, society formed by contract, freedom and property along with the understanding of society and management are depicted. In the second part, it is explained how Locke expresses his point of view at the same concepts by talking about the events he was influenced by like Hobbes. In the third chapter, how T. Hobbes and J. Locke explain the concepts that form the basis of their understanding of politics will be compared.

Keywords: State of nature, insecurity, contract, freedom, property

ÖNSÖZ

Siyaset felsefesinin sözleşmeci düşünürleri olarak bilinen Thomas Hobbes ve John Locke, ortaya koyduğu siyaset anlayışları bakımından ön plana çıkmaktadırlar. Bu iki ünlü düşünürün siyaset anlayışları geçmişten günümüze kadar var olan devletin kökenleri hakkında temel bilgi kaynakları olarak görülmektedir.

Bu çalışma, Thomas Hobbes ve John Locke'un siyaset anlayışlarını tarafsız bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Bu çalışmamda öncelikli olarak üzerimdeki emeği açısından sevgili tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Elife KILIÇ'a teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda tezimi yazarken tüm maddi ve manevi desteğini canı gönülden hissettiğim babam Bülent KÖMÜRCÜ'ye, bunu başarmam için daima desteğini hissettiğim annem Şefika KÖMÜRCÜ'ye, her koşulda geleceğimi önemseyen ablam Ebru SARIYER'e, kardeşim Murat Can KÖMÜRCÜ'ye ve eşi Ayşe KÖMÜRCÜ'ye, en yakın dostum Buket KUMRU'ya ve bu süreçte tüm desteğini hissettiğim bölüm arkadaşım Nurdan AKGÜN'e teşekkür ederim.

Mehtap KÖMÜRCÜ

Kırklareli, 2023

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

1.BÖLÜM:

THOMAS HOBBS'UN TOPLUM VE YÖNETİM İLİŞKİSİ	3
1.1.Thomas Hobbes Öncesi İngiltere Yönetimi ve Toplum	4
1.2.Thomas Hobbes ve Behemoth	6
1.3.İnsan Doğası.....	6
1.4.Doğa Durumu Tasviri	8
1.5.Doğa Durumunda Bireyin Güvensizlik Hali.....	12
1.6.Doğa Yasası (Lex Naturalis) ve Akıl İlişkisi	15
1.7. Doğal Hak	17
1.8. Sözleşme ile Oluşan Toplum	19
1.9.Özgürlük Anlayışı	22
1.10.Mülkiyet Anlayışı	25
1.11. Toplum ve Yönetimin Kuruluşu	26

2.BÖLÜM:

LOCKE'UN TOPLUM VE YÖNETİM İLİŞKİSİ	29
2.1. Locke Öncesi İngiltere Yönetimi ve Toplum.....	31
2.2. İnsan Doğası.....	33
2.3. Doğa Durumu Tasviri	34
2.4.Doğa Durumunda Bireyin Güvensizlik Hali.....	37
2.5.Doğa Yasası (Lex Naturalis) ve Akıl İlişkisi	39
2.6.Doğal Hak	42

2.7.Sözleşme İle Oluşan Toplum	44
2.8.Özgürlük Anlayışı	47
2.9.Mülkiyet Anlayışı	48
2.10.Toplum ve Yönetimin Kuruluşu	51

3.BÖLÜM:

HOBBS VE LOCKE'TA TOPLUM VE YÖNETİM HAKKINDAKİ KAVRAMLARIN KARŞILAŞTIRILMASI	55
3.1. İnsan Doğası.....	55
3.2. Hobbes ve Locke'ta Doğa Durumu.....	57
3.3. Hobbes ve Locke'ta Doğa Durumunda Bireyin Güvensizliği	59
3.4. Hobbes ve Locke'ta Doğa Yasası (Lex Naturalis) ve Akıl İlişkisi	62
3.5. Hobbes ve Locke'ta Doğal Hak	64
3.6. Hobbes ve Locke'ta Sözleşme İle Oluşan Toplum	66
3.7. Hobbes ve Locke'ta Özgürlük	69
3.8. Hobbes ve Locke'ta Mülkiyet Hakkı	72
3.9. Hobbes ve Locke'ta Toplum ve Yönetimin Kuruluşu	74
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	83

KISALTMALAR

yy :yüzyıl

çev :Çeviren

T :Thomas

J :John

SS :Sayı

ss :Sayfa sayısı

ed :Editör

c :Cilt

GİRİŞ

Toplum ve yönetim ilişkisi; siyaset felsefesinin en önemli ve en tartışmalı konularından biri olarak her çağda karşımıza çıkmaktadır. Bu tartışmaların önemli bir bölümü bireyin kendi yaşamını özgürce idame etmek istemesi ve dönemler boyunca bu isteğin karşısında çeşitli yapıların belirmesi ile meydana gelen siyasi çatışma ortamı oluşturmaktadır diyebiliriz. Bireyler toplum haline gelmişlerse ve kendilerini yöneten bir yönetim varsa burada çözüme kavuşması gereken sorularda olacaktır. Bu sorulardan bazıları şunlardır; birey neden bir yönetim gücüne ihtiyaç duydu? Neden özgürlüğünün üzerinde bir yönetime boyun eğmesi gerekti? Bu sorulara verilen cevaplar hem dönemine göre hem de yönetim yapısı ve anlayışına göre farklılıklar oluşturmuştur. Yönetim kavramının tarihine baktığımızda ilk örneği Patriarşik yönetim olarak kabul görülmektedir. Patriarşik yönetimde yazılı olmayan gelenek, görenek ve âdetlerden oluşan kurallara uymak yeterlidir. Daha sonra artan nüfus ile beraber ihtiyaç bakımından da artış olmuş ve durum karmaşık hale gelmiştir. Daha önce bir işi tek kişi yaparken artık daha fazla kişi yapar hale geldiği için *yardımlaşma* ve *işbirliği* adı altında toplum denilen yapı ortaya çıkmıştır. Patriarşik yönetimde bir süre sonra sorunları çözmede geleneksel kurallar yetersiz kalmıştır. Böylece yasaların oluşması zorunlu hale gelince bunları denetleyecek yönetim yapıları oluşmuştur (Bolelli, 2018: 97). Bu açıdan Patriarşik yönetimde tek bir kişi etrafında toplanıp onun söylediklerini dikkate alarak yaşamını şekillendiren bireyler için belli bir zaman geçtikten sonra bireylerin rekabetçi yapısı ve çıkarları ön plana çıkınca artık yetersiz kalmasını tahmin etmek zor olmamaktadır. Bu açıdan tüm bireyleri hem bir arada yaşayacak refah seviyesine ulaştıracak hem de onları birbirlerine karşı oluşturabilecekleri tehlikelere karşı koruyabilecek bir yapının varlığına muhtaçtırlar. Bu anlamda yönetimin olmadığı bir toplumda, düzenin ve bireyler arası ilişkilerin gerilim içerisinde olacağı düşünüldüğünde, başında yönetimin olmadığı bir toplum kesinlikle düşünülememektedir. Buradan hareketle yönetimin de bilgili ve adil kişilerce yürütülmesi gerektiği de belirtilmelidir. Çünkü tarafsızlık

ve çıkarıcılık yönetime karışırsa adaletsizlik ve ayaklanmalar da baş gösterecektir.

Bu çalışmada günümüz devletin kuruluşunun temellerini araştırmak amacıyla ilk olarak 17. yy. siyaset felsefesindeki sözleşmecî kuramcılar olan Thomas Hobbes ve John Locke'un toplumun oluşturduğu devletin oluşum sürecindeki temel kavramlara yaklaşımları açıklanacaktır. Buradan hareketle insan doğası, doğa durumu, doğa yasası ve akıl, doğal hak, sözleşme ile oluşan toplum, özgürlük, mülkiyet, toplum ve yönetim anlayışları detaylıca incelenecektir. Daha sonra bu kavramları her iki düşünür açısından benzerlik ve farklılıklarıyla karşılaştırılacaktır. Bu kavramları açıkladıktan sonra aslında bugünkü devletin basamaklarını oluşturan çıkış noktalarına değinilecek ve neden böyle bir yapıya muhtaç oldukları açıklandıktan sonra devlet veya yönetimin nasıl olması gerektiğini her iki düşünür açısından vurgulayıp sonuca ulaşılacaktır.

Toplum sözleşmecilerine göre bir devletin var olma nedeni nedir? Sözleşmecî kuramcıların asıl sorunu *düzen* arayışıdır. Thomas Hobbes, genel olarak bireylerin sözleşmelerin oluşturduğu devlette tüm haklarını yöneticiye devrettiklerini söylemektedir ancak Locke, bireyin hak ve özgürlüklerini korumak üzere yöneticiye devrettiklerini ifade etmektedir. Devletin varlığı için kendilerine göre belli başlı formüller belirleyen her iki düşünür, aslında tüm bunları söylerken temel istekleri bireylerin yaşamlarının daha mutlu sürmeleri ve refaha kavuşmalarıdır. Bu açıdan günümüz devletin kuruluşundaki amacı kesinleştirmek üzere Hobbes ve Locke üzerinden açıklanacaktır.

1.BÖLÜM:

THOMAS HOBBS'UN TOPLUM VE YÖNETİM İLİŞKİSİ

Thomas Hobbes'un siyaset felsefesini anlamamız için yaşadığı dönemin İngiltere'sinde hangi olayların meydana geldiğini ve Hobbes'un bu olaylardan nasıl etkilendiğini betimlemek gerekir. Çünkü bir insanın düşünce dünyasını en çok yaşadığı dönemin koşulları ve çevresi şekillendirmektedir. 17. yy.dan itibaren Avrupa'da siyaset alanında ünlü teorisyenlerin verdikleri eserler yaşadıkları ülkelerin ulusal sorunları ve sömürge meselelerine çözüm bulma yolunda şekillenmeye başlamıştır (Murteza, 2012: 380). İngiltere'nin içerisinde bulunduğu duruma şahit olan Hobbes, ölümünden sonra basılan *Behemoth** adlı eseriyle bize geniş bir bilgi sunmaktadır. Bu dönem hakkında bilgi veren kişiler yine o dönemin ışıklarının üzerlerine tutulduğu kişiler olmuştur. Öncelikle “*Büyük Kraliçe*” olarak adlandırılan I.Elizabeth; önce İskoçya sonra da İngiltere'nin kralı I. James, infazı kararlaştırılmış I. Charles ve II. Charles ile meydana gelen iç savaş, İngiltere'de Parlamento ile Kralcılar arasında çıkan kavga ve Fransa'da Protestanlar ile Katolikler arasındaki iç savaş (Hobbes, 2020b; 10). İngiliz iç savaşının temelleri I. Charles döneminde atılmıştır. 1640'lı yıllar Parlamento ve kraliyet yanlıları arasındaki çatışmaların arttığı yıllar olarak görülmektedir (Hill, 2005: 123). 1642 yılında I. Charles York şehrine kendi askerlerini toplamaya başlayınca aslında iç savaşın temeli atılmıştır. Ancak bu iç savaşı başlatan I. Charles'e karşı başkomutan Fairfax ve yardımcısı Cromwell “Yeni Model Ordu” ile I. Charles'i yenmiştir. Bu başarı ile Cromwell kesin zaferi ilan etmiştir (Koç,2018: 41). Kralcılar ve Parlamento taraftarları arasındaki bu savaş ingiliz iç savaşının asıl sebebidir. Baktığımızda I. Charles'in bu mutlakiyetçi yönetimi halk tarafından pek kabul görülmemiştir. Aynı zamanda kralcılar ve

* “İngiliz İç Savaşının tarihini ve nedenlerini anlatan bir kitap olan Behemot ve bu bağlamda kullanılan Behemoth sözcüğü, kralcılara karşı savaşan Uzun Parlamentonun sembolü olmak üzere kullanılmıştır. Hobbes, Behemoth adlı eserinde İngiliz İç Savaşının, parlamento ile II. Charles arasında bölünmüş olan ordu yüzünden ortaya çıktığını iddia etmektedir. Dolayısıyla, anılan bu eserinde Hobbes, Behemoth ifadesini kaos, karışıklık ve savaş anlamında kullanmaktadır” (Behemoth hakkında daha detaylı bilgi için bkz., Şahin- Doğan, 2017: 149- 184).

parlamento taraftarları arasında uzun süren İngiliz iç savaşı sürecinin yönetim eksikliğinden kaynaklı uzadığı söylenebilir. İşte kendi eserlerini ve düşünce yapısını böyle bir siyasi yapı içerisinde şekillendiren Hobbes, kendi devlet tasarımını oluştururken yaşadığı dönemin etkisinde kalarak oluşturmuştur demek doğru olacaktır.

1.1.Thomas Hobbes Öncesi İngiltere Yönetimi ve Toplum

1509 yılından itibaren İngiltere yönetimini elinde bulunduran Kral VIII. Henry, ilk başlarda Katoliktir. Ancak 1527’de eşinin kendisine erkek evlat vermemesinden dolayı boşanmak isteyince Papa buna karşı gelmiştir. VIII. Henry, altı yıl boyunca bu durumun sonuçlanmasını beklese de sonuç alamamış ve işi sonlandırmak istemiştir. Daha sonra İngiliz ruhbanına Papa'nın sahip olduğu otoriteyi reddedip kendisini dinsel otorite diye tanıması için baskı yapmıştır. Thomas Cranmer’e giderek eşi Caterine d’ Aragon ile evliliğini bozmasını isteyip Anne Boleyn ile evlenerek onu İngiltere Kraliçesi olarak 1533 yılında halka duyurmuştur (Tanilli, 1994: 124).

VIII. Henry tarikatları ortadan kaldırıp sahip oldukları mülklere de el koymuştur. İngiltere’de o dönemde yüzlerce manastır vardı ve çoğu zenginlik seviyesinde gelire sahiptir. Ancak kral bu gelirin çoğunu kendisine bağlarken geri kalanını da satmıştır. Bu satış sonucunda çoğu aile kısa sürede zenginleşirken Kral bununla yetinmeyip soylulara da pay ayırmıştır. VIII. Henry Papalık ile bağını koparsa da hala Katolik öğretisi ile bağlılığını sonlandırmamıştır. Bu nedenle Katolik dogmaların da değişim yapmamıştır. Her ne kadar Papa yüksek otorite sahibi gibi olsa da ona duyulan inanç tüm Katolik inançlarını kabule zorunlu kılmıştır. Bu davranışla beraber hem Protestanlar hem de Katolikler ayaklanmışlardır. VIII. Henry hoşgörüsüz bir yapıya sahip olduğundan dolayı kendi düşüncesine ters düşen tüm Protestanları sapkınlıkla yargılayıp ateşe vermiştir. VIII. Henry 1547’de ölünce yerine üç çocuğu sırasıyla tahta geçmiş ve İngiltere’deki insanlar üç yönetimde onbeş yılda üç kere inanç değiştirmişlerdir (Tanilli, 1994: 125). Buradan hareketle aslında yönetime gelenin iktidarı doğru ve kurallarına göre uygulayıp kendi çıkar ve menfaatlerini ön plana almaması gerektiği

vurgulanabilir. Dolayısıyla VIII. Henry, kendi çıkarını her şeyin önüne koyarak bencilce bireylere hem maddi hem de manevi olarak zarar vermiştir.

1547 yılında yönetime geçen VI. Edward zamanında önce Luther’ci sonra da Calvin’ci fikirler yayılmıştır. Krallıkta yapılan ayinler kaldırılarak kiliselerdeki heykeller yok edilmiştir. En önemlisi rahiplerde artık evlenebilirlerdi. VI. Edward’dan sonra tahta Marie Tudor geçmiştir. Marie Tudor işi daha kötü hale getirerek Krallığı Katolikliğe sürüklemiştir. Bu durumda Papanın eski otoritesi geri gelmiş olacaktır. Kraliçe Elizabeth’i de Protestanlığa geçirmek için elinden geleni yapmıştır. Giderek zulmü artan Marie Tudor için “*Kanlı Marie*” denmiştir. Marie Tudor, 1558’de vefat edince 1558’de yönetime geçen Kraliçe Elizabeth ülkeyi babasının dönemindeki hale geri getirmek istemiştir. Yani Papanın otoritesi yerine eskisi gibi hükümdarın otoritesinin hâkim olduğu bir kiliseyi arzulamıştır. Ancak halk babasının Papayı geçersiz sayarak Anne Boleyn ile evlenmesinden dolayı Kraliçe Elizabeth’in tahtta hükümsüz olduğunu söylemiştir (Tanilli, 1994: 126).

VII. Henry mutlak bir kral olarak ülkeyi yönetmiştir. Kendisinden sonra tahta geçen VIII. Henry 1509-1547 yıllarında bu davranışı daha ileriye götürmüştür. 1547 ile 1553’te tahta geçen VI. Edward ve sonrasında Marie Tudor’da bu şekilde davranmıştır. 1559 ile 1603’te yönetime geçen Kraliçe Elizabeth ile en yüksek noktaya ulaşılmıştır (Tanilli, 1994: 177).

Tüm bu yönetim değişimleri toplumdaki bireyler açısından değişik yaklaşımların artmasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla Hobbes, kendisinden önceki İngiltere’de yönetimdeki sorunlar açısından yapılacaklar konusunda net olmayıp karmaşa ortasında düşünce ve eylemlerini şekillendirmeye çalışacaktır. Bu doğrultuda Hobbes’un zihninde kurguladığı devlet, tüm bu karmaşık yapıyı düzene kavuşturacak mutlak bir yapı olarak var olacaktır demek doğru olacaktır.

1.2.Thomas Hobbes ve Behemoth

Thomas Hobbes devlet ile ilgili genel görüşlerini bazı temel eserlerinde resmetmektedir. Esas olarak Hobbes, insanoğlunun barış ve birliktelik içerisinde yaşamasını kendisine sorun etmektedir. *Leviathan* ismini çok korkunç ve güce sahip bir deniz canavarının betimlendiği Eski Ahit'in 14. bölümünde bulunan Eyüp kitabından almaktadır. Hobbes, toplum içerisinde barış ve birliktelik isteniyorsa, devletin aynı yönde bireylerin üzerinde üstün bir güç halini alması gerektiğini vurgulamaktadır (Law, 2011, 75). Bu açıdan Hobbes, barış ve birlikteliğin nasıl sağlanacağı sorusuna üstün bir güç olan devletin varlığı ile cevap vermektedir.

Hobbes açısından *Leviathan*, nasıl hikmetinden sual olunmaz ve her şeye gücü yeten baskıcı bir devlet anlamına geliyorsa, *Behemoth*[†] da devletin büründüğü hukuksuzluk, yozlaşma ve karışıklık anlamı taşımaktadır. *Leviathan*[‡]; otorite, güç, devlet ya da meşru iktidar demekken; *Behemoth*; devrim, isyan, ayaklanma ve sivil uyumsuzluk anlamını taşımakla beraber bu iki durumumdan birisinin mutlaka gerçekleşeceği kanısındadır (Hobbes, 2020b: 12). Buradan hareketle Hobbes, iç savaş dönemini *Behemoth* adlı eseriyle bizlere detaylı olarak aktaran önemli bir düşünürdür. Üstün bir güç olarak devletin varlığını olası sonuç olarak gören Hobbes için bu yapıya ihtiyaç duyan bireyin neden ihtiyaç duyduğu konusu bile pek çok tartışmaların meydana geldiği temel problemlerdendir. Öncelikle onun üstün yapıya ihtiyaç duyan bireyi nasıl gördüğünü belirtmek gerekir.

1.3.İnsan Doğası

Thomas Hobbes, toplum ve yurttaş hakkındaki görüşleri ile beraber genel olarak siyaset görüşünü birey çerçevesinde şekillendirmektedir. Bu açıdan baktığımızda insan nasıl bir varlıktır, diğer varlıklarla kurduğu iletişimi ve

[†] Thomas Hobbes, bizzat şahit olduğu İngiliz iç savaşını ve yaşadığı dönemdeki yönetimleri bize iki büyük eserle aktarmıştır. *Leviathan* ve *Behemoth*, Hobbes tarafından yazılmış olan ve modern siyaset felsefesinin temelini oluşturan iki büyük yapıttır.

[‡] *Leviathan*'da muhafazakâr bir devlet anlayışına sahipken *Behemoth* eserinde daha bireysel ve vicdani yönde olan Liberal bir devlet anlayışına sahiptir(Hobbes, 2020b, 12).

kabiliyetleri nelerdir sorularını sormak doğru olacaktır. Bu sorulardan sonra insanları birlik olmaya götüren koşullara bakmak gerekir. Çünkü insan siyaset felsefesinin temel yapı taşıdır.

Hobbes’a göre *insan doğası* yapısal olarak bencil, aç gözlü, sosyal olmayan, rekabetçi ve potansiyel olarak saldırgan yapıdadır (Heywood, 2013: 195). Hobbes bu konuda çok temel bir ilke tanımlamaktadır:

“...Fakat insanların birbirine zarar verme isteğinin en sık görülen nedeni, ortak bir şekilde kullanamadıkları ve bölüşemedikleri aynı şeyi aynı anda istedikleri zaman ortaya çıkar. Bunun sonucu, bu şeyin daha güçlüünün elinde kalmasıdır. Ama kim daha güçlü? Buna dövüş karar verir” (Hobbes, 2007: 27).

Hobbes’un bu temel ilkesinden hareketle bireylerin doğa durumunda istediklerini elde etmek için veya ellerindekileri korumak için başkalarını öldürme olasılığı yüksek görünmektedir diyebiliriz. Hobbes’a göre insanın doğası, dört yeti üzerinden açıklanabilir. Bu yetiler: Fiziksel güç, tecrübe, akıl ve duygulardır. Toplumu inceleyen çoğu yazar, insanların topluma uygun yaratılmış bir hayvan olduğunu dile getirirken, bunu kanıtlamaya da çalışmışlardır. İnsanların birbirleri ile olan ilişkilerinde bir araya gelmelerini sağlayan şey aslında karşılıklı besledikleri saf sevgiden kaynaklı değildir. Bireyler doğaları gereği, başkalarından gelecek şan, şöhret ve yararın peşindedirler. İnsanlar toplumsallaşmada sosyalleşmeyi ve bunun da ötesinde karşılıklı korkuya dayalı kargaşadan kurtulmayı amaçlamaktadırlar (Hobbes, 2007: 22). Bu açıdan bakıldığında, aslında üstün güce duyulan ihtiyacın kaynağı bireyler arasında olası çıkabilecek kavgalara karşı yargı merciinin yoksunluğudur. Bu yoksunluk bireyler arasında uyumsuzluk ve çatışmaya yol açarak yaşanması zor bir duruma sokmaktadır. Dolayısıyla Hobbes’un devlet adlı yapının var olması gerektiği konusunda verdiği mücadele haksız bir mücadele değildir.

Bireyler, doğaları gereği kendilerine iyi gelenin peşinden koşarlar çünkü iyi, mutluluk vericidir. Bunun üzerine dünyadaki hiçbir toplum gurur arzusu üzerine kurulmamıştır. Çünkü insanlar başkaları olmadan yaptıkları kadar değerlidirler. Oysa bireyler, kendilerini onurlandırma konusunda akıllarını geliştiremeyecekleri için gururlu olmanın herkeste varsa da zaten anlamı

olmayacaktır. Diğer yandan insanlarda korku olmasaydı hemen her şeye hâkim olmayı isteyeceklerinden şüphe duyulmamaktadır. Bu yüzden büyük toplumlar Hobbes için gurur arzusu üzerine değil, korku üzerine kuruludurlar (Hobbes, 2007: 24). Dolayısıyla Hobbes için devlet adı verilen yapının temelinde bireylerin yaşamlarına bağlı tehlikelerden duyulan korku yatmaktadır.

Hobbes, bireylerin birbirlerinden korkmasını iki nedene dayatmaktadır. Bunlar: Doğal eşitlik ve birbirlerine zarar vermedir. Bu nedenle insanlar başkalarına güvenmekte çekimserdirler (Hobbes, 2007: 26). Bireyleri başkalarından gelebilecek saldırılardan koruyabilecek, verdikleri emek karşılığında huzurlu yaşayacakları bir ortamı sağlayabilecek bir otorite ihtiyacı da buradan doğmuştur (Öztaş, 2019: 1022). Dolayısıyla devletin var olmasının temelini Hobbes, can güvenliği olarak görmektedir. Aynı zamanda bireyler doğa yasasının vermiş olduğu eşitlik ile her şeye sahip olmak isteseler bile burada ürün kısıtlılığı nedeni ile kavgaların var olması olası sonuç olarak görülmektedir.

Hobbes tarafından doğa durumuna karşı alınan kötümser bakış açısı kendisine karşı kötücül bir yaklaşımı da beraberinde getirmektedir ancak o, bireylerin üstün güç eksikliğinden kaynaklı çıkarları için birbirlerini yok etmelerine göz yummayıp yine toplumsallaşmaya yönlendirecek kadar ileri görüşlü bir düşünür olarak önemini korumaktadır.

1.4.Doğa Durumu Tasviri

Hobbes açısından devlet adlı kuruma ihtiyaç duyan bireyin bu isteğine sebebiyet veren durum *doğa durumu* olarak belirtilmiştir.

“....Doğa durumu ya da doğal durum: Uygarlaşmamış insanların durumu, eğitilmemiş insanların bireysel halidir. Rousseau’ya göre doğa durumu insanların suçsuz oldukları ve barış içerisinde özgürce yaşadıkları durumu ifade ederken Hobbes’ta herkesin herkesle savaş halidir.” (Akarsu, 1998: 57).

Thomas Hobbes, modern siyaset felsefesinin temel kurucularından birisidir. Özellikle yönetimi ele almada bir köprü görevi gören “doğa durumu[§]” mitinin de önemli kurucularındandır (Cevizci, 2019: 267).

Thomas Hobbes açısından doğa durumundaki yaşam “sefil, pis, yalnız, kısa ve insanların vahşileştiği” bir yaşam olarak görülmektedir (Osborne, 1996: 69).

“Hobbes, merkezi bir egemen gücün çevresinde örgütlenmiş toplumsal - siyasal düzenin gerekliliğini göstermek amacıyla, devletin olmadığı bir insan kalabalığı ortamını tasarlamış ve bunu doğa durumu olarak adlandırmıştır. Hobbes’un tasarladığı doğa durumunun tarihsel bir anlamı yoktur. Doğa durumu, Hobbes’un kuramının bütünselliği içinde mantıksal bir varsayımdır. Korkulacak ortak bir gücün olmaması durumunda, nasıl bir yaşamın hüküm süreceğini anlatan bu varsayım, kuramın sonul amacına, yani devletin zorunluluğuna giden yolun başlangıcında bulunur (Ağaoğulları ve Köker, 2000: 175-176).”

Hobbes’a göre doğa durumu, toplum öncesi durumdur. İnsanların doğa durumunda kendilerini korumak adına kesintisiz daha fazla güç peşinde olduklarını vurgulamıştır. Hobbes, doğa durumunda en güçlü bireylerin bile kendi yaşamlarını korumaları için garanti altına alacak gücün bulunmadığını belirterek bireylerin bu sebeple sözleşmeye yöneldikleri kanısındadır (Küçükalp, 2016: 1021). Doğrudan bakıldığında aslında bu zorunlu sonuç olasıdır çünkü bireylerin yaşamları var olan her şeyden daha önemlidir. Bu açıdan bir araya gelerek korunmaları adına yapılabilecek ne varsa onun için hareket etmeleri gerekmektedir.

Hobbes, doğa durumunu umutsuz ve ölüm korkusunun temel alındığı yaşam hali olarak görmektedir. Her ne kadar insanlar doğada eşit sayılırsalar da aralarında rekabet olacak ve sonunda düşmanlık oluşacaktır. Hobbes bu

[§] “Doğa durumu, Hobbes’un ifadesiyle, herkesin herkesle sürekli bir savaş ve çatışma içinde olduğu bir durumdur. Ancak, bu savaş hali insanların sürekli bilfiil, gerçek bir savaş durumunda oldukları anlamına gelmemektedir. Çünkü Hobbes’a göre savaş, yalnızca fiili çarpışmayı ya da fiziksel mücadeleyi içermez. İnsanların savaşın ya da çatışmanın çıkmayacağına dair herhangi bir güvencelerinin olmaması ve dolayısıyla her an olası bir savaş çıkabileceğinin bilincinde olmaları da savaşın doğasında vardır. Hobbes bunu kötü hava analojisiyle açıklamaya çalışır. Nasıl ki hava kötü olduğunda her an aralıksız yağmur yağmıyorsa, aynı şekilde savaş halinde her zaman çarpışma olacağı anlamına gelmez. Bununla birlikte, Hobbes çarpışmanın yaşanmadığı anlarda barışın varlığından bahsetmenin mümkün ola çağını söyler. Ancak, nasıl ki yağmurun yağmadığı anlarda hava hal kötüyse, çarpışmanın olmadığı anların barış anı olarak nitelendirilmesi de savaşın tamamen bittiği anlamına gelmez. Hobbes için, savaş hali doğa durumunda her daim mevcut olan bir olgudur” (Doğa Durumu hakkında detaylı bilgi için bkz., Ağırman, 2018: 115-120).

düşmanlık halini “*homo homini lupus*” yani “*insan insanın kurdudur*” sözü ile ifade etmiştir (Hobbes, 2014: 24). Dolayısıyla eşitlik var olan savaşı sonlandırmayıp aksine herkesin her şey üzerinde hak iddia etmesine sebebiyet vererek oluşabilecek huzursuz ortama temel hazırlamaktadır.

Hobbes açısından bireyler, doğa tarafından eşit yaratılmış olmakla beraber onların hedeflerine ulaşmada eşit umuda sahip olmaları aralarında güvensizliği ve dolayısıyla savaşı meydana getirmektedir (Cevizci, 2019: 274). İşte bireyin bu savaş halinden kurtulup barışı isterken ona barışı arzlatan şey *güvensizliktir* (Kardeş, 2018: 97). Çünkü haklarını koruyacak bir gücün yoksunluğunda bireylerin haklarını ve yaşamlarını koruma altına alamadıkları güvensiz bir ortam meydana geldiğinde tehlikelerin farkına varmaktadırlar. Doğa durumunda iyi veya kötü ya da adalet veya adaletsizlik gibi kavramlardan bahsetmek mümkün değildir. Çünkü doğa durumunda herhangi bir hukuksal ölçüt olmadığından koşulsuz ve kuralların olmadığı daimi bir savaş hali hüküm sürmektedir (Akdemir, 2009: 336). Buradan hareketle yapılmış olan bir suçun suç olarak nitelendirilerek doğru veya yanlışlığını nitelendirebilecekleri bir ölçütün eksikliğinden savaşın meydana gelmesi öngörülmektedir.

Hobbes’un kuramında ele aldığı doğa durumu, devletin var olan kökenini açıklamanın yolu değildir. Doğa durumu, insanların kendilerinin üzerinde ve kendilerini koruyacak bir güç olmadığı zaman insanların yaşamlarını nasıl sürdürdüklerini anlatan durumdur. Yani devlet olmadan bireyin yaşamında sürekli korkunun hüküm sürdüğü dile getirilmektedir. Ancak Hobbes açısından doğa durumu bir kurgudur ve bunu *Leviathan* eserinde açık bir şekilde de ifade etmiştir. Ona göre doğa durumu hem mantıksal bir varsayım hem de bilimsel bir kurgudur (Saygılı, 2010: 81). Dolayısıyla Hobbes, doğa durumu adlı varsayımı sadece daha sonra mutlaka ihtiyaç duyacakları devletin varlığını bireylere açıklayabilmek adına tasarladığı kurgusal bir durumdur.

Böyle bir durumun devamında “*bellum omnium contra omnes*” yani “*herkesin herkese karşı savaşı*” meydana gelmektedir. Doğa durumundaki insanlarda eşit derecede olmasa bile zarar verme isteği bulunmaktadır. Birinci insan tipi doğanın eşitliğine uyarak diğerlerine de saygı gösterirken, ikinci tür

insan kendisini diğerlerinden yüksek görüp, kendisinin her şeye sahip olmasını sağlamak ister. Aynı zamanda şan, şöhret sahibi olmak ister ve dolayısıyla bu kişinin saldırgan yapıda olduğunu belirtmektedir. Birinci insan tipi diğerlerine saygı duyarken buradaki amacı kendi yaşamını, sahip olduğu mülkü ve özgürlüğünü korumaktır (Hobbes, 2007: 26). Aslında buradan da varacağımız sonuç yine Hobbes'un dile getirdiği gibi bireyin doğa durumunda bencil ve çıkarıcı olması sonucu çıkarılmaktadır. Doğa durumunda üstün bir kontrol yapısı olmadığından, iki kişi aynı şeyi aynı anda istediklerinde birbirlerine zarar verirler ve buradaki karar verici olan *güçtür*. Yani kim güçlü ise o, onun hakkıdır (Hobbes, 2007: 27). Bu nedenle doğa durumundaki bu güvensizlik hali nedeniyle Hobbes'un üstün güç isteği konusundaki ısrarcı hali hiçte haksız bir yaklaşım olarak görülmemektedir. Hobbes'a göre savaş durumunun daimi olması ve herkese karşı olması doğa durumunun iki temel özelliği olarak görülmektedir (Gülgeç, 2013: 718). Ona göre insanın doğasında da üç temel kavga nedeni vardır. Bunlar; *rekabet*, *güvensizlik* ve *şan- şeref* kavgasıdır. *Rekabet*; kazanç için, *güvensizlik*; güvenlik için, *şan- şeref* ise şöhret için mücadeleye itirmektedir (Hobbes, 2020a: 101).

“....doğa durumundaki insanlar, eş deyişle bir savaş durumunda yaşayan insanlar, uzun süre hayatta kalmayı umamazlar. Bundan dolayı, elde etme umudu olması durumunda barışı kovalamak, barış elde edilemiyorsa, savaş için yardım aramak doğru aklın bir buyruğudur...” (Hobbes, 2007: 32).

Savaşın son bulması ancak üstün güç olan *devlet* ile olacaktır. Çünkü savaş, devletin yoksunluğunda meydana gelir ve savaş doğa durumunun da temel özelliğidir. Hobbes, “*Nerede savaş varsa, orada devletin varlığından söz edilemez*” yargısında bulunmaktadır (Saygılı, 2010: 82). Hobbes doğa durumundaki kargaşanın ancak üstün bir kurum ya da yapay bir kurum olan devlet ile ortadan kalkacağı kanısındadır. Çünkü bireylerin bencil olmaları kendi sonları olabilecekken onları ancak onların üstünde bir yapı olan devlet kontrol altına alarak durdurabilirdi.

Kısaca, bireyin doğası konusunda kötümser ve olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşımını ortaya koyan Hobbes, doğa durumunu, bireylerin daima bir tehlike ve ölüm korkusu içinde olduğu bir durum olarak betimlemektedir.

Bireyleri herhangi bir tehlikeye karşı koruyacak bir yönetimin ya da yöneticinin olmayışı, insan yaşamının olumsuz, acımasız ve kısa olmasına sebep olacaktır. Bu savaş durumunda bireylerin tek güvencesi kendi sahip oldukları sınırlı güçleri olacaktır. Ancak bu sistemde de yalnızca güçlü olan kendi yaşamının ve sahip olduğu varlıkların sürekliliğini ve güvenliğini sağlayabilecektir. Dolayısıyla güç savaşının hâkim olduğu böyle bir durumda baskı, zorbalık ve aldatmaca hüküm sürecektir. Bu durumda devletin varlığı mutlak olarak gerekmektedir yoksa bireyler kendi sonlarını kendi elleriyle yazmış olacaklardır.

1.5.Doğa Durumunda Bireyin Güvensizlik Hali

Hobbes tarafından ortaya atılan doğa durumu tasviri gerçekten var olan bir durum değildir. Sadece devlet ve yönetim öncesi bireylerin toplum oluşturmadan önceki yaşamlarına dair varsayımdan ibarettir. Genel olarak 17. ve 18. yüzyıl düşünür ve filozoflarının üzerinde oldukça durdukları bir konudur. Doğa durumu dediğimizde, öncelikli olarak *Hobbes*, *Locke* ve *Rousseau* akla gelir. Aslında doğa durumu üzerinde durdukları hukuk konusu ile hukukun kaynağı ve neden olduğu konusuna yanıt ararken başlangıç noktası saydıkları yerdir. Doğal hukuk dediğimiz düşüncenin gelişiminde “*doğa durumu*” tasviri çok etkili olmuştur. “Doğal hukuk, akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı şeyleri yapmasını yasaklayıp, hayatını korumasını sağlayan genel ilke ve kurallardır.” (Karagözoğlu, 2006: 226). Bu açıdan doğal hukuk, yapılması gereken her ne var ise onu söyleyen hukuk kuralları bütünüdür diyebiliriz.

Thomas Hobbes, bu “doğa durumu” görüşünü kapsamlı olarak ele alan filozofların başında gelmektedir. Hobbes’a göre doğa durumundaki insan umutsuz bir vakadır. Çünkü sürekli ölüm korkusu ile yaşamını sürdürmektedir. Bireyler arasında amaçlarına ulaşma umudu açısından eşitlik vardır. Bu eşitlik nedeniyle insanlar arasında güven sorunu oluşur ve sonucunda da savaş kaçınılmaz durum olur. Yani bireyler tutkularına ulaşmada eşit güce sahip oldukları koşullarda, güven sorunu ve savaş olası sonuçtur (Cevizci, 2019: 275). Doğa yasası tarafından verilmiş olan eşitlik hakkı aslında yine bireyler arasında meydana gelecek kavganın asıl sebebidir

diyebiliriz. Çünkü bu eşitlik ile herkes her şeye sahip olmak isteyecek ya da aynı şeyi aynı anda isteyebileceklerdir. Bu durumda yargı mercii olmadığından güç faktörü işe karışacak ve güçlü olan kim ise o, onun hakkı sayılacaktır. Bu kavga ortamının verdiği güvensizlikte bireyler kurtulmak isteyeceklerdir. Dolayısıyla devletin var oluşu zorunluluk olarak görülebilir. Hobbes doğa durumunda yani devlet olmadan önceki durumda, bireylerin eşitlikten kaynaklı ortaya çıkan eşitsizlik durumunda bencil olmalarının mümkün sonucu olarak yaşanabilecek felaketleri görmüş ve buna çözüm yolları aramış belli başlı düşünürlerdendir.

Leviathan adlı eserinde Hobbes, bir yönetim çatısı altında toplanmayan bireylerin çatışma içerisinde olacakları durumu betimlemektedir. Doğa durumunda bireylerin birbirlerine sürekli şiddet uygulama eğiliminde olmalarının sebebi elde edecekleri her şeye sadece güç ile ulaşacaklarını bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Hobbes, buradan hareketle güçlü olanın güçsüz olana karşı şiddet uygulamasını doğa yasası gereği hayatta kalma söz konusu olduğundan akla aykırı bir durum olarak görmemektedir.

Bu savaş halinde vicdan ve adaletten bahsedilemeyeceğini vurgulayan Hobbes, adaletin olmamasının nedenini bireylerin üzerinde yönetim aygıtının olmamasına bağlamaktadır. Bu nedenle bireyler, kendi yaşamlarında güvenliklerini sağlamak adına başvuracakları her türlü durum ve sahiplenecekleri araç ve gereçler üzerinde doğal haklarının olduğunu iddia edeceklerdir (Akdemir, 2009: 336). Bu açıdan yargı mercii olmamasından dolayı adalet veya adaletsizlik, iyi veya kötü gibi ölçütlerden bahsetmekte mümkün olmayacaktır çünkü bu değerlendirmeleri yapabilecekleri herhangi bir yapı veya yapının ortaya koyduğu ölçüt bulunmamaktadır.

Hobbes'a göre insanlar doğuştan hem bedenleri hem de zihinleri açısından eşit bir yapıya sahiplerdir. Bu eşitlik yüzünden doğa içerisinde bireyler yaşamlarını devam ettirmek isterken tutunacakları tek durum 'güç'tür. Bu eşitlikten kaynaklı daha sonra *güvensizlik* ortaya çıkmaktadır. Oluşan bu güvensizliği ortadan kaldırmanın tek yolu olarak da bir otorite ihtiyacı doğmuştur. Hobbes, güvenlik ihtiyacından dolayı bu eğilime büründüklerini vurgulamaktadır (Hobbes, 2010: 102). Bu açıdan bakıldığında doğa durumundan kurtulmanın mutlak nedeni *can güvenliği* olarak

betimlenebilir. Çünkü doğası gereği çıkarıcı olan birey kendi yaşamı için diğerlerinin yaşamını tehlikeye atabilecek bir yapıdadır.

Hobbes, eşit fakat güvenlikten yoksun olan bireylerin dünyasını yalnız başına ve toplumdan yoksun bireylerin dünyası olarak açıklamaktadır (Hobbes, 2020a: 11). Bireylerde var olan temel güdünün *yaşama isteği* olduğunu ifade eden Hobbes, bireylerin yaşam standartlarının yükselmesi adına doğayı daha çok tanıyıp ayak uydurarak ondan daha fazla faydalanmaları gerektiğini dile getirmektedir. Bu nedenle bireyler arasında mücadeleler oluşacak ve herkesin herkese savaşı başlayacaktır. Bireyler rekabet içgüdüleriyle hareket ettikleri için güvensizlik ortamıyla karşı karşıya kalacakları gerçeğini görememektedirler (Gökberk, 2010: 252).

İşte Hobbes'un devlet öncesi durumdaki tüm bu haller için söylediği ünlü sözü "*bellum omnium contra omnes*" yani "*herkesin herkese karşı daimi savaş hali*" karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun nedeni olarak bireylerin güveneceği bir güvenlik kaynağının olmayışı olarak ifade etmektedir. Doğa durumunda hiç barış olmaz mı? Elbette barış durumu da var ancak genele baktığımızda savaş durumu hâkimdir. Savaş hali barış halini tamamen yok sayan bir durum değildir ancak genel olarak savaş halini değiştirebilecek yapıda da değildir (Hobbes, 2005: 89).

Buradan hareketle bireylerin sınırsız istekleri sonucu ortaya çıkan güvensizlikten savaş hali meydana gelmektedir ancak savaşın oluşu tamamıyla barışı ortadan kaldırmamakla beraber hüküm süren yetkin durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savaş halinin daimi olması bireylerin doğuştan eşit sayılmasından kaynaklı görülmektedir. Bu yüzden eşitlik doğa durumunda güvensizliğe yol açarak savaşı doğurmaktadır (Günay, 2009: 4). Hobbes, **Leviathan** adlı eserinin iç kapak resminde belirttiği gibi Leviathan'ın elindeki kılıç, bireyi sözleşmeye iten güvenlik ihtiyacının garantisidir (Hobbes, 2020a: 11).

Bireylerin bu durumda güvensizlik yaşamaları olasıdır ve ancak bu durumdan devlet adlı kurum ile kurtulabilecekleri Hobbes tarafından mümkün görülmüştür. Zira devlet, doğa durumundaki güvensizliği ortadan kaldırabilecek temel dayanak olarak görülmektedir.

1.6.Doğa Yasası (Lex Naturalis) ve Akıl İlişkisi

Doğa yasası hakkındaki düşünce, tarihsel olarak on yedinci yüzyıldaki Batı biliminin ve felsefesinin ürünü olarak meydana gelmiştir.

“Doğa Yasası, lex naturalis, akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır.” (Hobbes, 2020a: 103).

Doğa yasası kelimesinde hukuk anlamını aramak doğru değildir. Bu konuda doğa yasası ile hukuk ayrımı yapılmalıdır. *Doğa yasası*, doğadaki düzeni sağlamak için var olan temel ön kabullerden meydana gelmiştir. Doğal hukuk ise hukukun kuralcı ilkeleri, bu kuralcı ilkelerin akla uygun şekilde belirlenmesi ve buna uygun ahlaki sorumluluklar yüklemeleri ön kabulüne dayanmaktadır (Karaca, 2020: 39). Doğal hukuk ile toplum yasaları farklı yasa türleri değildir. Her ikisi de aynı bütünün iki ayrı parçalarıdır. Yasalar yazılı ve yazısız olarak ikiye ayrılır. Yazılı yasalar toplum yasaları iken, yazılı olmayan yasalarda doğa yasalarıdır (Hobbes, 2020a: 202).

Buradan hareketle Hobbes, doğa durumunda ilahi olarak verilmiş ve uyulması zorunlu olan yasaları önemle vurgulamaktadır ve bunlara *doğa yasası* demektedir.

Tüm insanlar üzerinde bağlayıcılığı bulunan ve yazılı halde olmayan ya da bireylerin göreceği şekilde ilan edilmeyen yasalar bulunmaktadır ve onlara doğa yasaları denmektedir.

Kısaca doğa yasaları, duyuru veya ilan edilme ile gerçekleşmemektedir. Hobbes için doğada var olan yasaların ilki, *“Sana yapılmasını istemediğin bir davranışı başkasına da yapma!”* şeklindedir (Hobbes, 2020a: 123). İkinci olarak da yalnızca belli şartlara sahip olan bireyleri bağlayan, yazılı olmayan veya sözlü olarak ilan edilmeyen yasalar yani doğa yasalarını görmektedir (Hobbes, 2020a: 205).

Doğa yasası, bireylerin akılları ile buldukları ve kendi yaşamları için zararlı veya yaşamlarını tehlikeye sokacak şeyleri yapmalarını yasaklayan aynı zamanda yaşamlarını en iyi şekilde güvende tutacağını düşündükleri genel kuraldır. Hobbes, herkesin her şeye karşı hakkının olduğunu söylemektedir. Ancak her ne kadar herkesin her şeyi üzerinde hakkı olsa da

doğanın izin verdiği yaşam süresinden daha fazla kimsenin yaşayamayacağı kanısındadır. Bu doğrultuda barışı sağlamak için ellerinden ne geliyorsa bireylerin yapmasına; yapamıyorlarsa savaşın tüm yardım ve yararlarını bulup, kullanmaları gerektiği ilkesine doğa yasası demektedir (Hobbes, 2020a: 104). Buradan çıkarılacak sonuçta doğa yasasının bireylere yaşamlarını koruma altına almalarını emretmektedir.

Hobbes, doğa yasalarını özünde bencil ve çıkarıcı olan bireyin uymak zorunda olduğu ilkeler olarak görmektedir. Daha sonra bu ilkeleri düzene geçen toplumun ilerlemesini sağlayan ilkeler olarak görmektedir (Cevizci, 2001: 47). İkinci doğa yasası olarak Hobbes, bireyler barış ve güven istiyorlarsa hakkı olduklarını düşündüğü her şeyi bırakıp herkesle aynı özgürlükle yaşamayı öğrenmeli demektedir. Çünkü herkes bir şeyler üzerinde hak iddia ettiği sürece savaş durumu son bulmayacaktır (Hobbes, 2020a: 104).

Bu açıdan Hobbes, bireylerin doğa durumundaki kargaşayı ancak var olan hak ve özgürlüklerinden vazgeçerek belli bir yönetime sığınmaları ile önleyebileceklerini önemle belirtmektedir.

Hobbes doğa yasasının temelinde üç ilkenin olduğunu söylemektedir. Hobbes'a göre bunlar: Barış'ı bulmak, onu bulma yolunda haklarını devretmek ve sözleşmelere uymaktır (Akad- Dinçkol ve Bulut, 2014: 105). Doğa yasası'nın geçerli hale gelmesi için de Hobbes, bireylerin tamamen var olan haklarını sözleşme ile yönetime devretmesi gerektiğini dile getirmektedir (Akın, 1983: 112).

Dolayısıyla Hobbes, doğa durumunda bireylerin var olan özgürlüklerinden ve haklarından doğa yasasının emri ile sırf savaş durumunu ortadan kaldırmak için vazgeçmeleri gerektiğini ve bu hakları da kendilerini tek bir çatı altında toplanmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Hobbes, bu durumu öngören doğa yasasının aklın kendisi olarak bireylerin düşünerek haklı bulacağı bir girişim diye görmektedir. Sonuç olarak doğa yasasının kendisi olan akıl, bireylerin tek bir çatı altında toplanmalarının onların yaşamlarını güvene almaları açısından doğru bulmaktadır.

1.7. Doğal Hak

Doğal hak kavramının modern dönemde en önemli temsilcileri olarak Thomas Hobbes ve John Locke gösterilmektedir. Kaynağı ne olursa olsun doğal hak diye tanımlanan hakların tümü, evrensel ve kişilere göre değişme özelliğinden korunmuştur. Doğal hakların evrensel oluşu ve kişiden kişiye değişmemesi savunucuları tarafından da benimsenmiştir (Çavuşoğlu, 2019: 27).

“....Yazarların genellikle jus naturale dedikleri DOĞAL HAK, kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve aklı ile bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğüdür.” (Hobbes, 2020a: 103).

Hak kavramı, insanoğlunun neler üzerinde hakkı olduğunu ve nasıl korumaları gerektiği konusunda siyaset ve felsefe tarihi boyunca tartışılmıştır. Hobbes, doğa durumunda yani sözleşme öncesinde bireylerin kendilerini korumaları adına güçlerini kullanarak yaptığı her girişime “doğal hak” demektedir (Ağaoğulları, 2015: 438).

Doğa durumunda, bireylerde birbirlerine zarar verme isteği bulunmaktadır. Doğa durumunda iki insan türü vardır: Birincisi, doğanın eşit yaklaşımına dayanarak kendisine tanınmış hak gibi herkese eşit hak tanımaktadır. Bu insan türü; ölçülü insana örnektir. İkincisi; kendisini diğerlerinden yüksek görüp onlara eşit haklar tanımayıp en üstün mertebeyi kazanmayı hedefler. Bu insan türü de; yırtıcı ve saldırgan insana örnektir (Hobbes, 2007: 26). Her iki durumda da kendi çıkarlarını gözetken bireyle karşı karşıya olduğumuz gerçeği gözler önündedir. İlk insanın herkese eşit davranması da kendisine karşı yapılacak girişimleri önlemek içindir ki burada da çıkarıcılık bulunmaktadır. İkinci bireyde bu durumdan farklı yaklaşarak direkt hakkı olduğu üzerinde gücü ile müdahalede bulunmaktadır ki bu da bencil ve çıkarıcı birey olarak tanımladığı insan doğası tanımıyla uyumaktadır.

Hobbes bireyler arasında kavga çıkmasının nedeni olarak, bireylerin aynı şeyleri aynı anda istedikleri zaman paylaşmakta sorun çıkmasını görmektedir. Bu sorunu çözmede herhangi bir ölçüt olmadığı için bireyler arasında güç ile

özüm aranır. Sonuçta istenilen ve paylaşılmakta problem çıkan şey, güçlü olanın eline geçmektedir. Bireylerin bu halini yadırgamamak gerekir. Çünkü kendisini korumak için iyi olanı isteyip kötü olandan kaçması, doğal zorunluluktan başka bir şey değildir (Hobbes, 2007: 27). Özetle, bireylerin kendi yaşamlarını korumak için ellerinden geleni yapmaları, doğal akla aykırı değildir. Dolayısıyla doğal akla aykırı olmayan her ne varsa *hak* çerçevesinde yapılmaktadır. İnsanların var olan doğal yetilerini akla uygun olarak kullanma özgürlüğü *hak* kavramıyla açıklanmaktadır. Bu doğrultuda ilk doğal hakkında bireylerin ellerinden geldiğince kendi yaşamını koruması sonucuna ulaşılmaktadır.

Doğa, tüm bireylere her şeye sahip olmaları için eşit hakları tanımıştır. Doğa durumunda, yani insanların sözleşme yapmadan önceki durumunda herkesin her şeyi istediğı gibi yapıp, sahip olma yönünde hakları bulunmaktadır (Hobbes, 2007: 28). İnsanlar birbirlerine karşı kavga etmeyi düşündüklerinde akla aykırı bir durum olup olmadığını anlamak için kullanacağı yöntem empati yani kendisini diğ erinin yerine koymas ıdır (Hobbes, 2007: 59). Burada doğ a yasası devreye girmekte ancak belli bir süre sonra doğ a yasasının da bu problemleri çözmede yetersiz kalması savaş durumunu önlemekte zorlandığını bizlere göstermektedir.

Doğa durumu bir savaş durumu olduğ unda bireyler akıllarıyla hareket ederek hayatlarını düş manlara karşı korumak istemektedirler. Bu doğrultuda kendi iş ine yarayan her şeyi kullanabilme hakları olduğ undan herkesin her şey üzerinde doğal olarak hak iddia etmeleri ters bir durum olarak görülmemektedir (Hobbes, 2020a: 104). Ancak bu daimi doğal hakk ı devamlı olarak kullanmak isterlerse ne kadar akıllı ve güçlü olurlarsa olsunlar hiçbir i doğ anın izin verdiğ i süreden daha fazla yaşayamaz. Akıl, bireylerin yaşamlarını daha düzgün hale getirmek için uygun barış şartlarını iş aret etmektedir. Bu şartlara da doğ a yasası denir. Doğa durumundaki savaş halinden kurtuluş u akıl doğ a yasalarında bulur. Bu durumda doğ a yasaları çerçevesinde yaşayan insanların temel hakları vardır. Bunlara da *doğ al hak* denmektedir.

Doğa yasası Hobbes'a göre, doğal hakları yerine getirmeyi emreder. Doğal dediğimiz zaman, bireylerin kendi çıkarlarını gözetmesi ve yerine getirmesini anlatmaktadır. Bireyler, doğal haklarını koruyacak üstün bir yapı olmadığı için sürekli bir kargaşa içerisinde olmanın verdiği tehlikelerden kurtulmak doğa yasasının kendisi olan akli kullanarak bir araya gelip sözleşme imzalamışlardır. İşte bu sözleşmede esas olan *rıza* 'dır. Çünkü rıza insanların haklarını korumak için oluşacak olan üstün yapının varlığı için gerekli görülmektedir. Doğa yasası da insanlara doğal haklarını korumaları için ellerinden gelen her şeyi yapmalarını emretmektedir (Aksoy, 2011: 11). Bireyler, doğa durumunda sahip olduğu haklar sayesinde özgürlüklerini de sağlamaktadırlar ancak bu sınırsız bir özgürlük olarak görülmemektedir. Bireyler doğal durumda hayatlarını korumak için tüm haklarını kullanıp her türlü çabayı gösterebilirler. Doğa yasası gereği kendi yaşamlarını korumak istemeleri doğal haklarıdır ve bu akla aykırı bir durum da değildir (Zarakolu, 2013: 183). Dolayısıyla doğa durumunda düzeni sağlayan doğa yasası akıldan başka bir şey olmamakla beraber bireyler arasındaki eşitlikten kaynaklanan kavgayı önlemek için ellerinden gelen her şeyi yapmalarını emretmektedir. Ancak bu savaş ortamının bir sonunu görmeyen Hobbes için doğa yasası bireylerin bir araya gelerek üstün bir kurum olarak devleti sözleşme ile oluşturmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bireylerin üstün bir yapı olan kurumu istemelerinin kaynağı da yine doğal haklarını koruma altına almalarında doğa durumunda mevcut olan güvensizlik halidir. Bu güvensizliği ortadan kaldıracak yapı olarak devlet görülmektedir çünkü doğa durumunda yargıç eksikliği hakların korunmasında en büyük eksikliktir.

1.8. Sözleşme ile Oluşan Toplum

Hobbes'un siyaset felsefesinin temel kaynakları olan doğa durumu ve sözleşme ile oluşan toplumsal durum arasındaki karşıtlık her çağda mevcut olan bir durum olarak görülmektedir. Çünkü doğa durumu bireyler arasında kavganın ve daimi ölüm korkusunun hâkim olduğu savaş hali olarak görülmektedir. Bireylerin doğa durumundaki konumlarını birbirleri karşısında duydukları korku belirlemektedir (Ekici, 2006: 81). Hobbes açısından bakıldığında bu korku hali mevcut olan savaş halinin de temel

kaynağıdır. Çünkü bireylerin kendi yaşamlarının bulunan güvensizlikten dolayı tehlikede olması onları ellerinden gelen her şeyi yaparak kurtulmaya yönlendirmektedir.

Doğa durumdaki savaş halinden kurtulmayı emreden akıl yani doğa yasası onlara çıkış yolu olarak doğa yasalarının emri olan toplumsallaşmayı göstermektedir. Doğa yasaları da doğa durumundaki savaş halinden kurtulmak için var olan tüm haklarını tek bir iradeye devretmeyi öngörür ki bu da sözleşmeler ile gerçekleşmektedir (Ekici, 2006: 83). Hobbes'un doğa yasalarının emrine uyup sözleşme imzalamaya yönlendirmesinin temelinde öncelikli olarak *can güvenliği* yatmaktadır.

“Sözleşme: karşılıklı hak devredilmesi, insanların SÖZLEŞME dedikleri şeydir.” (Hobbes, 2020a: 107). Sözleşmelerde hak, verilen sözlerin tüm zamanlarda geçerli olmasıdır. Çünkü hak devrini vaat etmişindir ve bu yüzden bağlayıcıdır (Hobbes, 2020a: 108). *Toplum sözleşmesi*** de insanlar arasındaki ortaklık sözleşmesinden başka bir şey değildir. Burada toplum olarak bireyin içerisinde doğup, dilini öğrenerek yaşamını sürdürdüğü toplumdan değil, sivil toplumdan söz edilmektedir (Akal, 2000: 153). Yani belli bir amaç uğruna bir araya gelerek ortak karar için mücadele eden bireyleri vurgulamaktadır.

Hobbes, bireyi doğuştan zaten toplumsal bir varlık olarak kabul etmemiştir. Doğa durumundaki savaş halinden kurtulmak isteyen birey, aklı ile bulduğu doğa yasalarına uyarak güvenliği için sözleşme ile toplum haline geçmeyi son çare olarak görmektedir. Sözleşme iradidir ve yapay bir olgudur, çünkü bireyler çıkarları için haklarının sözleşme ile devrederler.

** “Toplum sözleşmesi, önceden de değindiğimiz gibi, doğa durumunda, insanların devleti kurmak ya da yönetim haklarını bir egemene devretmek üzere aralarında yaptıkları bir sözleşmedir. Doğa durumu, herkesin her şey üzerinde eşit hak sahibi olduğu ve bundan mütevellit sürekli bir savaş halinin yaşandığı bir güvensizlik durumudur. Böyle bir durumda, insanların can ve mal güvenliklerini korumaları, çıkar ve beklentilerine uygun hareket etmeleri, kendileri için bir hak ve ödevdir. Bu hak ve ödev herkes için eşit ve geçerlidir. İşte, bu doğal hak ve ödevler, toplum sözleşmesine dayalı olarak, uygar toplumun ya da devletin kurulmasıyla birlikte bir egemene devredilmiştir. Ancak, bir şey üzerindeki hakkın devredilmesi ile o şeyin kendisinin devredilmesi farklı şeylerdir. Yani, insanlar temsilcileri olan egemenleriyle bir bütünlük oluşturmuş olsalar da sahip oldukları özgürlüklerinden ve bağımsızlıklarından egemenin “sağladığı koruma karşılığında kısmen” feragat etmişlerdir” (Toplum sözleşmesi hakkında detaylı bilgi için bkz., Geçit, 2020: 110-124).

Hobbes’a göre toplum sözleşmesi bireyler arasındadır ve yöneticiyi bağlamamaktadır (Akad-Dinçol, 2006: 100-106). Hobbes, toplum sözleşmesini tanımlarken bireylerin kendi çıkarlarından fazla genelin çıkarını düşündüğü için kendi aralarında yaptıkları ve kendilerini yönetmesi adına haklarını üst yönetime devrettikleri yazılı olmayan anlaşma olarak bahsetmektedir. Bireyleri sözleşmeye iten duygular vardır: Ölüm korkusu, refah içerisinde bir yaşam sürme arzusu ve çalışarak bu arzulara ulaşma umududur (Hobbes, 2020a: 103). Bu açıdan sözleşme kişilerin çıkarları için bir araya gelip doğa yasasının emrine uyarak akıllarını kullanarak güvenlikleri adına ortaya koydukları yazılı olmayan belgedir.

Bireylerin sivil topluma geçişi doğal değildir ama toplum, insanın doğasıyla uyumludur. Çünkü bireylerin yaşamını devam ettirmesi ancak toplum ile mümkündür. Bu sebeple bireyleri barışa yönelten de yaşamını güvene alma isteğidir (Ağaoğulları- Akal- Köker, 1994: 204). Hobbes’a göre sözleşmede esas olan “*rıza*”dır (Hobbes, 2014: 41). Doğa durumundaki savaş halinden ancak aklıyla kurtulabilecek olan bireyler doğa yasaları doğrultusunda sözleşmeler imzalayarak haklarını tek bir yöneticiye devretmişlerdir (Hobbes, 2020a: 136). Hobbes, insanları barışa itenin *akıl*, barışın şartlarını belirleyen de *doğa yasası* olduğuna vurgu yapmaktadır (Hobbes, 2020a: 103). Barışa iten akıl bu konuda hiçte haksız değildir çünkü doğa durumunda herkesin her şey üzerinde hak iddia etmesi sonlarını hazırlayacak savaş durumuyla sonuçlanacaktır.

Hobbes, sözleşme ve ahitlerin yapılması için bazı şartlardan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi vahşi hayvanlarla ilgili ahit yapmanın imkânsız olmasıdır. Çünkü iletişim konusunda anlayamadığımız için hak devri yapamazlar ve karşılıklı anlaşma olmadığı sürece ahit kesinlikle olamaz. Hobbes’a göre imkânsız olan şeylerin de ahit konusu olması imkânsızdır. Çünkü imkânsız olan şeyler vaat edilemez (Hobbes, 2020a: 110). Hobbes’a göre insan, hem içgüdüsel hem de rasyonel korunma gücüne sahiptir. İçgüdüsel yanı onu savaşa iterken rasyonel yönü onu başkalarıyla yaşamaya yöneltir. İnsanlar her iki ihtimalde de bencil olduğunda kendi üstlerinde otorite olmayan yaşamlarını güvene alamayacaklarını anlamaktadır. Böylece *toplumsal sözleşme* imzalayarak siyasi otoriteyi

oluştururlar. Bundan sonra, bireyler için en iyi tercih güvenlik ve barış halidir (Çaha, 2013: 100).

Hobbes, sözleşme mealini en iyi biçimde *Leviathan* adlı yapısında açıklamıştır. Kutsal kitapta dev toplumdan çıkmakta ve sonra dönüp topluma üstten bakarak onları yiyerek ortak bir varlık olmaktadır (Çaha, 2013: 101). Bireylerin bu eserde dev olarak betimlenen devletin gövdesini oluşturduğuna dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bu açıdan bakıldığında devlet adlı yapay kurumu oluşturan bireyler haklarını korumaları adına tüm yetkilerini bu kuruma devretmişlerdir.

Bireyleri bu savaş halinden kurtarıp emeklerinin karşılığını alarak mutlu bir yaşam sürmesini sağlayacak güç; ancak kendisinde var olan tüm hak ve güçleri tek bir iradede birleştirme ya da devretme ile oluşmaktadır. Bunun sonucunda tek bir bedende birleşen toplum, *devlet* olarak adlandırılmaktadır. Hobbes'un güvenliğimizi sağlayacak ölümsüz tanrının altındaki ölümlü tanrısı da böyle doğmuştur (Hobbes, 2020a: 136). Bu durum toplum yararınadır ve yönetici onların üstünde olup zorba bir güçle yönetmelidir yoksa insan eski haline yani doğa durumu denen savaş haline dönebilme tehlikesini barındırmaktadır (Çaha, 2013: 102). Bu açıdan eski durumun kötücül hali Hobbes açısından büyük bir tehlike oluşturmaktadır ancak devlet adlı yapı kendisine devredilen hakları gücü doğrultusunda doğru kullanarak bireyleri tek bir çatı altında toplayıp eski duruma dönmeyi de önleyebilmektedir.

1.9.Özgürlük Anlayışı

Hobbes, bireylerin kendi yaşamlarını korumak için var olan güçlerini ulaşılmak istedikleri amaç yolunda akılları ile en uygun yöntemi kullanma özgürlüğünü *doğal hak* olarak tanımlamıştır. Hobbes'un özgürlük kavramına yüklediği anlam, doğal hak kavramından hareketle bireylerin istediklerini yaparken karşılarına herhangi bir engelin çıkmamasıdır. Bu açıdan bakıldığında devlet adlı yapay kurumu oluşturan bireyler haklarını korumaları adına tüm yetkilerini bu kuruma devretmektedirler (Hobbes, 2020a: 103). Hobbes, bu engellerin hem dışsal rasyonel varlıklara hem de rasyonel olmayan cansız varlıklara neden olduğundan bahseder. Çünkü

engellenen şey için bu engel onun ileri gitme özgürlüğünü elinden almaktadır. Örneklendirirsek hapisteki bir insan ya da kaptaki su için hapis ve kap engeli olmasaydı hareket edecekleri şekilde hareket etme özgürlüğünden yoksun olduklarını ileri sürebilirdik. Lakin hareketi engelleyen şey engellenen şeyin yapısındaysa, bu hareket yeteneğinden mahrum olduğunu ama özgürlükten mahrum olmadıklarını anlarız; hareketsiz duvar gibi (Hobbes, 2020a: 163). Dolayısıyla yapısında olmadığı halde özgürlüklerini engelleyen bir yapı bulunuyorsa burada bireylerin özgürlüklerinin olduğunu ancak sadece engellendiği kanısına varmak doğru bir sonuç olacaktır.

Hobbes, özgürlüğü tanımlarken hareketin önüne geçebilecek engellerin yokluğundan bahseder. Yine Hobbes, *De Cive* 'de su dolu kabın suyun dışarı çıkmasına engel teşkil ettiğini ve eğer ki suyun kabı kırıp dışarı çıkarsa da özgürlüğe kavuşacağına işaret eder (Hobbes, 2007: 131). Hobbes, doğa durumunda doğal hak ve doğal özgürlük kavramlarının aynı manaya geldiklerini ileri sürer. Çünkü insanlar doğal durumdayken birbirlerinin sahip oldukları haklara ve özgürlüklere karşı kabulsüzdürler. Bunun nedeni de doğal durumda herhangi bir ölçüt olmadığındandır. Ölçüt olmadığı için bu doğa durumunda adalet, adaletsizlik veya iyi kötü gibi kavramlardan bahsetmekte pek olası değildir. Buradan hareketle Hobbes, doğal durumda meydana gelen yasanın, özgürlüğün ve barışın da yapay olduğuna işaret eder (Zelyüt, 2010: 31).

Diğer yandan Hobbes, yaratılışı bakımından insanın doğasında hak ve özgürlükler olduğunu, ayrıca doğal olduklarını ileri sürmektedir (Zelyüt, 2010: 33). Doğa yasalarına baktığımızda ilk doğa yasası, “*tüm insanların barışa kavuşma umudu oldukça, bu amaç uğruna çaba sarf etmeli, eğer ki barış mümkün değilse savaşın tüm yardım ve yararlarını bulup kullanmalıdırlar*” şeklinde açıklanmaktadır. Bu temel yasadaki şu çıkar, insanların barış olmadığında yaşamlarını korumak için ellerinden gelen her şeyi yapmaları doğal haklarıdır (Zelyüt, 2010: 35). İlk doğa yasasından hareketle ikinci doğa yasası ortaya çıkmaktadır. Bu da, “*iki insan aynı şeyi istedikleri zaman, kendi yaşamlarını tehlikeye atmamak için haklarını devredecek ve diğer insanlar gibi kendisine verilen özgürlükle idare edecektir*”. Doğrusu insanlar doğal hakları gereğince güçlerinin yettiği her

şeyi yaparlarsa savaş olası sonuç olacaktır ki sonuçta budur. Bu savaş halinden ancak herkes birbiriyle anlaşıp bu haklarını tek bir güce devrederlerse sıyrılabilirler (Zelyüt, 2010: 36).

Hobbes, siyasal kurumların var olmasının temel nedeninin bireylerin güvenliğini sağlamak olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü birey tek olduğu zaman özgürdür ama güvende değildir (Hobbes, 2020a: 12). İnsanlar bir araya gelip haklarını devretmeyi kendi rızalarıyla kabul edince tüm bireylerin sözleşmesiyle en üst güç olan *egemen güç* yani Hobbes'un dediği *Leviathan* oluşacaktır. Hobbes devlet için *ölümlü Tanrı* demektedir çünkü o, insanlar tarafından yaratılmış ve yapaydır. Sözleşmeler bireyler arasında yapıldığı için devlet üzerinde bağlayıcılığı yoktur bu nedenle devlet özgürdür. Buradan hareketle *Leviathan*, doğa durumunda her şeyi yapma özgürlüğü ve hakkı olan tek birey gibidir (Zelyüt, 2010: 38). Peki, *Leviathan*'da insanların özgürlüğünden bahsedebilir miyiz? Elbette bahsedebiliriz, çünkü bireylerin devredilemez bazı temel hakları vardır. Öncelikle *Leviathan* olarak adlandırılmış devleti oluşturan bireylerin sözleşmeyi imzalama nedenleri kendi yaşamlarının güvenliğini sağlamaktır. Yönetici eğer ki bireylerin iyiliği sağlamak için varsa savaş durumunda yaşama haklarını lağv edebilir (Zelyüt, 2010: 40). Buradan hareketle Hobbes bireylerin özgürlüklerinin bulunmasında sorun olmadığını ancak bu hakkı sınırsız kullanma istekleri doğrultusunda savaşın potansiyellik taşıdığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bu açıdan bireyler için en doğru kararı devletin vereceğini öne sürerek haklarını bu üstün güce devredilmesi gerektiğini vurgulayarak bireyleri sözleşmeye itmektedir. Sözleşme imzalayan birey artık su dolu olan kabın suya engel olması gibi devletin de bireyin özgürlüklerini sınırsız bir istekle kullanması konusunda engel olarak görülmektedir. Ancak devletin yokluğu da yine bireyler arasındaki yargıç eksikliğinden kaynaklı rekabetin ve kavganın kaynağı olacaktır. Savaş durumunu engelleyecek olan devlet, canlarını korumak için bireylerin özgürlüklerinden ödün verdikleri nokta olarak görülmektedir.

1.10.Mülkiyet Anlayışı

Thomas Hobbes'un özgürlük anlayışına değindikten sonra onun mülkiyet anlayışına yakından bakmamız siyaset görüşünü idrak etmemiz açısından doğru bir yaklaşım olacaktır. Daha önceki bölümlerde bahsettiğim gibi Hobbes, devlet olmadan önceki durumu doğa durumu olarak görmektedir. Bu doğa durumunda bireyler üstün bir kurum olan devlet yani yönetim eksikliğinden kaynaklı güvenlik problemi yaşamaktadırlar. Aynı şey üzerinde iki kişi hak iddia edince aralarında kargaşa çıkmakta ve bireylerin bu kargaşa durumunda birbirlerini yok etme hakkı bulunmaktadır. Özetle, devletin yokluğundan meydana gelen herkesin her şey üzerinde hakkı olma durumu yani eşitlik durumu aslında bireylerin güvensizliğinin asıl sebebidir. Hobbes bu durumu *"herkesin herkese karşı savaşı"* olarak nitelendirmektedir (Şenel, 1991: 323). Doğa durumundaki yaşama kötücül bakan Hobbes, devletin kuruluşundan önceki bu durumda ne bireylerin yaşamı ne de mülkiyetlerinin güven altında olmadığını savunmaktadır (Wood, 2008: 166).

Bu açıdan bakıldığında doğa durumunda senin veya onun malı diye bir ayrımın olmamasından kaynaklı herkesin her şey üzerinde hak iddia etmesini Hobbes normal bir durum olarak görmektedir. Böyle bir ortamda ortaya çıkan mülkiyet probleminin de ancak bireyler arasında imzalanacak toplum sözleşmesi ile meydana gelecek devlet yani yönetim ile çözüleceğini iddia etmektedir ve iddiası da doğruluk payı taşımaktadır.

"...Çünkü daha önce gösterildiği gibi, devletin olmadığı yerde, herkesin komşusuna karşı savaşı vardır ve dolayısıyla herkes ele geçirdiği ve zor kullanarak elinde tuttuğu şeyin sahibidir; burada artık ne mülkiyet, ne de toplum olmayıp; sadece belirsizlik vardır." (Hobbes, 2020: 188).

Buradan hareketle mülkiyet hakkının başlamasının tek koşulu ancak ve ancak o hakkı koruyacak yönetimin varlığı olacaktır. Yönetimin varlığı da toplum sözleşmesini gerektirmektedir. Bireyler bir araya gelerek bu toplum sözleşmesini imzalayarak var olan tüm haklarını mülkiyet hakları da dâhil olmak üzere devlete devretmektedir.

Sözleşme ile meydana gelen yönetim yani devlet, can güvenliği konusunda daha ısrarcıyken mülkiyet konusunda bu tutumu

sergilememektedir. Çünkü doğa durumunda zaten mülkiyet diye bir hak bulunmamaktadır. Buradan hareketle bireyler yönetime karşı mülkiyet haklarını öne sürememektedirler. Ancak yönetici, bireylerin birbirlerine karşı mülkiyetlerini korumakla yükümlüdür (Şenel,1991: 326).

Dolayısıyla bireylerin imzaladıkları toplum sözleşmesi var olan tüm haklarından feragat ederek devlete yani yönetime devrettiklerinin resmi belgesi olarak görülmektedir. Yönetici bu sözleşmede taraf olmadığı için bireylere karşıda herhangi bir yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Buradan hareketle bireylerin yöneticinin sözleşmede taraf olmamasından kaynaklı başkaldırma, direnme veya devrim hakları da bulunmamaktadır.

1.11.Toplum ve Yönetimin Kuruluşu

Thomas Hobbes, yönetim anlayışı ile siyaset tarihinin önde gelen isimlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hobbes'ta yönetim merkezli bir anlayış vardır. Ona göre bireyler, doğa durumundaki halden devlet ile beraber iyi bir hayata geçiş yapacaklardır (Yücel, 2016: 42). Hobbes, doğa durumundaki bireyleri umutsuz ve sürekli ölüm korkusunun hâkim olduğu kişiler olarak görmektedir. Ona göre, sözleşme sonrası kurulan devleti anlamak için öncelikle doğa durumu ve doğa yasalarını bilmek gerekir.

Hobbes bireylerin doğaları gereği hem bedenlen hem de zihinsel olarak eşit olduklarını söyler. Ancak doğa durumunda eşitlik olsa da iki insan aynı şeyi istediğinde biri alıp diğeri alamayınca düşmanlık ortaya çıkmaktadır (Hobbes, 2020a: 99). Böyle güvensiz bir ortamın devamlılığı savaşı gün yüzüne çıkarmaktadır. Hobbes bu durumdan bireylerin akıllarını kullanıp barışa yani toplum olarak anlaşmaya yönelerek kurtulabileceklerini ısrarla ifade etmektedir (Göze, 2006: 133). Bireyler bu kargaşa halinden yalnızca güvenliği sağlayan bir güç ile kurtulacaklardır ve bu egemen güçte yasama, yürütme, yargı yetkileri olacaktır (Hobbes, 2020a: 106). Bu sözleşmeye toplum sözleşmesi denmesinin temelinde toplumsal düzenin sağlanması yatmaktadır. Yönetici toplumsal sözleşme ile Leviathan yani devletin başkanı olan aynı zamanda yasa yapan ve sivil barışı sağlayan kişi veya kişi grubudur. Doğa yasaları Hobbes tarafından adalet, minnettarlık, karşılıklı uyum-nezaket, affetmek, öç almada faydanın gözetilmesi, aşağılamaya karşı olma,

kibre karşı olma, hakkaniyet, ortak malın eşit kullanımı, ekberiyet, araçların barışı ve güvenliği sağlaması, hakem kararına razı olma, bireyin kendi yargıcı olmaması ve tanıklık olarak görülmektedir (Hobbes, 2020a: 113-120). Her ne kadar bu doğa yasaları olsa da burada bizim içsel duygularımız işe karıştığı için adalet olmaz. Bu yüzden Hobbes açısından kılıcın zoru olmadıkça, ahitler yalnızca sözlerden ibarettir, aynı zamanda insanı koruyamazlar (Hobbes, 2020: 133). Bu açıdan devletin zorunlu bir güç olarak varlığı bireyler arasında düzeni sağlayacaktır.

Hobbes, herkesin haklarını üst yöneticiye bırakıp tüm eylemlerinde yetkili kırmak şartıyla yönetilme haklarını üstün yöneticiye bırakıp birleşmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir (Hobbes, 2020a: 136). Bu yapılanca tek bir çatı altında birleşen toplum bir *devlet* Latince *Civitas* oluşmaktadır. *Leviathan*, kimilerince ejderha kimilerince dev hatta deniz canavarı olarak adlandırırsa da Hobbes ünlü eserinin kapağında tüm toplumdan oluşan bir elinde kılıç diğer elinde asa bulunan dev şeklinde tasarlamıştır. Hobbes'un yönetim anlayışında var olan otoriteye karşı gelmek en büyük hatalardan biridir. Bireyler, böyle bir hatayı yaparlarsa başarısız olacaklarını bilip, bireylerin karşı gelemeyecekleri üstün yapıyı yani devleti oluşturacakları gerçeğini görmektedirler. Kitab_1 Mukaddes'te, diğer tüm hayvanları hâkimiyeti altına alan *Leviathanı* bir timsah olarak resmedilmektedir. *Leviathan*'ın emri altında yaşamayı gururlarına yediremeyen diğer bazı hayvanlar onun elindeki gücü almaya çalışmak için ona saldırsalar da derisi öyle keskindir ki ona yaklaşamamaktadırlar. Hobbes'un göstermek istediği şey; kendi çıkarları için otoriteye karşı gelmenin hata olduğu gerçeğiyle devlet yönetimini oluşturmanın doğru bir adım olduğu gerçeğidir (Watkins, 1995: 53). Buradan çıkarılacak en önemli sonuç, bireylerin kurdukları yapıya tüm haklarını devrederek onun kendileri için en doğru kararı vereceğini göz ardı ederek ona karşı gelmek gibi bir girişim sergiledikleri anda zararlı çıkacakları gerçeğidir. Hobbes'a göre insanların savaş halinden kurtuluşu onların bir araya gelerek oluşturacakları sözleşmelerle otoriteye sığınmaları ile gerçekleşecektir. Yani insanlar nasıl doğaları gereği yiyecek ve içeceği muhtaçlarsa ve onlar olmadan çok kısa yaşarlarsa mutlak bir otorite olmadığında da aynısı olacağı malumdur.

Peki, otoritenin ortaya koyduğu yasaların bizim için iyi ya da adaletli olduğunu nasıl anlarız? Hobbes'a göre otorite tarafından koyulan yasalarda adaletsizlik aramak saçmalaktır çünkü o, insanların iyiliği için oluşturulmuştur (Watkins, 1995: 59).

Hobbes'a göre devlet, her şeye gücü yeten yapıdır. Ancak bunun üç tane şartı bulunmaktadır. İlki, otorite sahibi olan yönetici insandır ve onda da ölüm korkusu hâkimdir. İkincisi, devlet, varlığını devam ettirmek için insanların iyiliğini gözetmelidir. İnsanların otoriteye başkaldırmasındaki tek istisna yönetimin kendi yaşamları için tehlike oluşturmasıdır. Üçüncüsü, yönetici insanların yalnızca dışarıdan görüldüğü kadar düşüncelerini bilebilir. Yani insanların ne inançlarını ne de gizli düşüncelerini bilemezler. Hobbes'a göre yönetici, insanların zorla inanç ve düşüncelerini söyletmez. Dışarıdan yöneticiye boyun eğdikleri sürece insanlar içlerinde istedikleri gibi inançlarını sürdürebilirler (Watkins, 1995: 62).

Buradan hareketle Hobbes, yapayalnız, sefil ve kısa olarak gördüğü doğa durumunda, bireylerin eşitliğinden kaynaklanan her şey üzerinde hak iddia etme halinin yine bireyler arasında saldırganlığa yol açtığını vurgulamaktadır. Hobbes, bencil, aç gözlü ve saldırgan olarak gördüğü insan doğasının sınırsız her şeye sahip olma isteği nedeniyle ortaya çıkan sonsuz bir savaş halini öngörmektedir. Bu durumda oluşan savaş halindeki güvensizlikten kurtulmanın tek yolu olarak bireylere devleti kurmaları gerektiğini söylemektedir. Hobbes için devlet, bireylerin temel haklarını birbirlerine karşı koruyarak doğa durumundaki savaşa böyle son verecektir. Bu doğrultuda birleşen bireyler Hobbes'a göre tüm haklarını devlete devrederek onu kurmaktadır ve ona karşı başkaldırma hakları bulunmamaktadır. Sadece devlet eğer yaşamlarına karşı oluşabilecek tehlikeler doğrultusunda önlem almazsa burada bireylerin devlete karşı başkaldırı hakları doğmaktadır. Ancak bunun dışında devletin adaletinden şüphe etmek, yaptıkları konusunda doğru veya yanlış şeklinde yargılarda bulunmak Hobbes açısından kesinlikle doğru değildir.

2.BÖLÜM:

LOCKE'UN TOPLUM VE YÖNETİM İLİŞKİSİ

Locke'un toplum ve yönetim ilişkisini hazırlayan koşulların neler olduğunu anlamak için öncelikle İngiltere'de yönetimin nasıl yürütüldüğüne bakmak gerekmektedir. Locke'ta tüm düşünürler gibi yaşadığı çevreden ve bu çevrede bulunan kişilerden etkilenecek kendi siyaset anlayışını şekillendirip ortaya koymaktadır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Rönesans ve reform ile beraber toplumda büyük değişimler meydana gelmiştir. Bu değişim ve dönüşüm kendisini siyasi, felsefi ve ekonomi gibi pek çok alanda göstermiştir. Bu süreç, aydınlanma, reform, sanayi devrimi, Fransız Devrimi, İngiltere Devrimi ve Amerikan Devrimini içermektedir. Bu değişim ve dönüşümlerde en etkili kesim arka plandaki düşünürler olmuştur. Locke da bu süreçte Avrupa düşüncesinde etkili olan düşünürlerin başında gelmektedir (Arslan, 2013: 182). Locke, Aydınlanmanın kurucu isimlerinden biri olarak görülmektedir. Locke, hayatının kritik dönemlerinden biri olan olgunluk dönemini 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, siyasi ve felsefi konulu eserlerini bu dönemin sonlarında oluşturmuş bir İngiliz düşünürdür. Yaşamının büyük kısmını 17. yüzyılda geçirmiş olmasına rağmen dört yıl içerisinde ortaya koyduğu düşüncelerinin niteliği açısından 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı düşünürleri arasında görülmüştür (Şenel, 2002: 334).

Locke, 17. yüzyıl İngiltere'sinde meydana gelen siyasi ve entelektüel değişimin önemli bir tanığı olmuştur. Locke, İngiltere'nin siyasal ve ekonomik alanda güç kazandığı ve ulus-devlet konusunda değişim dönüşümün olduğu dönemde doğmuştur (Toku, 2003: 19). Filozofun Londra'da eğitimini sürdürdüğü yıllar İngiltere tarihinde monarşik yönetimin kırılma yaşadığı ve 1642-48 Sivil Savaş'ın Cromwell'in ordusunun galibiyetiyle son bulduğu yıllar olmuştur (Hill, 2005: 20). Üniversite eğitimi sürecinde hocası *Richard Busby*, kilise ve kralcı taraftarı olması yönündeki duyguları Locke'u onbeş yaşında bile olsa etkilemiştir. Locke, otuz beş yaşına kadar siyaset, din ve ahlâk konularının dışında doğanın yarırcı

kontrolünün nasıl sağlanacağı yönündeki konularla ilgilenmiştir (Toku, 2003: 20).

Locke'un ünlü eseri olan *Yönetim Üzerine İki İnceleme (Two Treatises of Government)* bu dönemde tamamlanmıştır (Toku, 2003: 24). Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme* adlı eserinde mutlak monarşiye karşı bir reddiye sunmuştur.

“....Filmer, kralın yönetme hakkını Tanrı'nın Adem'e verdiği yetkiden aldığını; kralların, babanın yönetme hakkından gelen yetkilerinin mutlak olduğunu savunur. Locke, *İncelemeler*'in ilkinde Filmer'ı, deyim yerindeyse, kendi silahı ile vurmaya çalışır; çünkü o, *Kutsal Kitap*'-tan karşı argümanlar getirir. *İncelemeler*'in ilkinin tüm teorik sonuçları İkincisinde olduğundan, Locke'un politik öğretisi, aslında İkincisinde sergilenir. Kısaca, Locke, teokrasi ile ve de mutlak monarşi ile çarpışır; bu çarpışmada rehberinin ise “akıl” olduğunu söyler.” (Zelyüt, 2010: 71).

1681 yılında kralcılar ve onlara karşı olanlar arasında meydana gelen çatışmadan sonra Toryler hükümeti ele geçirmiştir. Kral James'in karşıtı olan parlamenterlere karşı güçlü bir savunma başlatan Toryler, 1682'de Shaftesbury'i Hollanda'ya sürgün etmiştir (Toku, 2003: 24). Whigler'in bu başarısızlığından etkilenmesi olası olan Locke, Hollanda'ya gitmeyi kararlaştırmıştır. “Whig” terimi uyumsuzluk ve ayaklanmayı çağrıştırırken, “Tory” terimi James'in Katolik olsa bile taht varislerinden biri olduğunu savunanlar için kullanılmaktadır. 1688 İngiliz Devrimi hem Whig hem de Tory'lerin ortak başarısı sayıldığı için ilkelerin farklılığı büyük oranda yumuşamıştır (Toku, 2003: 25).

Kral II. Charles öldüğü zaman Locke, Hollanda'da yoğun bir şekilde *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme (Essay Concerning Human Understanding)* adlı eserini yazmaktadır. Daha sonra 1684- 88 yılları arasında arkadaşıyla çocuklarının eğitimi hakkında mektuplaşmış ve bunlar ileride yazacağı *Eğitim Üzerine Düşünceler (Some Thoughts Concerning Education)* eserinin temeli olmuştur. Locke'un önemli üç eseri; *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, *Yönetim Üzerine İki İnceleme* ve *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* ilhamını bu dönemde almış olan eserlerdir. İngiltere'ye geri geldiğinde kendisine devlet işlerinde görev alması teklif edilse de kendisi politik aktiviteler yapmayı tercih etmiştir. Essex'te yaşarken *Isaac Newton*'u misafir etmiştir. Her ikisi

de kendilerine İncili yorumlamaya yani teolojiye adanmışlardır. Newton, Locke’a *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup* eserini yazmasında çok yardımcı olmuştur (Toku, 2003: 29). Tüm bu siyasal ortam kargaşasında temel eserlerini şekillendiren Locke, elbette kendi siyasal görüşünü de bu çerçevede şekillendirmektedir.

Locke, eserlerine gelen eleştirilere hiç aldırmaz etmese bile bu konudaki tek istisnası şudur: Rahip John Edwards’ın Locke’u Socinianism^{††} yanlısı diye damgalamıştır. Onun için Socinianism, İngiltere’ye Kıta Avrupa’sı tarafından mâl edilmiş, Tanrının birliğine ve Hristiyanlığın rasyonelliğini öne çıkaran sapkın mezheptir. Locke’ta bunlara cevap vermiş ve yazdığı yazılarla Socinianism’in öne sürdüğü görüşlerini tekzip etse bile Middlesex Büyük Jürisi halkın tepkisi yüzünden Locke’un “*Hristiyanlığın Aklılığı*” eserini yasaklamıştır (Toku, 2003: 30). Kendisine yöneltilen bu suçlamaların etkisiyle fikirlerinin de değişime uğraması aynı zamanda siyasi açıdan yönetime ve topluma yaklaşımı da şekillenecektir. Dolayısıyla bu kargaşa ortamında hem eserlerini verip hem de fikirlerini dönüştürmesi beklenen bir durumdur.

2.1. Locke Öncesi İngiltere Yönetimi ve Toplum

Locke’u anlamamız açısından onun görüşlerinin şekillendiği İngiltere’nin yönetimi ve bu yönetimde toplumun içinde bulunduğu duruma değinmemiz gerekmektedir. Bu dönemlerde meydana gelmiş İngiliz Devrimi’nin ^{‡‡} en önemli özelliği, dinsel ayrımlar ile siyasi ve sınıfsal ayrımların iç içe karışmış halde olmasıdır. İç savaş süresince radikal fikirler

^{††} “Socinianism” yani “Socinusçuluk” 16. Yüzyılda yaşamış Laelio ve Fausto Sozzini adlı İtalyan ilahiyatçılar tarafından adı türetilmiştir. John Edwards’ın ifadesiyle “asıl oynanılan kart” Teslis’in yok sayılmasıydı. Ancak, Socinusçulukta aynı zamanda İsa’nın ilahi özelliği ile insanların günahlarının bedelini ödemek için öldüğünde yok sayılmaktadır. Socinusçulukta ilk günah Tanrının bilgisi ve varlığı yok sayılmaktadır. Socinusçuluk, “Deism”e, ilahi vahyin kaynağı olan Kitab-ı Mukaddes’in reddedilmesine yönlendirmektedir (Detaylı bilgi için bkz., Woolhouse, 2011: 412).

^{‡‡} İngiliz Devrimi, 1789’da meydana gelen Fransız Devrimi gibi, kapitalizm gelişme gösterdikçe zenginleşip güçlenen orta sınıf, burjuvazi tarafınca siyasi, ekonomi ve dini iktidar için verilen mücadeledir. Ancak, krallık yönetiminin sıradan insanların haklarını savunduğu yanlıştır. Aksine, halkın tarafında olduğu partiler krala karşı çıkan en büyük gruplardan oluşmuştur. Onlar burjuvaziden daha kuvvetli, vicdansız ve yetkilidirler (Detaylı bilgi için bkz., Hill, 2005: 16).

türetip geliştiren “*Kazıcılar*”(Diggers) ve “*Düzenleyiciler*”(Levellers,) siyasi düşüncelerinde bu duruma değinmektedirler. *Düzenleyiciler*, devrimlerin başkaldırdığı dönemde, Parlâmento liderlerinin göz yumduğu “*halk egemenliği*” fikrini gün yüzüne çıkaran en önemli grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Düzenleyici adını almalarının nedeni, bireyler arasında siyasi ayrıcalıklardan ötürü ayırım yapılmaması gerektiğini savunmalarından kaynaklanmaktadır (Ağaoğulları, 2015: 476).

Düzenleyiciler, düşük ve orta derece mülkiyet sahiplerini ve tüccarları temsil etmektedirler. Onlar, mülkiyet karşıtı olmakla beraber sadece belli bir kesim üzerinde yoğunlaşmaya da karşı çıkmaktadırlar. Doğa durumunda devredilemez nitelikteki haklar, Düzenleyiciler açısından *eşit oy, vicdan ve din özgürlüğü* gibi haklar olarak açıklanmaktadır. Fakat Düzenleyiciler, öyle işin görüldüğü gibi “*eşit oy hakkı*”ndan taraf olup savunmamaktadırlar. Onlar, eşit oy hakkından, kadın, dilenci, hizmetçi gibilerini dışta tutmuş, sınıf ayırımına gitmişlerdir. Bu ayırımı yapmalarının sebebide doğa durumunda kazanılan mülkiyet hakkıyla beraber bu eşit oy hakkını da aldıklarını varsaymalarından kaynaklanmaktadır. Yani mülkiyet sahibi olmamak demek, hiçbir siyasi hakka sahip olmamak anlamına gelmektedir. Kısacası, eşitlik adı altında mülkiyet sahiplerine tanınan özgürlük hakkıdır (Ağaoğulları, 2015: 477). Bu açıdan mülkiyet hakkını temel problem alanı yapan Locke’un görüşlerini Kazıcılar ve Düzenleyicilerin görüşleri şekillendirmiştir demek doğru olacaktır.

Mülkiyet sahibi olmayanların haklarını savunanlarda *Kazıcılar* olmuştur. Onlar, insanları ayırmadan en sefil halde olanların bile isteklerini dile getirdiklerinden dolayı, kendilerine “*Gerçek Düzenleyiciler*” demektedirler. “*Gerçek Demokrasi*” demek, ortak mülkiyet veya ortak korunma anlamı taşımaktadır. Toplumda çıkan sorunun asıl sebebi *özel mülkiyet* olarak görülmektedir ve özel mülkiyet ortadan kaldırılırsa bu sorunda ortadan kalkacaktır (Ağaoğulları, 2015: 478). Locke öncesi İngiltere yönetiminde temel sorun haline gelmiş olan bireyin özgürlüğü, mülkiyet hakkı, doğal hak gibi konular kendi düşüncesinin şekillenmesinde önemli noktalar haline gelmiştir.

2.2. İnsan Doğası

Locke'un siyaset felsefesinin birey ve bireyin özgürlüğü üzerine kurulu olduğu görüşü kabul görmüş bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Hobbes, doğa durumunda bireyin doğasının vahşi, bencil ve kötü olduğu üzerinden hareket ederek bireylerin bu durumda birbirini katledeceği kanısıyla bir araya gelerek toplumsallaşmaya ve bir çatı altında toplanıp yönetilmeye mecbur oldukları kanaatindeydi. Ancak Locke, burada ondan farklı bir bakış açısı geliştirerek birey hakkındaki bakış açısıyla daha özgürlükçü bir yaklaşım gerçekleştirmektedir (Wood, 2008: 155). Baktığımız zaman Locke, bireye yaklaşımı açısından liberalizmin önde gelen temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette bireyi kötü görmeyip yine onu kısıtlayacak gelişmeleri istememesi normaldir ancak gidişat açısından bunun mecburiyeti konusunda kendisi de fikir değiştirmiştir.

Locke için devlet olmadan önceki durum olan doğa durumu, kavga ve kargaşanın olmadığı, iyiliğin hüküm sürdüğü, bireyler arasında birlik ve beraberliğin hatta dayanışmanın olduğu durumdur (Tuğcu, 2003: 522). Locke için birey, doğa durumunda saf ve bozulmamış haldedir. Buradan hareketle bireylerin niyeti kötü olamayacağı için onların eylemlerini iyi veya kötü olarak nitelendirmekte doğru olmayacaktır. Locke, tüm durumların bir kenara bırakılıp bireylerin doğal yapısına baktığında iyi olduklarını ve iyiliğe yönelik bir gidişatlarının olduğunu belirtmektedir. Hobbes, doğa durumunda bireyin bencil ve çıkarıcı olduğunu öne sürerken, Locke, insan doğasının böyle bir eğilimi olsa bile doğa yasasının buna asla müsaade etmeyeceğine dikkat çekmektedir. Buradan hareketle Locke, bireylerin doğa durumunda her ne kadar özgürlüğe sahip olsalar da bu her istediklerini başıboş bir şekilde yapacakları anlamı taşımadıklarını belirtmektedir (Timuçin, 2011: 161-162).

Doğa yasası yazılı olmayan ancak doğaya ilahi olarak verilmiş düzeni sağlayan yasalar olarak bilinmektedir. Dolayısıyla doğa yasası, bireye özgürlükleri konusunda ne kadar fırsat verilirse verilsin buradan destek alarak istekleri her şeyi özgürce yapmaları hakkını vermemektedir.

Locke için bireyler doğa durumunda ne kadar mutlu olsalar bile bu durumda birbirlerine zarar verme ihtimalleri yüksek olduğundan bir araya gelmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü Locke'a göre bireylerin doğa

durumundaki güvensizlikten, düzensizlik ve vahşilikten kurtulmaları için sözleşme yapmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda onları sadece kontrol altında tutabilecek bir yapı yani *devlet*, birbirlerine karşı işleyecekleri suçlara karşı koruyabilecektir (Heywood, 2014: 129).

Aristoteles bu konuda bireyin doğası gereği siyasi bir hayvan olduğunu vurgulamaktayken Locke, nerede uygulanacak bir kanun yoksa orada özgürlükten bahsedilemeyeceğini önemle vurgulamaktadır. Dolayısıyla bireylerin üstün bir yapı olmadan kendi çıkarları uğruna birbirlerine zarar vermeleri ihtimali doğaları bakımından her ne kadar iyi ve barışçıl olsalar bile onları bu tehlikeli durumdan koruyacak *devlet* adlı kuruma mecburen yöneltmektedir.

2.3. Doğa Durumu Tasviri

Locke'un siyaset anlayışında toplum ve yönetim ilişkisini anlamamız açısından bireylerin toplum oluşturmadan önceki hallerini bilmek gerekir. Locke, siyaset öğretisini doğa durumu denilen tasvirden hareketle temellendirmiştir. “*Locke, doğa durumunu, barış, eşitlik ve özgürlük durumu olarak kavrar.*” (Ağaoğulları, 2015: 485). Tıpkı Locke gibi Hobbes ve J.J. Rousseau da hem doğa durumuna hem de toplum sözleşmesine verdikleri önemden dolayı “*sözleşmeciler*” olarak adlandırılmışlardır. Doğa durumu denilen devlet öncesi durumun varlığını sorgulamak gerekirse Locke, bu durumun varlığından şüphe duymadığını söylemektedir (Güngör, 2016: 345).

Locke da Hobbes gibi, siyaset teorisine “*doğa durumu*” denilen yani devlet olmadan önce insanların içerisinde bulunduğu halden bahsederek başlamaktadır. Yönetim Üzerine İki İnceleme adlı eserinde doğa durumunu şöyle tanımlamaktadır:

“*Bu Durum, İnsanların başkasından izin istemeksizin ya da başkasının İradesine bağlı olmaksızın Doğa Yasasının sınırları içinde Eylemlerini düzenleyebilecekleri ve Sahiplikleriyle* Kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilecekleri Yetkin bir Özgürlük Durumudur.*” (Locke, 2012: 9).

Ayrıca doğa durumunu, birinin diğerinden daha fazla yetkiye sahip olamayacağı bir *eşitlik durumu* olarak tanımlamıştır. Locke Yönetim Üzerine

İki İnceleme eserinin başlarında, siyasi iktidarın temelini bulmada toplum ve yönetim öncesi dönemde yaşamış olan köklerimiz doğa durumlarını düşünmemiz gerektiğini belirtmektedir. Locke, köpek ve insanı örnek vererek, insanın köpek üzerindeki yönetiminde biyolojik farklılık esastır fakat doğadaki iki insanın birbirine *rıza* dışında hâkim olmasını haklı kılacak hiç bir neden yoktur (Arnhart, 2018: 187).

Doğa durumu için Locke, bireylerin yeryüzünde üstün bir güce tabi tutulmaksızın kendi kendilerini yönetme yetkilerini ellerinde bulundurdukları ve beraber yaşadıkları durum demektedir (Woolhouse, 2011: 2014). Doğa durumu her ne kadar özgürlük hali olarak görülürse görülsün her şeyi yapma yetkisini bireylerin ellerine vermemektedir. Bireyler, doğa durumunda sahip oldukları her şeyi yapmakta özgür olsalar da, kendilerini veya bir başkasını ortadan kaldırma özgürlüğüne sahip değildirler (Russell, 1972: 223).

“Ancak bu bir Özgürlük Durumu olmasına rağmen, bir Başıbozukluk Durumu değildir: Bu durumda insan kendi kişiliği ve sahiplenmeleri üzerinde tasarrufta bulunma konusunda dizginlenemeyen bir özgürlüğe sahip olmasına rağmen, yalnızca kendini koruma amacının gerektirdiğinden daha soylu amaçlar olmadıkça kendi kendisini ya da sahipliğindeki herhangi bir varlığı yok etmeye yetecek bir özgürlüğe sahip değildir.” (Locke, 2012: 10).

Doğa durumundaki bu dengeyi *doğa yasası* sağlamaktadır ve doğa yasasının kendisi olan *Akıl*, başkalarına zarar vermemeyi öğretmektedir (Locke, 2012: 10). Locke, doğa durumunu, Hobbes’un “*herkesin herkese karşı savaşı*” olarak tanımladığı durum olarak değil, insanların akıllarına uygun olarak bir arada yaşadığı, ancak bir yargı merciinin bulunmadığı durum olarak tanımlamaktadır (Zelyüt, 2010: 71). Locke için doğa durumu kurgusal bir tasvir midir? (Locke, 2012: 16). Locke doğa durumunu, yasaların ve toplumsal yapının hangi aşamalardan meydana geldiğini ve temelini neler olduğunu idrak edebilmek için kurgusal bir araç olarak kullanmamış, doğa durumunu gerçekten var olan tarihsel bir süreç olarak kullanmıştır. Doğa durumunda özgür olan bireyler birbirlerinin emri altına girmeyi ya da emri altına almayı akıl etmemiştir. Locke için bireyler doğuştan bencil olabilirler ancak bu durum onları kargaşa içerisine sokmamaktadır. Bu nedenle filozof, doğa durumunu bir savaş veya kargaşa durumu olarak görmemiştir. Ona göre doğa durumunda akıl tarafından meydana gelen *doğa yasaları* ve *barış hali*

bulunmaktadır (Çıvgın- Yardımcı, 2007: 97-98). Locke için bireyler doğa durumunda “*tek başlarına*” değildirler. Çünkü Tanrı, insanları yaratırken uygunluk ve yatkınlık derecelerine göre bir arada yaşamaya itmektedir (Woolhouse, 2011: 215). Bireyler doğa durumunda bir araya gelerek bir topluluk oluşturabilirler ancak, siyasi birleşmelerle oluşturacakları topluluklar onları bulundukları doğa durumu halinden çıkarmaktadır. Çünkü siyasi topluluklara dâhil olmak demek, doğa durumundaki hak ve yetkilerden feragat etmiş olmak demektir. Locke için bireylerin doğa durumundan feragat etmelerinin temel nedeni *mülkiyet haklarını* korumak istemeleridir. Bireylerin kendileri üzerinde hak ve özgürlüklerini korumakla görevli bir yetkili seçtiklerinde doğa durumundan çıkmış oldukları kesinleşmektedir. Locke, bireylerin kendileri üzerinde herhangi bir yargı mercii bulunmadığı zaman, doğa durumunun devam ettiğini belirtmektedir (Woolhouse, 2011: 216). Bu doğrultuda Locke, doğa durumunda insan doğasını her ne kadar iyi ve barışçıl olarak görmüş olsa bile bireyin bencil ve çıkarıcı yapısı nedeniyle çıkabilecek kargaşa ortamında onları birbirlerine karşı koruyabilecek yargıç eksikliği hem canlarına hem de mülkiyet haklarına zarar vereceği için doğa durumundan kurtulmak gerektiğini vurgulamaktadır.

J. Locke’a göre doğa durumu savaş hali olmamakla beraber savaş halinin de tam karşısında yer almaktadır. Örneğin: Bir hırsızın kişiye saldırdığı durumda onu yok etme hakkını elinde bulundurma durumu Locke’a göre, doğa durumundaki insanların bizim gibi iyi- kötü, savaş- barış hali, iyi- kötü niyet vb. kavramların ayrımlarını bilmediklerinden kaynaklanmaktadır (Russell, 1972: 224). Bu nedenle doğa durumunda bulunan suçsuzları koruma veya suçlulara yaptırım uygulama işi herkese aittir. Locke’a göre, doğa durumunda çeşitli suçlar işlenebilir, ancak tıpkı devletin varlığıyla verilen cezalar gibi cezalar vermek mümkündür. Çünkü devletin varlığı pozitif hukuku meydana getirirken doğa durumunda da doğal hukuk vardır ve herkesin doğal hukuku uygulama yetkisi bulunmaktadır (Toku, 2003: 76). Locke için doğa durumunda insanların kendi yargıçları olmaları düzeni bozacaktır. Çünkü insanlar kendi yargıçlıklarını yaparlarsa işin içine taraf tutma gireceğinden haklı cezalandırma engellenmektedir. Bu yüzden devleti bu sorunu ortadan kaldıracak tek çözüm olarak görmektedir (Locke, 2002:

30). Dolayısıyla doğa durumundaki mevcut eşitlik hakkından kaynaklı herkesin yargıç olma yetkisi sonucunda eşitsizliği meydana getirmektedir. Çünkü bu durumda güç işin içine girecek ve adaletsizlik oluşacaktır. Bu açıdan devlet, doğa durumundaki eşitsiz yargıç olma durumunu ortadan kaldırmak için tek çözüm yolu olarak görülmektedir.

2.4.Doğa Durumunda Bireyin Güvensizlik Hali

Locke için bireyler doğa durumunda belli başlı şeylerden kaynaklı güven problemi yaşamaktadırlar. Ona göre, doğa durumunda insanlar eşit ve özgürdürler. Fakat bu özgürlük ve eşitlik hali bir başıboşluk yani kuralsızlık durumu değildir. İnsanların sahip olduğu özgürlük, kendilerinin veya başkalarının canlarına veya mallarına zarar verme özgürlüğünü vermemektedir. Dolayısıyla, kimse başkalarının yaşamlarına, mülkiyetlerine ve özgürlüklerine müdahale edemez. Doğal hukuk, Hobbes'un vurgu yaptığı *"insan insanın kurdudur"* varsayımını engelleyen en temel etkidir. Peki, doğal hukuku uygulama mercii kimdir? Locke için, tüm hukuklar bireylerle ilgili olsa da doğal hukukun uygulatma mercii bulunmamaktadır. Böylece doğa durumunda hukukun uygulatıcısı olmadığı için suçsuz insanları koruma ve suçlulara ceza verme yetkisi tüm insanların elindedir (Toku, 2003: 74). İnsanların ellerine geçirdikleri bu iktidar, onların keyfi olarak yargılama yapabilecekleri anlamına gelmemektedir. Cezalandırma, tarafsız olarak akıl ve vicdan ölçütlerine göre, cezanın engellenmesi gayesiyle yapılmalıdır. Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*lerinde, bunu şu şekilde belirtmektedir:

"....Saldırgan Doğa Yasasını ihlal etmekle, Tanrı'nın, İnsanların karşılıklı güvenlikleri için eylemlerine koymuş olduğu önlem olan akıl ve ortak Adalet kuralından başka bir Kuralla yaşamak istediğini açıklamış olur ve böylece İnsanoğlu için tehlikeli hale gelir; İnsanları şiddet ve zarardan korumaya çalışan bağ Saldırgan tarafından önemsenmez ve kırılır. Doğa Yasası dikkate alındığında bütün Türlerle ve Türlerin Başına ve Güvenliğine karşı bir tecavüz olan bu durumda, her insan sahip olduğu genel olarak İnsanoğlunu korumaya ilişkin Hakkıyla İnsanlara zarar veren şeyleri engelleyebilir ve gerekli olduğunda yok edebilir; Doğa Yasasını çiğnemiş olan kişiyi Yasayı çiğnemekten pişman edebilmek ve bu sayede Yasayı çiğneyen kişiyi Örnek göstererek başkalarını aynı yanlışlığı yapmaktan caydırmak için bu kişiye belirtilen türde kötülükler yapabilir." (Locke, 2012: 12).

Peki, neden herkes cezalandırma hakkına sahiptir? Locke için, var olan doğa yasasını çiğneyen saldırgan, bireylerin düzenini bozarak onlar için tehlikeli bir durum yaratmaktadır. Bu nedenle, diğer tüm bireyler hem bu saldırganın yargıcı hem de doğa yasasının uygulayıcısı olma hakkına sahiptirler. Fakat herkesin vereceği cezanın haklı ceza olması beklenmemelidir. Bu doğrultuda insanlara verilmiş olan yargıçlık yetkisi akla aykırıdır. İlk olarak, insanların taraf tutma gibi bir yanları vardır. İkincisi, kin ve hırs yüzünden intikam alma duyguları işe karışabilir. Bu nedenle, cezalandırma yapılırken akıl ve vicdan ile verilerek, adalete de uygun olmalıdır (Ağaoğulları- Zabcı- Ergün, 2009: 170). Bu açıdan yetkilerin verildiği bireylerden hem yargıçlık yapmalarını bekleyip hem de tarafsız olduklarından şüphe duymak tutarsız bir durum olarak karşımıza gelmektedir. Böylece doğa durumu her ne kadar doğru ve iyi görünse bile Locke, sırf bu yargıçlıktan ve eşitlikten kaynaklı ortaya çıkan eşitsizlikten dolayı devletin varlığını istemektedir. Devleti oluşturan yargı kollarının yani yasama, yürütme ve konfederatif güçlerin de beraber olmamaları gerektiğini vurgulayarak, tarafsız bir yargılamanın ancak bu şekilde gerçekleşeceği kanısındadır.

Doğa durumu için Locke felsefesindeki en önemli çelişki barış, iyi niyet, yardımlaşmanın hâkim olduğu doğa durumu bir anda kin, hırs, yok etme, intikam ve şiddetin hüküm sürdüğü bir hale bürünmektedir. Bu durumun nedeni yargılamanın ve cezalandırmanın insanlara verilmiş olması olarak belirtilmektedir (Ağaoğulları- Zabcı- Ergün, 2009: 171).

Locke her ne kadar doğa durumunu Hobbes gibi kötü bir durum olarak görmese de bu şekilde herkesin herkesi öldürme hakkının bulunması doğa durumunu yaşanılabilir veya güvenli bir ortam yapabilir mi? Locke’a göre, doğa durumunda hangi türden suç işlenirse işlensin devlet gibi üst kurumda olduğu gibi cezalandırma da vardır. Ancak Locke, doğa durumundaki herkesin yargıç olması konusunda yönetimin var olması gerektiğini vurgulamaktadır (Toku, 2003: 76). Çünkü böyle bir ortamda savaşın çıkması olası bir durumdur. Her bireyin diğerlerini cezalandırabilme hakkını elinde bulundurması, bu hakkı keyfi değil, kendi varlığını ve mülkiyetini koruması adına verilmiştir. Var olmayan üstün otorite yüzünden en ufak hata bile

savaşın tetikleyicisi olarak görülmektedir. Bu durum da bireyleri güvensiz bir yaşam sürmeye sokmaktadır (Cevizci, 2019: 345). Dolayısıyla yargıçlık hakkını elinde bulunduran bireyler, bu hakkı bir başboşluk hali olarak kullanma yetkisine sahip değildirler. Ancak bu tehlikeyi barındırması bile bireylerin yaşamlarını doğru bir şekilde sürdürememelerine neden olmaktadır. Bireyler yaptıkları her şeyden şüphe duyacak ve korkacak hale geldiğinden dolayı aynı zamanda can ve mal güvenliklerinin tehlikede olması onları artık bu durumdan uzaklaştırmaya itmektedir.

“İşte aslında insanların, doğa durumunda özgür, eşit ve barış içinde olmalarına karşın, uygar toplum durumuna geçmeye karar vermelerinin sırrı burada yatar. Doğa durumunda haksızlığa uğrayanın kendisine haksızlık edeni cezalandırma hakkını elinde tutuşu, bu hakkı kullandığında bir "savaş durumu" yaratır. Savaş durumu bir düşmanlık ve yok etme durumudur. Beni yok etmekle tehdit edeni benim de yok etme hakkım vardır. Bu, akla, adalete uygundur. Çünkü doğa yasası insanın kendisini korumasını buyurur. Yetkili bir ortak yargıcın yokluğu, çokluk adaleti ve denkserliği izleyemeyeceği için, küçük haksızlık ve çatışmalarda bile insanları birbirleriyle savaş durumuna getirip, yaşamlarını tehlikeye sokar. Böylece güvensizliğe yol açar.” (Şenel, 2002: 340).

Dolayısıyla doğa durumunda oluşan bu güvensizlik halinin çözümlenmesi gerekmektedir yoksa bireylerin birbirleri için ciddi tehlikeler arz ettiği olası sonuçtur. Locke’un bireyin doğa durumundaki güvensizlik hali için devletin varlığını önermesi akla aykırı bir durum değildir. Çünkü Locke, devletin yokluğunda bireylerin eşitlik hakları doğrultusunda yargıçlık yaparak birbirlerine saldıracaklarını söylemektedir ve ona göre bu tehlikeyi sadece devlet adli kurum ortadan kaldıracaktır. “Otoritenin olmadığı bu Savaş Durumundan kaçınmak, İnsanların kendilerini Topluma koymalarının ve Doğa Durumunu terk etmelerinin önemli bir nedenidir.” (Locke, 2012: 20).

2.5.Doğa Yasası (Lex Naturalis) ve Akıl İlişkisi

Locke, yaşamının çoğunu 17. yy.da geçirmiş olmasına rağmen, kendisi 18. yüzyıl Aydınlanma düşünürü olarak sayılmaktadır. Aydınlanma döneminin akıl çağı olarak görülmesi, Locke’un “akıl” üzerindeki önemli açıklamalarını ortaya çıkarmaktadır. Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* eserinde, aklın tanımını yaparken, *akıl (us)* sözcüğünün farklı anlamlarda kullandığını vurgulamaktadır. İngilizcede “reason” yani “akıl” sözcüğü,

kim zaman benzer ilkelerden yapılan bariz ve sağlam çıkarımları ifade ederken, bazen de istenilen amaca ulaşma nedeni olarak kullanılmaktadır. Ancak Locke, tüm bunların dışında insanı hayvandan farklı kılan ve onu diğerk tüm varlıklardan üstün kılan yeti yani *us (akıl)* anlamında kullandığını söylemektedir (Locke, 1992: 426). Locke açısından doğa durumunda herkes eşittir ve insanı diğerk varlıklardan ayıran temel özelliğı *akıldır*. Locke, insanın kendi efendisi olmasını temelinde, akıl sahibi bir varlık olmasını görmektedir (Arnhart, 2008: 273).

Locke için akıl, boş bir levha (*tabula rasa*) ve kaynağını da Tanrı'dan almaktadır. Böylece, doğa yasası ile hem Tanrı'nın yasası hem de aklın yasasının aynı olduğuna işaret etmektedir. Doğa yasası, emredici ve buyurucu bir yasadır ve o, Tanrı'nın emridir (Zelyüt, 2010: 76). Locke'un siyaset felsefesi içerisinde doğa yasası ve akıl arasındaki ilişkiyi anlamamız için, insanların devlet öncesi doğa durumundayken oluşabilecek sorunları çözümede uydukları doğa yasası ve akli açıklamamız gerekmektedir.

Locke'a göre, insanlar doğa durumundayken eşitlik, barış ve özgürlük hâkimdir. Fakat buradaki özgürlük, insanların istedikleri her şeyi yapabilecekleri anlamını taşımamaktadır. Ona göre, doğa durumunda hüküm süren doğa yasasına hiç kimse karşı çıkamaz. Locke'un doğa yasası, insanların tutumuna ve ahlâk yasasına karşılık gelmektedir ve doğa yasası, doğa durumundaki düzen için olmazsa olmazdır. Aslında doğa yasasının kendisi akıldır ve hiç kimsenin özgürlüğünü kullanarak başkalarının yaşamlarına, özgürlüğüne veya mallarına zarar veremeyeceğini dile getirmektedir (Ağaoğulları- Zabcı- Ergün, 2009: 165). Buradan hareketle doğa yasası her ne kadar yazılı olmasa da etki alanı yazılı hukuk kuralları kadar var diyebiliriz. Locke için doğa yasası, bireylerin kendi yasalarıdır. Bu doğrultuda bireyler kendi özgürlüklerini kendi yasaları altında oluşturmaktadırlar. Doğa yasası, ne insanların bir araya gelerek oluşturdukları yasadır ne de devlette var olan pozitif hukuktur. Aksine, doğa yasası pozitif hukuktan bağımsızdır. Doğa yasası insanlara olması gerekeni gösterdiği için evrenseldir. Doğa yasası her zaman ve her yerde tüm insanlar için geçerlidir: Bu nedenle akıl yasası olarak bilinmektedir. Locke'a göre, doğa yasasına uygun davranmak, akla uygun davranmaktır. Doğa yasasına

uygun davranmamakta akla uygun davranmamaktır (Cevizci, 2019: 344). Çünkü doğa yasası bireyler için en doğru olanı göstermektedir. Doğa yasasını ihlal edene karşı, bundan zarar gören kim varsa o kişiyi cezalandırma hakkına sahip olup, topluma karşı zarar vermişse de herkesin bir araya gelip o kişiyi cezalandırma hakkı vardır (Şenel, 2002: 340). Locke, doğa durumundaki tüm insanların akılcı olduklarını ancak, doğa yasasını ihlâl edenlerin akılcı olmadıklarını söylemektedir (Ağaoğulları- Zabcı- Ergün, 2009: 169). Dolayısıyla doğa yasası yani akıl, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmeleri için onları yönlendirmektedir ve ona uymamak akla aykırı bir durum olarak görülmektedir.

Doğa durumundaki tüm insanların eşit ve özgür oluşu Tanrı'nın eseridir. Locke, doğa yasasını açık olarak Tanrısal iradeyle ilişkilendirmese de doğa durumundaki eşitlik ve özgürlüğün kaynağını doğa yasası ve Tanrı'nın iradesine bağlamış gibi görünmektedir. Fakat aralarındaki irtibatı sağlayan yine akıldır. Tanrı'nın yapmak istediği her ne varsa akla karşı olamaz. Üstelik Tanrı, insanlara doğa yasasına yani akla uygun hareket etmelerini emretmektedir (Ağaoğulları- Zabcı- Ergün, 2009: 166). Locke, doğa durumundaki tüm insanların doğa yasasının yürütme hakkına sahip oluşunu, onların davalarında yargıçlık görevi üstlenmelerinin doğru olmadığını; kişisel çıkar ve taraf tutmanın işe karışması durumunda bireylerin tepkilerinin geleceğini vurgulamaktadır (Locke, 2012: 15). Doğa durumunda doğa yasalarını uygulamak için üstün bir yargıç bulunmadığı için, onları ihlal edenleri cezalandırma zor olmaktadır. Doğa yasasının yürütme ve cezalandırmayı herkese vermesi, insanların barış içerisinde yaşamalarına ters düşmektedir. İşte devletin kuruluş nedeni bu görülmektedir (Toku, 2003: 37).

Doğa yasasının kendisi olan akıl, doğa durumunda eşitlik hakkından meydana gelen yargıçlık yetkisinin güvensiz bir ortam yaratacağı açıktır. Bu doğrultuda bireyler can ve mal güvenlikleri için doğa yasasının emrine uymak zorundadırlar. Aksi durumda hem kendileri için hem de diğer bireyler için tehlike oluşturmaktadırlar. Doğa durumundaki bu savaş ortamından yine doğa yasasının akla uygun davranmaları gerektiği konusundaki uyarılarını

dikkate alarak, bireylerin biraraya gelip sözleşme yaparak devleti kurmaları fikrini akla uygun görmektedir.

2.6.Doğal Hak

Locke'un siyaset felsefesinin temelindeki kavramlardan birisi olan doğal hak daimi tartışmaların sürdüğü konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Locke, bireylerin doğa durumundayken özgür ve eşit olduklarını ifade etmektedir. Doğa durumunda hüküm süren doğa yasası da aklın kendisidir. Bu doğrultuda akıl, bireylere doğal haklarının neler olduğunu göstermektedir. Tüm bu haklar, Tanrı tarafından insanlara toplum olmadan önce verilmiş haklar olarak görülmektedir. Üstelik Tanrı tarafından verilen haklar olmasından dolayı hepsi kutsal olarak betimlenmektedir. Peki, bireylerin doğal hakları nelerdir? (Tanilli, 1994: 378).

“...Locke, üç temel hakkın varlığından söz eder: Yaşama hakkı, özgürlük hakkı, mülk edinme ve onu kullanma hakkı. Bunlar, insan varlığından kesinlikle koparılamaz olan haklardır. İnsanlara doğanın armağanı olduğu için, bu haklar tartışma konusu edilemezler (Çıvgın- Yardımcı, 2007: 98).”

Locke açısından *hak*, insanların doğa durumunda yaşarken dahi sahip olduğu bir kavramdır: Doğa yasasının buyurduğu görevleri yapmakla sorumlu olan bireylerin, hukuk kavramından uzak oldukları mantıklı değildir. O halde tıpkı görevler gibi, haklar da, insanların doğasının ayrılmaz bir parçasıdır (Çıvgın- Yardımcı, 2007: 98). Locke'a göre doğa durumu, bireyler arasındaki anlaşmazlıklarda başvuracakları yargı merciinin bulunmadığı, bireylerin kendi akılları doğrultusunda yaşamlarını sürdürdükleri bir durumdur. Doğa durumunda aklın kendisi olan doğa yasası insanlara, kimsenin bir başkasının yaşamını, sağlığını, özgürlüğünü ve mülklerini ortadan kaldırma veya zarar verme haklarının olmadığını öğretmektedir. Doğa yasası kendi içerisinde bulundurduğu görevler ile beraber doğal hakları da barındırmaktadır. Locke, doğal haklar arasından "*özel mülkiyet*" hakkına ayrı önem vermektedir (Zelyüt, 2010: 71). Hobbes, mülkiyet hakkının sadece devletle beraber ortaya çıkan yasal düzenle var olabileceğini söylerken, Locke, özel mülkiyetin bir hak olduğunu, ayrıca, devlet olmadan önce de var

olduğunu ileri sürmektedir. Locke, özel mülkiyetin kaynağını doğa yasasında bulduğu için devlet olmadan önce de var olduğunu söylemektedir. Locke'a göre, doğa yasası tarafından insanlara verilen yaşamlarını koruma hakkı gibi özel mülkiyetini korumaları da doğal haktır (Zelyüt, 2010: 72).

Peki, insanların özel mülkiyet haklarının olması mümkün müdür? Locke'a göre, Tanrı, yeryüzünü bireylerin ortak kullanımları için verdiği gibi, onlara aynı şekilde yeryüzünü kendi yaşamlarını faydalı ve düzgün hale getirmeleri için aklı vermiştir (Toku, 2003: 80). Bu durumda var olan hayvanlar ve meyvelerde insanlara aittir. Bunlar doğada kendiliğinden var olduğu için bunlar üzerinde hiç kimse özel sahiplik yapamaz. Fakat insanlar bazı şeyler üzerinde hak sahibi olup onları kullanma ayrıcalığı istemektedirler. Locke için bu sadece "*emek*" ile mümkündür. Locke'a göre, örneğin, bir çeşmeden gelen su herkesindir ancak, onu birisi kendi testisine koyarsa, o su artık onundur. *Emek*, var olan şeyin doğaya ait olmasını ortadan kaldırarak özelleştirmektedir. Bu açıdan, doğada var olan her şey bireylere verilmiştir. Ancak, birilerinin emeğiyle kazandığı şey artık özel mülkiyete girmektedir. Bu nedenle özel mülkiyet insanların doğal hakkıdır (Toku, 2003: 81). Özel mülkiyet tüm bu kavgaları sonlandıracak çözüm olarak doğa yasası tarafından verilmiş emir diye kabul etmek akla aykırı bir durum olarak görülmemelidir. Yeryüzünde Tanrı tarafından insanların ortak kullanımı için verilen ne varsa, insanın emeği söz konusu olduğu zaman, *özel mülkiyet* kavramı ortaya çıkmaktadır. Özel mülkiyet ile beraber diğer insanların bu şey üzerinde artık hakları dışlanmaktadır. Bu dışlama, güç veya hâkimiyet kurma ile değil, insanların yaşamlarını idame etmeleri için var olan şeyler üzerinde emekleri ile özel mülk edinmeleri doğrultusundaki dışlamadır (Ağaoğulları-Zabcı- Ergün, 2009: 180). Dolayısıyla Locke, doğa durumundaki herkesin her şey üzerinde hak iddia etmesi konusunda özel mülkiyetin varlığını çözüm olarak görmektedir. Çünkü özel mülkiyet, yeryüzünde bireylere ortak olarak verilen bir şeyin yine bireylerin emeklerini katarak değiştirip dönüştürmesiyle artık sadece kendi özel mülkü haline gelmesinden başka bir şey değildir.

Bireyler düşmanlarının yapacağı saldırıların eşiğindeyken, bu doğal haklardan yararlanmak için toplum haline gelmek zorunda kalmışlardır.

Zaten toplumun varlığının nedeni, *doğal hakları* korumaktır (Tanilli, 1994: 379). Toplum sözleşmesinden önceki mülkiyetin doğal hak olduğunu söyleyen Locke’a göre Tanrı, başta herkes için ortak olarak verdiği doğayı kendi yararı için mülk edilmeleri gerektiğini vurgular. Mülk edinmenin nedeni Tanrının isteği doğrultusunda yaşamın sürdürülmesi gerektiğindendir (Ağaoğulları,2015:489). Dolayısıyla Locke, özel mülkiyetin Tanrının bireylere emri olan yaşamlarını idame edebilmeleri için gereklidir. Çünkü yeryüzündeki ortak mallar üzerindeki kavgadan doğan tehlikeyi ancak emek ile elde edilen özel mülkiyet ortadan kaldıracaktır.

2.7.Sözleşme İle Oluşan Toplum

Hobbes’un sözleşme kuramının yalnızca bir sözleşme ile doğa durumundaki bireyleri, hem bir araya getirerek belli bir düzen çerçevesinde yaşamaya hem de bu bireylerin var olan haklarını yöneticiye bırakarak, belli bir düzen içerisinde yaşamaya yönlendirmiştir. Locke’un sözleşme kuramına baktığımızda tek mi yoksa çift sözleşme mi olduğu meçhuldür (Şenel, 2002: 341). İnsanların tümü doğa tarafından eşit ve özgür kılınmıştır. Bu durumda kimsenin *rızası* dışında başka birisinin itaati altına koyulması söz konusu değildir. Bir kimsenin kendi özgürlüklerinden sıyrılıp aynı zamanda yine kendisini toplumsal bağlara koymasının tek yolu, mülkiyetlerini kendisinden daha fazla koruyacak bir yapı içerisinde diğer bireylerle güvende ve refah içerisinde bir yaşam geçirmeleri için diğer bireylerle bir topluma katılma konusunda anlaşmayı sağlamaktır. Anlaşma yoluna gidenler, doğa durumundaki insanları sahip oldukları özgürlükleri içerisinde bırakırlar (Locke, 2012: 64). Yani bireyler, kendi özgürlüklerini artırmayı ve haklarını korumayı istediklerinden dolayı sözleşme imzalamışlardır.

Lockeda Hobbes gibi doğa durumundan hareketle toplum sözleşmesine varmıştır. Her iki filozofta bireylerin mutluluğunu amaçlamış ancak, ikisi arasındaki benzerlikde bununla sınırlı kalmıştır. Locke, doğa durumunu yani devlet olmadan önceki durumu özgürlüğün ve eşitliğin hâkim olduğu dönem olarak nitelendirmektedir. Bu özgürlük ve eşitlik tüm insanlara doğuştan hak olarak verilmiştir. Ancak bu haklar insanların istedikleri her şeyi başıboş olarak yapacakları anlamını taşımamaktadır. Tanrı, insanlara doğa

durumunda uymaları gereken doğa yasaları vermiştir ki bu yasalarda aklın kendisinden başka bir şey değildir. Doğa durumunda özgür ve eşit olan insanlar bu doğa yasası doğrultusunda özgürdürler. Doğa yasasının çiğnenmesi durumunda veya kötü bir davranış sergileyen kimseleri cezalandırma hakkı herkese verilmiştir. Herkesin yargıç olmasının nedeni, doğa durumunda insanların davranışlarını yargılayacak üstün bir otoritenin olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak acı olan bu hakkı güçlü olan güçsüz olan üzerinde kullanacağı durumudur. Bu durumda bireyler kendi güvenliklerini yine kendi güçleri kadar koruyabileceklerdir. Locke’a göre bireyler, doğa durumunda her ne kadar eşit olsalar bile, yetenek ve değerlerde üstün olan bireyler orta düzeyin üzerine çıkarak diğer bireyler üzerinde otorite kurabileceklerdir (Sarica, 1993: 70). Dolayısıyla verilen yargıçlık hakkı, bireyler tarafından kötüye kullanılarak yine özgürlüklere karşı yapılan bir girişim olmaktadır.

Bireylerin doğa durumundan çıkıp toplum haline geçmek istemelerinin nedeni, doğa durumundaki bireyler arasında savaş durumunu meydana getirebilecek olan “*bireylerin hepsinin saldırıyı yargılayarak cezalandırma hakkı*”na sahip olmasıdır. Bu durumda insanları bu durumdan kurtaracak olan, sözleşmenin en mühim konusu da herkesin elinde bulundurduğu yargıçlık yapma hakkını elinden alacak madde olacaktır (Şenel, 2002: 342).

“Öteki dünyadan başka bir başvuru yerinin olmadığı ve en küçük bir anlaşmazlığın sona götürmeye eğilimli olduğu, birbiriyle mücadele edenler arasında karar verecek bir otoritenin olmadığı bu savaş durumundan kaçınmak, insanların kendilerini topluma koymalarının ve doğa durumunu terk etmelerinin önemli bir nedenidir (Locke, 2012: 20).”

Bireyler neden bu özgür, eşit ve hür durumdan kendilerini mahrum bırakıp tek bir kişiye boyun eğsinler? Bireyler doğa durumunda ne kadar hakka sahip olurlarsa olsunlar, bu hakları kullanmaları güvenlik sorunu oluşturmaktadır. Bu sözde özgürlüğün altında yatan korkularından sıyrılmak isteyen bireyler zaten bir araya gelmiş ya da aklına koymuş diğer bireylerin bulunduğu topluma katılmayı düşünmektedirler. Bireylerin bir araya gelerek belli bir yönetim altında birleşmelerinin asıl amacı, mülkiyet haklarının korunmasıdır; doğa durumu bu konuda noksandır (Tunçay, 1969: 176- 177).

Mülkiyet hakkını önemle vurgulayan Locke, doğa durumundan kurtulmak isterken mülkiyet hakkından kaynaklı bunu istemektedir.

“Dolayısıyla insanların devletlerde birleşmelerini ve kendilerini yönetim altına koymalarının asıl ve ana amacı, mülkiyetlerinin korunmasıdır. Doğa durumunda ise o konuda pek çok şey eksiktir” (Locke, 2012: 81).

Locke’a göre bireyler; bir araya gelerek oluşturdukları sözleşme ile özgürlüklerinin ve mülkiyetlerinin iyi korunmadığı doğa durumuna son vererek yargıçlık ve cezalandırma haklarından feragat ederek toplumsallaşmaya yönelmektedirler. Toplum sözleşmesi ile kendi temel hak ve özgürlüklerini devrettikleri yönetim bunları korumazsa ya da ihlal ederse kişilerin “devrim hakkı” doğmaktadır (Şenel, 2002:343). Bu açıdan Lockeda Hobbes gibi devrim hakkını ancak ve ancak devlet tarafından korunmadığı zaman kullanılacak bir çıkış yolu olarak görmektedir.

“Hobbes, İngiliz İç Savaşı sırasında yazıyor ve hayatınız fiilen tehdit edilmedikçe, sözleşmeyi asla bozmamanız gerektiğini (başka bir deyişle hükümdara sadık kalmamız gerektiğini) savunuyordu. Ancak John Locke ve Jean-Jacques Rousseau ise daha sonra sözleşmeye daha eşit bir ağırlık verecekti; eğer hükümdar anlaşmayı tek taraflı bozuyorsa, o zaman tebaanın itiraz ve isyan etmekte özgür olduğuna inanıyorlardı.” (Thomson, 2023: 273).

Locke’un istediği şey toplumdaki tüm işleyişi kontrol edebilecek bir devletin varlığıdır. Bunun gerçekleşmesi bireylerin bir araya gelerek kendi istekleri ile belli bir toplumda yaşamayı, çalışıp mülk sahibi olmayı gerektirir. Bu doğrultuda Locke’a göre, bireyler doğuştan belli haklara sahiptirler ve devlet bu hakları çiğneyemez. İnsanlar kendi istekleri doğrultusunda devleti meydana getirmişlerdir. Bu nedenle devleti kurarken var olan haklarına devletin müdahale etmesini istemezler (Sarica, 1993: 71).

Dolayısıyla doğa durumundaki halin kötü olmadığını dile getiren Locke, özgürlüklerinin sınırsız kullanım olasılığının bireyler açısından kötüye kullanılabilmesi muhtemel bir durumdur. Bu nedenle bireyler doğa yasasının emri ile akıllarını kullanarak bir araya gelip sözleşme imzalamışlar ve devlet adlı kuruma haklarını devretmişlerdir. Locke açısından devletin varlığının temel nedeni özel mülkiyetin korunması sayılmalıdır. Çünkü özel mülkiyet bir mal üzerinde iki kişinin hak iddia edip kavga etmesini ortadan kaldıracaktır. Bu doğrultuda devlet bu hakları korumak adına oluşturulmuş yapay bir kurum olarak kabul edilmektedir.

2.8.Özgürlük Anlayışı

Doğa durumu başlığında özgürlük konusu üzerinde kısaca durmuştuk. Ancak Locke'un özgürlük anlayışını detaylı incelemek siyaset görüşü açısından faydalı olacaktır. Sözleşmeci filozoflar olarak bilinen düşünürlerin bir kısmı açısından doğa durumu, bireylerin üstünde olan ve yöneten bir otoritenin ya da yargıç eksikliğinin olduğu hal olarak betimlenmektedir. Locke, bu düşünürlerin aksine doğa durumunu, sınırsız ve istediği gibi yönetimi eleştirmek için kullanmaktadır. Ancak burada Locke'un amacı devletten yoksun bir toplumu gözler önüne sermek değildir (Ağaoğulları,2015:485). Locke, tıpkı Hobbes gibi devletin nasıl meydana geldiğini anlamamız için bireylerin doğa durumundaki hallerine bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu açıdan Locke, doğa durumunu mutluluk durumu olarak kabul etmekte aynı zamanda barışçıl, eşitlik ve özgürlüğün hüküm sürdüğü durum olarak görmektedir (Zack, 2021: 178). Locke, özgürlük kavramını açıklarken bireylerin doğaları bakımından eşit ve özgür oldukları üzerinde durmaktadır. Yani ona göre özgürlük, bir başkasına itaat etmeme ya da boyun eğmeme anlamını taşımaktadır (Yalçınkaya-Ağaoğulları, 2013: 143). Ancak bu özgürlük, insanın sınırsız bir şekilde istediği her şeyi yapması demek değildir. Doğa durumundaki bu özgürlük, doğa yasaları tarafından belirlenmektedir. Doğa yasası, doğa durumunda bulunan barışın, özgürlüğün ve eşitliğin garantisi olarak görülmektedir. Doğa yasası, "tüm insanlığa, eşit ve özgür olmalarından dolayı, hiç kimsenin bir başkasının canına, sağlığına, üzerinde hakkı bulunduğu mallarına ve özgürlüğüne zarar vermemesinin gerekliliğini öğretmektedir." (Ağaoğulları, 2015: 485).

Baktığımızda Locke, özgürlüğün bir sınırının olduğunu ve bu sınırın da doğa yasasından başka bir şey olmadığını vurgulamaktadır. Doğa yasası da aklın kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır ve akıl, kimsenin kimseyi kısıtlamadığı, zarar vermediği ve barışçıl bir ortamı betimlemektedir.

Doğa durumunu mutlak anlamda özgürlük durumu olarak gören Locke, bu durumun asla başıboşluk yani serbestlik durumu olmadığını belirtmektedir. Buradaki kısıtlamanın kaynağı bir başkasına boyun eğmek değildir, zira bu durumda ilahi olarak verilmiş "*doğa yasası*"na tabidir. Bu

yasa aklın kendisinden başkası olmamakla beraber bize hem kendi yaşamımızı hem de başka bireylerin yaşamlarını tehlikeye atmamayı hatta korumayı emretmektedir (Woolhouse, 2011: 215). Yine Locke her ne kadar doğa durumunu mutluluk durumu olarak görse bile bireylerin mülkiyet haklarını korumaları için üstün bir kuruma yani devlete ihtiyaç duyduklarına değinerek onlara toplumsallaşmayı bir çıkış yolu olarak göstermektedir.

Locke, bireylerin toplumsallaşma konusunu yine zorunluluğa değil yine *rızaya* bağlamaktadır. Ona göre bireylerin tümü eşit, özgür ve bağımsız oldukları durumda kimsenin baskısıyla *rızası* dışında bir başkasına boyun eğdirilemez (Woolhouse, 2011; 216). Dolayısıyla Locke, doğa durumunu her ne kadar iyi olarak görmüş olsa da aslında bu durumda bireylerin sahip olduğu hakları koruyacak üstün bir gücün yoksunluğu bireylerde *güvensizliği* oluşturmaktadır. Onun için bireyleri bu durumdan ancak sözleşme ile meydana gelecek devlet kurtaracaktır. Doğa yasası bireylere akıllarını kullanarak toplumsallaşmalarını belirtmektedir. Birey her ne kadar doğa durumunda özgür olsa da bireyleri birbirlerine karşı korumak ancak üstün bir güç tarafından mümkün olacağından doğa yasaları yani akıl, onları toplumsallaşmaya itmektedir. Buradan hareketle Locke, liberalizmin önde gelen temsilcisi olduğundan bireylerin birleşerek oluşturdukları devlete tüm haklarını devretmediklerini, aksine yine devletin bile bireylerin rızası ile kurulduğunu, bireylere karşı yaptığı bir ihlalde onlarında başkaldırma haklarının bulunduğunu dile getirmektedir.

2.9.Mülkiyet Anlayışı

Locke'un siyaset felsefesi içerisinde önem verdiği haklardan birisi olan mülkiyet hakkına detaylıca bakmak gerekmektedir. Çünkü Locke, bireylerin doğa durumundan çıkmalarının nedeni olarak *mülkiyet hakkını* işaret etmektedir. Liberalizmin kurucu babası olarak bilinen İngiliz düşünür Locke (1632-1704), siyasi düşünceler tarihi içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Locke'ta mülkiyet hakkı tıpkı doğa durumdaki doğal haklardan sayılmaktadır. Ona göre herkesin öncelikli olarak kendi kişiliği üzerinde hakkı vardır ve bu hak hiç kimse tarafından hiçbir şekilde çığnenemez. Bunun yanı sıra kişinin kendi emeği ile ortaya çıkan tüm ürünlerde yine kişinin kendi

mülkiyetine dâhildir. Locke’a göre mülkiyet, kişinin çalışmasından yani *emeğinden* doğmaktadır (Kabakçı, 2010: 86-87).

“...Kişinin Bedeninin Emeği ve Ellerin İşini diyebiliriz ki tam anlamıyla kendisindir. Doğanın sağladığı ve içinde muhafaza ettiği şeylerden, İnsan, Emeğini kattığı ve kendi özüne ait olan bir şeyleri birleştirdiği şeyi bu Durumun dışına çekip çıkarır ve bu yolla bu şeyi Mülkiyeti haline getirir.” (Locke, 2012: 24).

Locke, mülkiyet hakkına bu kadar önem verip savunurken vurgulamak istediği şey aslında bireylerin doğada ortak olarak bulunan şeyleri kendi emeği ile değiştirip dönüştürmesi yine o ürüne kendi kişiliklerini yansıtarak nesneleştirilmesi olarak görülebilir. Bu nedenle Locke, emek ile değiştirilen hiçbir ürünün kimse tarafından işgal edilemeyeceğini önemle vurgulamaktadır. Çünkü Locke, o ürünün artık bir başkasının mülkiyeti olduğunu dile getirmektedir.

Locke, devlet olmadan önceki durum olan doğa durumundan kurtulmanın temel nedeni olarak “*mülkiyet hakkını*” işaret etmektedir. Ona göre mülkiyet, hem insanların ekonomik çıkarlarını içerir hem de yaşam, hürriyet ve mutluluk peşinde olmalarıyla eşdeğerdir (Cevizci, 2009: 345). Mülkiyetin yasallaştırılması konusunu bireylerin emeğine bağlayan düşünürlerin başında Locke gelmektedir. Locke’un bu konudaki ünlü bakış açısı şu şekildedir:

“... Her insan kendi benliği/ kişiliği üzerinde bir mülkiyete sahiptir; bu mülkiyette kişinin kendisinden başka hiç kimsenin herhangi bir hakkı yoktur. Diyebiliriz ki, insan vücudunun emeği ve kol gücü tamamen kendisindir” (Gemalmaz, 2009: 257).

Locke mülkiyet kavramını siyaset teorisinde iki farklı biçimde ele almaktadır. Bunlardan ilki kapitalizmin yararına olan görüşleri ikinciside emek ve değer kuramına ait olan görüşleridir (Şenel, 1991: 347) Mülkiyeti başta etik olarak açıklayan Locke, “Tanrının yeryüzünü tüm insanlar için verdiğini ve yine Tanrının yeryüzünü insanların en doğru biçimde kullanmaları için akli verdiğini” söylemektedir. Locke, bireylerin kendi emekleri ile elde ettiği şeyler üzerinde ve kendi kişilikleri üzerinde mülkiyet haklarının olduğunu aynı zamanda Tanrının doğada hazır olarak verdikleri üzerinde bireylerin hak iddia edemeyeceklerini vurgulamaktadır. Mülkiyet her şeyden önce doğal bir haktır; toplum sözleşmesinden önce vardır.

“Aşağıdaki sözlerinde, Locke, mülkiyetin neden doğal bir hak olduğunu açıklar: “Dünyayı insanlara ortak olarak vermiş olan Tanrı, aynı zamanda yaşamlarını ve rahatlarını en iyi bir biçimde sağlamak

için kullanacakları aklı da onlara vermiştir. Yeryüzü ve üstündeki her şey, varlıklarına destek ve rahatlık sağlamak için insanlara verilmiştir. Doğanın kendiliğinden işleyen eliyle üretilmiş olduğu için bütün meyveler (...) ve böcekler (...) insanlara ortaklaşa aittir. Ve kimse insanlığın geri kalanını bunları kullanmaktan alıkoyacak özel bir Hakimiyete sahip değildir." (Ağaoğulları, 2015: 489).

Bir insanın kendi emeğini katarak doğal halinden uzaklaştırdığı herhangi bir şey, artık o kişinin kendi mülkiyeti haline gelmektedir ve diğer insanlarla olan ortaklığı da ortadan kalkmış olur. Tanrı her ne kadar yeryüzünü insanlığa ortak olarak vermiş olsa bile, kimseye zarar verip ortadan kaldırmaları için vermemiştir. Aksine yeryüzünü iyileştirmeleri için emek harcayacak akıllı ve gayretli bireylere vermiştir (Wood, 2008: 192). Bakıldığı zaman aslında var olan hazır ürün herkesin ortak malı olarak görünürken, onu bireysel olarak işleyip kendi zihinsel tasarımlarıyla kişiselliğini ekleyen bireyin artık özel mülkiyeti haline gelmesi kaçınılmazdır.

Locke, bireylerin emek harcayarak elde ettiği şeyler üzerinde kendisinden sonra gelecek çocukları içinde mülkiyet haklarının bulunması gerektiğini savunmaktadır. Locke'a göre var olan doğal haklar yani yaşama hakkı, özgürlük ve mülkiyet haklarının özellikle korunması gerekmektedir. İdeal bir toplumun varlığını savunan Locke için belli başlı eksiklikler şunlardır: Herkesin emri altına gireceği ve herkese eşit olarak uygulanabilecek yasalar, bu yasaları eşit olarak uygulayabilecek tarafsız yargıçlar ve yargıcın aldığı kararları uygulayabilecek bir gücün varlığı doğa durumunda yoktur. Locke'un amacı tüm bunları mümkün kılacak bir devletin varlığını sağlamaktır (Kabakçı, 2010: 88). Locke'un böyle bir kurumun varlığını istemesinin temel nedeni şudur: Mülkiyet hakkının korunması. Aynı zamanda doğa durumundaki yargıç eksikliği ve yine olayların yargılanmasında kullanılabilecek ölçüt eksikliği doğa durumunda kargaşaya neden olmaktadır. Dolayısıyla Locke için devlet, doğa durumundaki bu eksiklikleri giderebilecek temel yapıdır. Ve bireylerin devleti oluşturmada rıza şarttır. Çünkü Liberalist Locke için baskı ve zorbalıkla kurulan bir yapı asla devamlılığını sağlayamayacaktır. Devlet, bireylerin kendi istekleriyle bir araya gelip onayladıkları sözleşme ile oluşmuş bir yapay kurumdur.

Locke'un önerdiği devlet modelinde bireyler tüm haklarını devretmeden devleti kurarlar ve yine bu haklara müdahale edilmesine müsaade etmezler. Locke için bir toplumun gelişimini sağlaması açısından yönetimin ya da yönetimde bulunan kimselerin güçleri konusunda sınırlandırılması zorunluluktur. Bu sınırlılıklar ise bireylerin doğal hakları olan yaşama, hürriyet ve mülkiyettir. Locke bu konuda kararlı bir sınır çizmiş ve eğer ki bu sınırları aşan bir yönetim durumu meydana gelirse bireylerin yönetime karşı başkaldırma haklarının bulunduğunu dile getirir (Kabakçı, 2010: 89). "Bu çerçevede Locke zorbaya direnme hakkı kavrayışını getirmiştir. Yönetim iyiden iyiye zorbalaştığı zaman halkın etkin biçimde direnme hakkı doğar." (Timuçin, 2011: 161).

Thomas Hobbes'tan ayrıldığı noktalardan birisi de buradan anlaşılabileceği gibi bireylerin devleti kurmaları ile tüm haklarını devretmemeleri olmakla birlikte eğer ki haklarını ihlal edici bir girişimde bulunması halinde kendi kurduğu üstün kuruma karşı başkaldırma hakkının bulunması onun bireyi temel alan bir düşünür olduğunu gözler önüne sermektedir.

2.10.Toplum ve Yönetimin Kuruluşu

Geçmişe baktığımızda toplumlar, yönetici ve yönetilenler şeklinde ayırım yapılmaksızın var olan kuralları uygulama biçiminde kendi yaşamlarını sürdüren toplumlardan ibarettir (Toku, 2003: 51). Genel olarak toplum dediğimiz yapıları iki gruba ayırabiliriz. Bunlardan ilki; verilmiş kurallara göre yaşamlarını sürdüren, yönetici ve toplum (yönetilenler) ayırımının olmadığı toplumlardır. İkinci gruptakiler ise kendilerini yönetmeyi başkalarına devreden yönetici ve yönetilen ayırımının olduğu ve ayrışmanın yaşandığı toplumlardır. Birinci grup sözleşme öncesi doğal toplumlar iken ikinci grup sözleşme sonrası sivil toplum yani devlet halindeki toplumlardır (Toku, 2003: 52). Locke, doğa öncesi durumda bireylerin iyi ve mutlu olduklarını söylemekte ancak birey söz konusu olduğu için çıkarları ve gereksinimleri doğrultusunda sözleşme sonrası sivil toplum kurmaya yöneltmiştir demek yerinde olacaktır.

Tanrı insanı yaratırken yalnız başına yaşamını sürdürmenin iyi bir düşünce olmadığını anlayabilecek bir yapıda yaratarak toplumsallaşmaya

yönelmiştir (Locke, 2012: 53). Doğa durumundaki insanların belli bir yönetim altında siyasal bütünlüğü sağlamak için birleşmesiyle sivil toplum temelleri atılmıştır. İnsanların kendilerini yöneticilere bağlı kılmalarını ana nedeni *mülkiyet haklarını* korumaktır. Doğa durumunda doğa yasaları olsa da bunların ihlali söz konusudur. Doğa yasasının ihlalinin yanı sıra bu yasaları uygulayacak *tarafsız yargıç eksikliği* ve *çoklu iktidardan* dolayı sorunlar ortaya çıkmaktadır (Locke, 2012: 82).

Devlet, doğa durumundaki bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda onların bu doğal yaşamı bırakarak bir araya gelip devleti oluşturacak sosyal sözleşmeyi imzalayarak oluşmuştur (Tuğcu, 2003: 521). Yani devlet, doğal bir kurum olarak değil yine bireylerin kendi istekleri doğrultusunda kurmuş oldukları bir yapay kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Locke'a göre devleti oluşturan üç bölüm bulunmaktadır ve bu bölümlerin bağımsız olmaları zorunludur. Bunlar; yasama, yürütme ve konfederatif güçtür. Locke için *yasama*, devletin temelini oluşturmakta ve asla yürütme ile birlikte olmamalıdır. Yasama gücünün belli başlı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlar bireyin sahip olduğu *doğal hakları* ve *özel mülkiyetidir*. Yürütme gücü bunları sınırsız olarak uygulamamalı ve ayrımcılık yapmamalıdır. Konfederatif gücün yapması gereken şey ise diğer devletlerle olması muhtemel savaş ve barış durumlarına karar verip antlaşmaları imzalamaktır. Locke için adaletin sağlanabilmesi bu üç gücün birbirinden bağımsız olması gerekir (Tuğcu, 2003: 522). Locke açısından baktığımızda aslında o, doğa durumunun yani sözleşme öncesi durumun bireyler için mutluluk sağladığını vurgulamaktadır ancak bireylerin çıkarları doğrultusunda birbirlerine zarar verme potansiyelleri yüksek olduğundan bir araya gelerek sözleşme imzalayıp sivil toplum haline gelmelerini zorunluluk olarak görmektedir. Buradan hareketle Locke'un ileriye düşünerek hareket etmesi yerinde bir davranıştır. Yoksa doğa durumundaki barışçıl ortamın etkisinde kalarak bu durumda kalmayı onaylasaydı, devamında savaş durumu meydana gelecek ve o zaman asıl tehlikeli ortam oluşacaktır.

Bu doğrultuda bireylerin herhangi bir sorunla karşılaştıklarında başvuracakları üstün bir güç yoksa burada doğa durumunun devam ettiği kabul edilmektedir (Ağaoğulları, 2015: 496). Dolayısıyla bireyler doğa

durumundaki hallerinden güvensizliklerinin giderilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması için vazgeçmişlerdir ancak bu durum karşılanmıyorsa toplum haline gelmelerinin de bir anlamı bulunmamaktadır.

Locke için egemenlik hakkı, sadece bireyler arasındaki uzlaşma ile mümkündür. Sözleşme ile oluşturulan kurallar hem özgürlüğün hem de insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında egemenliğin de temelidir (Toku, 2003: 65). Locke bu doğrultuda egemenlik hakkını elinde bulunduran gücün bu yetkiyi yasaya uygun olarak kullanması gerektiğini ve hiçbir şekilde gasp etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yine aynı zamanda bu yetkisini güç ve zorbalık yaparak, kendi bireysel çıkarları veya hazları için kullanmaması konusunda sınırları çizmektedir. Siyasal gücü elinde bulunduran yönetici eğer böyle bir şey yaparsa, Locke için bireylerin yönetime karşı *direnme hakkı* bulunmaktadır. Direnme hakkını bireylere tanıyan Locke, bu hakkı istedikleri zaman kullanmamaları gerektiğini hatta son noktaya kadar dayanmaları gerektiğini belirtmektedir. Çünkü bireylerin yönetime karşı giriştikleri bu direnme ile ortaya çıkabilecek kargaşa hali yine bireylerin temel özgürlüklerine ve mülkiyetlerine yönelik olumsuz bir girişimdir (Tuğcu, 2003: 523)

Bireyler, yönetici tarafından anlık kararlarla değil yayınlanmış ve süreklilik kazanan yasalarla; uzlaşmazlıkları da bu yasalara bağlı kalarak tarafsız ve dürüst olarak çözüme kavuşturmakla yükümlüdür. Yönetici topluluğun gücünü hem iç yasaların yürütülmesinde hem de dış etkenlerden gelen zararların engellenmesinde kullanmakla sorumludur (Locke, 2012: 84).

Locke, Hobbes gibi iç savaşın meydana geldiği dönemde kendi fikirlerini oluşturmuştur. Etkisinde kaldığı olaylar çerçevesinde kendi siyaset görüşünü şekillendiren Locke, bireylerin bir arada yaşarken neden toplumsallaşmaya yöneldikleri konusunu kendi araştırma konusu yapmakta ve siyaset görüşünün esas konusunu da bu yönde oluşturmaktadır. Locke, Hobbes'un tersine doğa durumunu birkaç suçlu dışında barışçıl bir durum olarak görmektedir. Peki, ne için doğa durumundan kurtulmak istedi? Bu soruya verilecek en doğru cevap şudur: Mülkiyet hakkı için kurtuluşa yöneldi. Hobbes, doğa durumundaki savaş halinden kurtulmanın nedenini bireylerin can güvenliğinin tehlikede olmasında görmektedir ancak Locke, bireylerin

doğa durumunda doğa yasası tarafından verilen eşitlik hakkından doğan herkesin yargıç olma hakkını başkalarına karşı zorbalık yaparak bu eşitliği eşitsizlik durumuna getirmesini yani güvensizlik ortamının meydana geldiğini betimlemektedir. Bu açıdan her iki düşünür de doğa durumundan kurtuluşu çözüm olarak görmekte ancak kurtuluş isteklerini farklı nedenlere bağlamaktadırlar. Locke, bireylerin doğa durumundayken doğal haklarının olduğunu ve bunların eşitlik, özgürlük ve mülkiyet hakkı olduğunu ifade etmektedir. Locke, Hobbes gibi tüm haklarını devlete devreden bir toplum tasarımını kabul etmemektedir. Hobbes, her ne kadar mutlak monarşi taraftarı olsa da Locke, mutlak monarşi karşıtı bir düşünür olarak bilinmekte hatta liberalizmin kurucusu olarak görülmektedir. Çünkü Locke, bireylerin doğa durumundayken özgür olduklarını ve bu özgürlüğün doğa yasası tarafından verildiğini vurgulamaktadır. Ancak hem Hobbes hem de Locke, doğa durumundaki bu özgürlüğü başıboşluk hali olarak görmemektedir. Çünkü bireyler istediğini istediği gibi yaparlarsa bir başkasının özgürlük alanları konusunda tehlike oluşturma potansiyeli taşımaktadırlar. Bu açıdan doğa yasası sınırsız özgürlüğe sınır koymaktadır. Locke için bireylerin doğasında zaten toplumsallık yatmaktadır ancak sözleşme ile haklarının bir kısmını devrederken, yönetimin yani devletin de bireylere karşı işlevlerini yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca devletin yasama, yürütme ve konfederatif güçlerinin birbirinden ayrı olması gerektiğini önemle betimlemektedir. Çünkü eğer bunlar bir arada olurlarsa taraf tutma ve çıkarlar için içine girecek ve haksız yargılama meydana gelecektir. Ayrıca Locke, devletin bireylerin korumakla yükümlü olduğu haklarına karşı herhangi bir ihlalde bulunması durumunda yine bireylere direnme hakkı vermektedir. Ancak son noktaya kadar bu direnme haklarını kullanmamalarını önermektedir. Çünkü bu girişim yine kendi özgürlük ve özel mülkiyetlerinin aleyhinde bir girişim olacaktır.

Dolayısıyla sistemli olarak yöneten bir yöneticinin olmasıyla hiçbir sorunun çıkmayacağı konusunda güvenilirlik veren Locke, insanların uzlaşarak bir yönetim altında toplanmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Her iki tarafında birbirlerine karşı çizdikleri sınır ihlal edilmediği sürece düzenin kurulacağını söylemek bu açıdan doğru olacaktır.

3.BÖLÜM:

HOBBS VE LOCKE'TA TOPLUM VE YÖNETİM HAKKINDAKİ KAVRAMLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Hobbes ve Locke, siyaset felsefesinde karşımıza sözleşmeci filozoflar olarak çıkmaktadırlar. Daha önceki bölümlerde onların belli başlı kavramlara yaklaşımlarını ayrı ayrı incelemiştik. Bu bölümde ise onların insan doğası, doğa durumu, doğa durumunda bireyin güvensizlik hali, doğa yasası ve akıl ilişkisi, doğal hak, sözleşme ile oluşan toplum, özgürlük, mülkiyet ve yönetim- toplum ilişkisi karşılaştırılarak incelenecektir.

3.1. İnsan Doğası

Siyaset felsefesi içerisinde çeşitli problemler bulunmaktadır. Bu doğrultuda bireyler ve yine bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları yapı olan devlet, siyaset felsefesinin temel konularından olmaktadır. Yine birey ve devlet konusunda belli başlı yaklaşımlar öne süren filozoflar bulunmaktadır. Buradan hareketle, birey ve devlet konularını detaylıca inceleyen ve belli başlı yaklaşımlara sahip olan sözleşmeci filozoflar olarak adlandırılan *Hobbes* ve *Locke* karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünürlerin birey ve devlet hakkındaki görüşlerini anlamamız açısından toplum öncesindeki durumda bireyi nasıl gördüklerini karşılaştırmak yerinde olacaktır. Çünkü her iki düşünür, *devlet* adlı kurumun bireylerin sivil toplum haline gelmeleriyle ortaya çıktığı kanaatindedirler. Çalkantılı bir İngiltere döneminde yaşadıkları için kendi görüşlerine bu durumun etkilerini yansıtan düşünürler, insan doğası konusunda farklı bir yaklaşıma sahiptirler.

Hobbes için insan doğası; bencil, gözü aç, her an her şeyi yapabilecek ve saldırganlaşabilecek yapıdadır (Heywood, 2013: 88). Çünkü Hobbes'a göre bireyler, doğa durumunda kendi haklarını savunacak bir yapıdan yoksun olduklarından başka bireylerin saldırılarına karşı kendilerini korumak istedikleri için ellerinden geleni yapmak zorunda olduklarının farkındadırlar. Hobbes, doğa durumunda bireyin doğasının vahşi, bencil ve kötü olduğu

düşüncesinden hareketle bireylerin doğa durumunda birbirini katledeceği kanısıyla bir araya gelerek toplumsallaşmaya ve bir çatı altında toplanıp yönetilmeye mecbur oldukları kanaatindedir. Ancak Locke, burada ondan farklı bir bakış açısı geliştirerek birey hakkındaki yaklaşımıyla daha özgürlükçü bir tavır takınmaktadır (Wood, 2008: 155). Bu yaklaşımından dolayı Locke, liberalizmin kurucu babası olarak görülmektedir.

Locke, tüm durumların bir kenara bırakılıp, insanın doğal yapısına bakıldığında aslında iyi olduğunu ve iyiliğe yönelik bir gidişatının olduğunu belirtmekten asla çekinmemektedir. Hobbes, doğa durumunda bireyin bencil ve çıkarıcı olduğunu öne sürerken, Locke, insan doğasının böyle bir eğilimi olsa dahi doğa yasasının buna göz yummayacağına dikkat çekmektedir. Buradan hareketle Locke, bireylerin doğa durumunda her ne kadar özgürlüğe sahip olsalar da bu her istediklerini başıboş bir şekilde yapacakları anlamı taşımadıklarını belirtmektedir (Timuçin, 2011: 161-162).

“Doğa durumu bir özgürlük durumudur ama başıbozukluk durumu değildir. İnsanın kendini ya da elinde bulunan herhangi bir yaratığı yok etme özgürlüğü yoktur.” (Şenel, 2002: 339). Buradan hareketle çıkarılabilecek en doğru sonuç şudur: Herkes özgürdür ama sınırlılıklarıyla özgürdür. Yoksa bu sınırsız özgürlük halinden herkes birbiri için tehlike arz edecek ve sonuç olarak savaş durumu gerçekleşecektir. Hobbes, insanın var olan yaşamının devamı için “*çaba*” kavramını kullanmaktadır. Bu çaba, yaşamın devamı için gösterilirse *istek* adını alır ama bu çaba, yaşamın zararına olan şeylere yönelirse *nefret* adını alır (Ağaoğulları, 2015: 433). “İnsan her zaman hazza, yaşamını sürdürücü şeylere koşan; elemden, yaşamına zararlı olan şeyden kaçan "bencil" bir yaratıktır.” (Şenel, 2012: 322). Buradan hareketle Hobbes’un bireyin doğası gereği çıkarıcı, bencil ve aç gözlü bir yaratık olduğunu kabul ettiği sonucuna ulaşmak doğru olacaktır. Yaşamın temeli istekler olduğundan bencillikte zorunluluk olmaktadır. Bu açıdan Hobbes’un bireyi toplumdışı olarak görmesi yerinde olmuştur. Her birey, kendi doğasının devamlılığı için kendi çıkarını düşünür. Bu yüzden bireyin sınırlı olan şeyler üzerinde bencillik yapması doğası gereği zorunluluktur.

Hobbes’a göre insanın doğası, dört temel yeti üzerinden açıklanabilir. Bu yetiler şunlardır; fiziksel güç, akıl, tecrübe ve duygulardır. Toplumu

inceleyen çoğu yazar, bireylerin topluma uygun olarak yaratılmış bir hayvan olduğunu dile getirirken kanıtlamaya da çalışmışlardır. Bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde bir araya gelmelerini sağlayan şey aslında karşılıklı besledikleri saf sevgiden kaynaklı değildir. Bireyler doğaları gereği, diğer bireylerden gelecek makam ve yararın peşindedirler. Bireyler toplumsallaşmada sosyalleşmeyi ve bunun da ötesinde karşılıklı korkuya dayalı kargaşadan kurtulmayı amaçlamışlardır (Hobbes, 2007: 22). Hobbes ve Locke için bireyler çıkarıcı bir yapıya sahiptirler. Bu da bireylerin birbirlerine karşı zarar vermelerinin kaynağıdır (Heywood, 2013: 2014).

Buradan hareketle bireyin doğasına kötümser bir bakış açısı geliştiren Hobbes'un tersine Locke, daha özgürlükçü bir yaklaşımla karşımıza çıkmaktadır. Zira Hobbes insan doğasını bencil, çıkarıcı, kötü ve saldırgan olarak görürken, Locke, insan doğasının iyi olduğunu öne sürmekte ısrarcı bir tavır sergilemiştir. Ancak her ne kadar insan doğası konusunda farklı görüşlere sahip olsalar da her iki düşünür bireylerin doğa durumundan kurtulmaları gerektiğini söylemektedirler. Zira bu durumda kalmaları bireyleri tehlikeli bir duruma sürüklemekten başka bir gelecek gözler önüne sermemektedir.

3.2. Hobbes ve Locke'ta Doğa Durumu

Bireylerin doğaları konusunda yaptığımız karşılaştırmadan hareketle bu farklılığın temel alanı olan *doğa durumu* kavramını düşünürlerin nasıl ele aldıklarını karşılaştırmak gerekmektedir.

Doğa durumu, bireylerin henüz bir araya gelip toplumsallaşmadığı veya devletin oluşmadığı dönemdeki durum olarak uygarlaşmamış insanların durumu, eğitilmemiş insanların bireysel hali olarak betimlenmektedir. Rousseau açısından doğa durumu, insanların masum oldukları ve barış içerisinde özgürce yaşadıkları durumken, Hobbes açısından *herkesin herkesle savaş hali* olarak betimlenmektedir (Akarsu, 1998: 57). Çünkü bireyler bu dönemde kendi hakları olduklarını düşündükleri şeyler üzerinde güçlerini kullanma hakkını doğa yasasından aldıklarını belirtmektedirler.

Hobbes, doğa durumunu açıklarken şunları dile getirmektedir: “Zira tabiat halinde asıl ve hâkim olan nedret (kıtlık) ve korkudur; orada herkes

herkesin düşmanıdır ve orada hayat yalnızlıktır, fakirliktir, pistir, yabani ve kısadır.” (Palmer, 2018: 135). Ancak Locke’a göre doğa durumundaki yaşam, “barış, eşitlik ve özgürlük” durumudur (Ağaoğulları, 2015: 484).

Hobbes’a göre doğa durumu, toplum öncesi bir durumdur. O, bireylerin doğa durumunda yaşamlarını korumak için daimi bir güç arayışında olduklarını belirtmektedir. Hobbes açısından doğa durumu, en güçlü kişilerin dahi kendi canlarını korumaları için yetkin bir gücü bulamadığı haldir ve bireyler bu yüzden sözleşmeye yönelmişlerdir (Küçükalp, 2016: 1022). Dolayısıyla Hobbes, doğa durumundan *can güvenliği* için zorunlu olarak vazgeçilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Locke, doğa durumunu, kimsenin baskısı altında kalmadan doğa yasasının sınırları çerçevesinde eylemlerini gerçekleştirebilecekleri özgürlük durumu olarak nitelendirmektedir. Ayrıca doğa durumunu, birinin diğerinden daha fazla yetkiye sahip olamayacağı bir *eşitlik durumu* olarak tanımlamıştır (Locke, 2012: 10). Doğa durumu, Locke tarafından bireylerin yeryüzünde üstün bir güce tabi tutulmaksızın kendi kendilerini yönetme yetkilerini ellerinde bulundurdıkları ve birlikte yaşadıkları hal olarak açıklanmaktadır (Woolhouse, 2011: 2014). Dolayısıyla bireyler doğa durumundayken, herkesin yargıçlık yetkisini elinde bulundurduğu ve kimse tarafından kısıtlanmadığı haldedirler.

Locke, doğa durumunu Hobbes’un “herkesin herkese karşı savaşı” olarak görmemekte, aksine bireylerin akla uygun olarak bir arada yaşadığı, ancak bir yargıç eksikliğinin bulunduğu bir durum olarak kabul etmektedir (Zelyüt, 2010: 71). Her iki düşünür buradan hareketle doğa durumundaki bu belirsizlikten kaynaklanan güvensizlik ve tehlike halinin mevcut olduğu sonucuna varmaktadır. Doğa durumu hakkında Locke, bireylerin yeryüzünde üstün bir yapıya muhtaç olmadan kendilerini yönetme haklarını ellerinde bulundurdıkları durum olarak bahsetmektedir (Woolhouse, 2011: 2014). Yani üstün güç eksikliği bireylere istedikleri her şeyi yapma hakkını da tanımaktadır.

Hobbes, doğa durumundan bahsederken umutsuz ve ölüm korkusunun esas alındığı yaşam hali olarak betimlemektedir. Her ne kadar insanlar doğada eşit sayılsalar da aralarında rekabet olacak ve sonunda düşmanlık oluşacaktır.

Hobbes, bu düşmanlık halini “*homo homini lupus*” yani “*insan insanın kurdudur*” sözü ile ifade etmiştir (Hobbes, 2014: 24). Buradan hareketle hem Locke hem de Hobbes, bireylerin doğa durumundayken eşit olduklarını ancak var olan problemler doğrultusunda bu eşitlik durumunun kavgaya neden olacağı fikrine varmaktadırlar.

Hobbes’a göre doğa durumunda iyi veya kötü ya da adalet veya adaletsizlik gibi kavramlar bulunmamaktadır. Çünkü doğa durumunda herhangi bir hukuki ölçüt yoksunluğundan kaynaklı daimi bir savaş hali hüküm sürmektedir (Akdemir, 2009: 336). Bunun aksine Locke, doğa durumunu savaş hali olarak görmemekle beraber savaş halinin de karşısında yer aldığını belirtmektedir. Örneğin: Bir eli uzuna saldıran kişi onu yok etme hakkına da sahiptir. Ancak Locke’a göre böyle olmasının sebebi, doğa durumundaki bireylerin iyi-kötü, savaş-barış hali, iyi-kötü niyet vb. kavramların ayrımlarını bilmediklerinden kaynaklanmaktadır (Russell, 1972: 224).

Hobbes’a göre doğa durumunda üstün bir kontrol yapısı olmadığından dolayı aynı şeyi isteyen iki kişi birbirlerine zarar verirler ve buradaki karar verici olan etmen *güçtür*. Yani kim güçlü ise o, onun hakkıdır (Hobbes, 2007: 27).

Bu doğrultuda, doğa durumundan *can güvenlikleri* nedeniyle kurtulmak gerektiğini ısrarla dile getiren Hobbes, bu konuda hiçte haksız görünmemektedir. Locke için insanların doğa durumundan vazgeçmelerinin temel nedeni, *mülkiyet haklarını* korumak istemeleridir (Woolhouse, 2011: 216). Her iki düşünür, doğa durumundan kurtuluşu farklı nedenlere bağlasalar bile devamında, devlet adlı kurumu, bu kurtuluşa çözüm olarak gördükleri bilinmelidir. Çünkü yargıç eksikliği ve eşitlikten doğan eşitsizlik halinin savaşı oluşturacağı olası sonuçtur. Ancak bu sonucu sadece herkesi yönetebilecek bir kurum olan devlet önleyebilecektir.

3.3. Hobbes ve Locke’ta Doğa Durumunda Bireyin Güvensizliği

Sözleşmeci filozoflar olarak ele aldığımız Locke ve Hobbes’un, sözleşme imzalamadan önceki halleri olan doğa durumunda, yargıç eksikliği ve eşitlik haklarından meydana gelen eşitsizliğinden doğan güvensizliğin bireyleri

sözleşmeye ittiği gerçeği doğrudur. Buradan hareketle bu problemi ortaya çıkartan temel kaynağın ne olduğu her iki düşünür açısından ele alınmalıdır.

Hobbes, “doğa durumu” anlayışını detaylı olarak ele alan filozoflardan birisidir. Hobbes’a göre doğa durumundaki birey, büyük bir problemin ana kaynağıdır. Çünkü sürekli ölüm korkusu ile hayata karşı mücadelesini devam ettirmek istemesi açısından çelişkiler barındırmaktadır. Hobbes’a göre bireyler arasında hedeflerine ulaşma isteği açısından eşitlik bulunmaktadır. Bu eşitlik sebebiyle bireyler arasında *güven problemi* oluşmakta ve sonucunda savaş kaçınılmaz bir durumdur olmaktadır. Dolayısıyla Hobbes, eşitliğin güvensizliğe ve savaşa neden olduğunu vurgulamaktadır.

“Güvensizliğin sonucu savaştır: Bireyler güvensizlik durumundan kurtulabilmek için başkalarına hükmetmek, onları kendi egemenlikleri altına almak isterler. Eşitlik durumu, hayatta kalabilmek için sürekli tehlikelerle baş etmek ve varlığı korumak için başkaları üstünde hâkimiyet kurmayı gerektirir. İnsanlar, kendilerini korumak için, sonu gelmez bir "güç isteği" içindedirler.” (Ağaoğulları, 2015: 435).

Fakat Locke’a göre, doğa durumunda bireyler eşit ve özgür olsalar bile bu özgürlük ve eşitlik hali bir başıboşluk yani kural tanımazlık durumu değildir. Dolayısıyla bireylerin sahip oldukları özgürlük, kendilerinin veya başkalarının canlarını ve mallarını ortadan kaldırma yetkisi vermemektedir (Toku, 2003: 75). Bu açıdan kimse başkalarının yaşamlarına, mülkiyetlerine ve özgürlüklerine müdahale edemeyeceği sonucuna ulaşmak yerinde olacaktır.

Locke için barış, iyi niyet, yardımlaşmanın hâkim olduğu doğa durumu bir anda kin, hırs, yok etme, intikam ve şiddetin hüküm sürdüğü bir hale bürünmüştür. Bu durumun nedeni ise, *yargılamanın* ve *cezalandırmanın* insanlara verilmiş olmasıdır (Ağaoğulları- Zabcı- Ergün, 2009: 172). Bu açıdan yargıç eksikliği ve eşitlik hakkından doğan eşitsizlik nedeniyle savaş durumu kaçınılmaz olacaktır. Locke, doğa durumunu her ne kadar iyi görmüş olsa bile sırf bu nedenlerden dolayı kurtulmak gerektiğini vurgularken aslında haklıdır çünkü bu gidişat kaçınılmaz savaşa neden olacaktır. Hobbes ise doğa durumunda bireyin doğası gereği çatışmaya neden olan üç temel neden betimlemektedir: Güvensizlik, şan-şeref ve rekabettir.

“Doğa durumunda çatışmaya yol açan bu özellikleri sıralayarak Hobbes, devletin olmadığı durumda, insanların çok hafif nedenlerle dahi bir savaşa sürükleneceklerini göstermek ister. Bu savaş taraflar arasında değildir, "herkesin herkese karşı savaşıdır". Üstelik bir muharebe veya doğrudan bir çatışmanın olması gerekli değildir. Sürekli bir savaş olasılığının bulunması da savaşın varlığı için yeterlidir. Hobbes, bunu bir benzetmeyle anlatır: "Nasıl kötü havanın doğası bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp, birçok günlerin eğiliminden oluşursa, savaşın doğası da, çarpışma eyleminden ibaret olmayıp, tersine bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur." Her an bir çatışmanın ortaya çıkabilme olasılığı, insanın en temel güvencelerden, özellikle de yaşam güvencesinden yoksun olduğu bir durumu yaratır.” (Ağaoğulları, 2015: 436).

Her iki düşünür açısından güvensizlikten dolayı meydana gelen savaş hali, yine bireye tanınmış olan *eşitlikten* kaynaklanmaktadır. Her ne kadar eşitlik olarak görünse bile aslında bireylerin yine güçlerini kullanarak istediklerini elde edebilecekleri eşitsizlik halini meydana getirmektedir. Bu açıdan bireylerin bu süreçte savaş içerisine girmeleri olası bir sonuç olarak görülmektedir. Savaş halini istemeyen bireyler, bu durumdan kurtulmak isteyecek ve böylece devleti kurmak adına sözleşmeye yöneleceklerdir.

Locke’a göre, doğa durumunda işlenilen suç eğer ki ölüm cezasını gerektiriyorsa bunu yapma yetkisi yine bireylere aittir. Peki, Locke her ne kadar doğa durumunu Hobbes gibi kötü bir durum olarak görmese de bu şekilde herkesin herkesi öldürme hakkının bulunmasını doğa durumunu yaşanılabilir veya güvenli bir ortam yapabilir mi? Locke’a göre, doğa durumunda hangi türden suç işlenirse işlensin devlet gibi üst kurumda olduğu gibi cezalandırmada vardır. Ancak Locke, doğa durumundaki herkesin yargıç olması konusunda sivil yönetimin var olması gerektiğini vurgulamaktadır (Toku, 2003: 75). Hobbes aynı bakış açısıyla *Leviathan* adlı eserinin iç kapak resminde de belirttiği gibi *Leviathan*’ın elindeki kılıç, bireyi sözleşmeye iten *güvenlik ihtiyacının* garantisidir (Hobbes, 2020a: 10).

Her iki düşünür açısından bu eşitlikten kaynaklı eşitsizlik ve *güvensizlik* meydana gelmiştir. Bu açıdan her iki düşünür güvensizlik ve eşitsizliğin ortadan kalkması için üstün bir güç ve yargıç olabilecek devleti betimlemektedirler.

3.4. Hobbes ve Locke'ta Doğa Yasası (Lex Naturalis) ve Akıl

İlişkisi

Hobbes ve Locke için doğa durumundaki kargaşanın sebebi olarak görülen yargı merciinin eksikliğinin giderilmesinde *doğa yasası* etkili bir yargıdır. Buradan hareketle her iki düşünür açısından doğa yasasının ne'liği ve bu yasanın kendisi olarak görülen *akıl*ın hangi yaklaşımla ele alındığını incelemek faydalı olacaktır.

Doğa yasası kavramında hukuk anlamını aramak doğru bir yaklaşım değildir. Doğa yasası düşüncesi, 17. yy.da bilim ve felsefenin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikli olarak doğa yasası ve hukuk ayrımı yapmak doğru olacaktır. *Doğa yasası*, dünyada var olan düzeni kurmak için var olan kabullerden meydana gelmektedir. *Doğal hukuk* ise hukukun kuralcı ilkelerini akla uygun olarak belirtilmesi ve buna uygun ahlaki görevler verilmesine dayanmaktadır (Karaca, 2020: 38-39). Bu açıdan Hobbes ve Locke'un bahsettiği doğa yasasından anlamamız gereken şey, doğa durumundaki mevcut düzeni sağlamaya yarayan yazılı olmayan yasalardır.

Hobbes için yasaları yazılı ve yazısız olarak ikiye ayırmak mümkündür. Buradan hareketle yazılı olan yasalar, toplum yasalarını; yazılı olmayan yasalar da doğa yasalarını oluşturmaktadır (Hobbes, 2020a: 201). Hobbes için doğa durumunda hüküm süren yasaların yazılı olmayan doğa yasalarını temel aldığını söylemek mümkündür.

Locke içinde doğa yasası, bireylerin kendi yasalarıdır ve yazılı değildirler. Bu doğrultuda bireyler kendi özgürlüklerini kendi yasaları altında oluşturmaktadırlar. Yine Locke, Hobbes gibi doğa durumunda hüküm süren yazılı olmayan doğa yasalarını temel almaktadır diyebiliriz.

T. Hobbes, doğa durumunda herkesin her şeyde hak iddia etmelerini haklı bulmaktadır. Ancak her ne kadar herkesin var olan şeyler üzerinde hakkı olsa da doğanın izin verdiği yaşam süresinden daha fazla kimsenin yaşayamayacağını da belirtmektedir. Bu doğrultuda barışı sağlamak için insanların her şeyi yapmalarını; bunu beceremiyorlarsa da savaşın tüm yardım ve yararlarını kullanmaları gerektiğini vurgulayan yasaya *doğa yasası* demektedir ve bu, doğa yasasının kendisi olan akla da aykırı değildir (Hobbes, 2020a: 104). Bu açıdan Hobbes'un doğa durumunda bireyin

yaşamını korumak için her şeyi yapması gerektiğini vurguladığı sonucunu çıkarmak doğru olacaktır.

Bu açıdan Hobbes ile benzerlik gösteren Locke için, doğa yasası bireylere olması gerekeni gösterdiği için evrenseldir. Doğa yasası her zaman ve her yerde tüm insanlar için geçerlidir: Bu nedenle *akıl yasası* olarak bilinmektedir. Yine Hobbes gibi Locke da doğa yasası hakkında şunu dile getirmektedirler: "Doğal yasa, akıl yasasıdır. Doğal yasaya uygun bir biçimde hareket etmek akla uygun hareket etmek demektir, onun tersi yönde hareket etmek ise akla karşı hareket etmektir." (Ağaoğulları, 2015: 486) Locke, doğa durumundaki tüm insanların akılcı olduklarını ancak, doğa yasasını ihlâl edenlerin akılcı olmadıklarını söylemektedir (Ağaoğulları- Zabcı- Ergün, 2009: 169). Çünkü doğa yasası bireyin yaşamı için en doğru olanı söyleyen yazılı olmayan yasalardır.

Hobbes, doğa yasalarının yapısını bencilliği ve kötülüğü barındıran bireylerin uymak zorunda olduğu ilkeler olarak görmektedir. Hobbes daha sonra bu ilkeleri düzene geçen toplumun ilerlemesini sağlayan ilkeler olarak görmektedir (Cevizci, 2001: 47). Hobbes gibi Locke'ta doğa yasası için doğa durumunda bulunan düzeni sağlamak adına mutlaka olması gerektiğini belirtmektedir (Ağaoğulları- Zabcı- Ergün, 2009: 164). İnsan doğası konusunda Hobbes'tan farklı yaklaşıma sahip olan Locke, insanların doğa durumundayken aralarında özgürlüğün, barışın ve eşitliğin olduğunu vurgulamaktadır. Ancak buradaki özgürlük, insanların başıboşluk halleri olmayıp her şeyi yapabilecekleri anlamına gelmemektedir. Ona göre, doğa durumuna düzen veren *doğa yasasına* kimse karşı çıkamaz (Toku, 2003: 75).

Kısaca, her iki düşünür için bireyin özgürlüğü doğa yasası tarafından kısıtlanmaktadır zira doğa yasası, bireyi başkalarına zarar vermemeleri ve mülkiyetlerini ortadan kaldırmamaları gerektiğini idrak ettirmektedir.

Locke'ta da doğa yasasını ihlâl edene karşı, bundan zarar gören kim varsa o kişiyi cezalandırma hakkına sahip olup, topluma karşı zarar vermişse de herkesin bir araya gelip o kişiyi cezalandırma hakkı vardır (Şenel, 2002: 340). Bu açıdan doğa durumundaki temel savaşın kaynağı da yargıç eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Hobbes'a bu açıdan bakıldığında, doğa durumunda doğa yasalarını uygulamak için üstün bir yargı mercii bulunmadığı için, onları ihlal edenleri cezalandırmanın zor olacağını belirtmektedir. Doğa yasasını yürütme ve cezalandırmanın herkese verilmesi, insanların barış içerisinde yaşamalarına ters düşmektedir. İşte devletin kuruluş nedeni de budur (Toku, 2003: 37). Hobbes ve Locke için devletin kuruluş nedeni doğa yasasının var olan sorunları çözmede yetersiz kalmasından kaynaklanan güvensizlik sonucunda yine doğa yasası olarak bilinen aklın kendisinin bireyleri toplumsallaşmaya yönlendirmesi kabul edilebilir bir durumdur.

3.5. Hobbes ve Locke'ta Doğal Hak

Bireylerin devleti oluşturmadan önce bulundukları doğa durumunda belli başlı doğal hakları bulunmaktadır. Doğal hak kavramının modern dönemde en önemli temsilcileri olarak karşımıza sözleşmeci filozoflar olarak Hobbes ve Locke çıkmaktadır.

Doğal hak diye tanımlanan hakların kaynağı ne olursa olsun tümü, evrensel ve kişilere göre değişme özelliğinden korunmaktadır. Doğal hakların evrensel oluşu ve kişiden kişiye değişmemesi hem Hobbes hem de Locke açısından benimsenmiş bir gerçekliktir (Çavuşoğlu, 2019: 28). Çünkü doğal haklar genel olarak bireyleri kendileri yapan ve yaşamlarının devamlılığı için zarar görmemesi gereken zorunlu haklardır.

Hobbes için *doğal hak* kavramı bireylerin yaşamlarını korumak adına güçlerini istedikleri gibi kullanmalarını ve hedefleri için akıllarını kullanarak uygun yöntemleri belirleme özgürlüğüdür (Hobbes, 2020a: 102).

Hobbes açısından insanların kendi yaşamlarını ve mallarını korumaları adına ellerinden geleni yapmaları, doğa yasasına aykırı değildir. Buradan hareketle doğa yasasına aykırı olmayan her ne varsa *hak* etrafında yapılmaktadır. İnsanların özgürlüklerini akla uygun olarak kullanmaları *hak* kavramıyla açıklanmaktadır. Hobbes'a göre doğa, tüm bireylere her şeye sahip olmaları maksadıyla eşit hakları tanımaktadır ve bu haklarla istediklerini elde etmede özgürdürler (Hobbes, 2007: 26).

Hobbes ile benzer yaklaşıma sahip olan Locke'a göre, doğa durumunda bireyler eşit ve özgür olmakla beraber bu hakkı başıboşluk yani kural

tanımazlık olarak kullanmaları sonucuna ulaşmak doğru değildir. Dolayısıyla bireylerin özgürlükleri kendilerinin veya başkalarının canlarını ve mallarını ortadan kaldırma yetkisi vermemektedir (Toku, 2003: 75). Bu açıdan hiçbir bireyin bir başkasının yaşamına, mülkiyetine ve özgürlüğüne engel teşkil edemeyeceği sonucuna ulaşmak yerinde olacaktır.

Doğa durumundaki kargaşayı önleme gayretinde olan doğa yasası da aklın kendisidir. Akıl, insanlara doğal haklarının neler olduğunu göstermektedir (Tanilli, 1994: 376).

Peki, insanın doğal hakları nelerdir? Bu doğrultuda *ilk doğal hak* Hobbes'ta bireylerin *kendi yaşamlarını koruma* hakları olarak görülmektedir (Hobbes, 2007: 26). Locke'a bakıldığında bireylerin sahip olduğu doğal haklar şunlardır; yaşama hakkı, özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı ya da bireyler hangi ürünü üretiyorsa, ihtiyacı kadar faydalanmalıdır hakkı, aile hakkı ve babalık hakkıdır (Tanilli, 1994: 378).

Locke, doğal haklar konusunda “*özel mülkiyet hakkı*”na önemle dikkat çekmektedir (Zelyüt, 2010: 72). Hobbes, mülkiyet hakkının sadece yetkiyi elinde bulunduran devlet adlı kurumla beraber ortaya çıkacak yasal düzenle olabileceğini söylerken, Locke, özel mülkiyetin temelini doğa yasasında bulduğundan devlet yani sivil toplum kurulmadan önce de var olduğunu belirtmektedir. Locke'a göre, doğa yasası tarafından insanlara verilen yaşamlarını koruma hakkı gibi, özel mülkiyetini korumaları da doğal haktır (Zelyüt, 2010: 71). Ayrıca doğa durumundan kurtulmak gerektiğini belirten Hobbes bu isteğin nedenini can güvenliğine bağlamaktayken, Locke, özel mülkiyetin korunmasını işaret etmektedir.

Hobbes için doğa durumunda bireyler arasında kavga çıkmasının nedeni, aynı şeyleri aynı anda istedikleri zaman paylaşmakta sorun çıkmasıdır. Hobbes, sorunu çözmede herhangi bir ölçüt olmadığı için insanlar arasında *güç* ile çözüm aradıklarını belirtmektedir. Sonuçta istenilen şey, güçlü olanın eline geçmektedir. İnsanların bu halini yadsımamak gerekir. Çünkü bireylerin korunmak için iyi olanı isteyip kötü olandan uzaklaşması, doğal zorunluluktan başka bir şey değildir (Hobbes, 2007: 27).

Ancak Locke, bu konuda Hobbes'tan farklı düşünmektedir. Locke'a göre yeryüzündeki her şey, bireylerin yaşamlarına düzen vermek amacıyla vardır.

Doğal olarak hayvanlar ve meyveler de yeryüzünde kendiliğinden var olduğu için bunlar üzerinde hiç kimse özel hak iddia edemez ve bunlar tüm insanlara aittirler. Fakat bireyler bazı şeylere sahip olmak için hak iddia ederek onları kullanma fırsatı istemektedirler. Locke bunun sadece "*emek*" ile mümkün olduğunu vurgulamaktadır (Toku, 2003: 80) Dolayısıyla bir şey üzerinde hak iddia etmek için onun doğal yapısı üzerinde bireyin emeği ile uğraşması, değiştirip dönüştürüp kullanılabilir hale getirmesi gerekir ki kendisine ait olsun.

3.6. Hobbes ve Locke'ta Sözleşme İle Oluşan Toplum

Siyaset felsefesindeki temel problemlerden birisi de bireylerin özgürce yaşadıkları doğa durumundan vazgeçerek kendilerini yönetmeleri için belli bir çatı altında toplanmalarını sağlayan sözleşme ile oluşan devletin varlığıdır.

Hobbes'un sözleşme kuramına bakıldığında sadece bir sözleşme ile doğa durumundaki bireyleri, hem bir araya getirecek belli bir düzen içerisinde yaşamaya, hem de bu bireylerin haklarını yöneticiye bırakarak, belli bir düzen içerisinde yaşamaya itmektedir. Locke'un sözleşme kuramına baktığımızda burada bir problemle karşılaşmaktayız çünkü onda tek veya çift sözleşme olduğu belirsizlik içermektedir (Şenel, 2002: 35). Buradan hareketle sözleşmeye yaklaşımları aynı durumdan kurtulmak istemeleri olsa da çıkış yolları olarak gördükleri sözleşmelere yükledikleri anlam farklılık taşımaktadır.

Hobbes için doğa durumundan kurtulmak için imzalanan sözleşmenin temel nedeni can güvenliklerinin tehlikede olması görülmektedir. Ancak Locke için bireylerin doğa durumundan kurtularak sözleşme imzalamaya iten temel neden *mülkiyet hakkını* korumak istemeleridir (Woolhouse, 2011: 215). Dolayısıyla devleti oluşturmak için ulaşmak istedikleri hedef birbirinden farklı olmaktadır. Hobbes, sözleşme sonucunda meydana gelen devletin *can güvenliği* konusunda daha ısrarcı olduğunu vurgularken mülkiyet konusunda bu tutumu takip etmediğine dikkatleri çekmektedir. Bunun nedeni olarak Hobbes için doğa durumunda mülkiyet diye bir hak yoktur. Böyle bir haklarının olmamasından dolayı bireylerin yönetime karşı mülkiyet haklarını

öne sürememelerini olası bir sonuç olarak görmektedir. (Şenel, 1991: 326). Sözleşmeleri imzalarken bireylerin bir araya gelmelerindeki temel nedeni Hobbes can güvenliği olarak görürken Locke'un ondan farklı yaklaşım mülkiyet hakkını kaynağa almasını vurgulamıştı. Ancak Hobbes'un mülkiyet haklarını doğa durumunda yok sayması Locke açısından doğru bir eylem olarak kabul edilmemektedir. Çünkü bireyler için verilmiş olan doğal haklar vardır ve bunlar can güvenliği gibi bir şeylere sahip olmak istemeleri doğrultusunda mülkiyet haklarını öne çıkarmaktadır.

Hobbes açısından doğa durumu kavganın ve daimi ölüm korkusunun hâkim olduğu savaş hali olarak görülmektedir (Ekici, 2006: 80). Ancak Locke burada Hobbes'tan ayrılarak doğa durumunda çalışma ve işbirliği ortaklığının olduğunu ayrıca birkaç suçlu olmasına karşın insanların doğaları gereği barışçıl olduklarını öne sürmektedir (Zack, 2021: 178). Doğaları bakımından bireylere bakış açıları da farklı olduğunu anlamak yerinde olacaktır. Çünkü Hobbes bireyin doğası gereği toplumsallaşamayacağını vurgularken Locke, zaten toplumsallaşmalar bile yani yönetim olmasa dahi can güvenlikleri sağlanırsa yaşayabileceklerini vurgulamaktadır. Hobbes bireye kötümser yaklaşırken, Locke'un iyimser bakış açısı onların birey temelli siyaset anlayışlarında çıkış noktalarını da etkilemektedir.

Locke için doğa durumundaki eşitlik ve özgürlük hakları bireylere Tanrı tarafından verilmektedir. Lakin bireylerin doğa durumundaki özgürlüğü onlara bu hakları istedikleri gibi kullanmaları hakkını tanımamaktadır. Locke için Tanrı, insanlara doğa durumunda uymaları için doğa yasalarını yani doğal hukuku vermiş ve aklını kullanarak hareket eden bireylerin ancak bu yasalar çerçevesinde kalırlarsa özgür olabileceklerine dikkat çekmektedir (Sarica, 1993: 70). Hobbes içinde akıl, doğa durumundaki savaş tablosundan kurtulmak için doğa yasalarını işaret etmektedir. Hobbes'ta doğa yasaları, doğa durumundaki savaş tablosundan kurtulmak için bireylerin tüm haklarını devlet adlı yapıya devretmeleri gerektiğini vurgulamaktadır ve bu durumun da sözleşmeler ile gerçekleşeceğini belirtmektedir (Ekici, 2000: 83). Burada farklılaştıkları nokta Locke bireyin doğal haklarının devredilemeyeceğine ilgileri çekerken, Hobbes bu doğa durumundan ancak tüm hakları devretme ile kurtulabileceklerini öne sürmektedir.

Locke için kötü bir eylemde bulunan bireyleri yargılama hakkı herkese verilmektedir. Bireylerin yargıç olmasının sebebi, doğa durumunda eylemlerini yargılayacak yargıcın eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Kötü olan şey yargıçlık hakkını bu durumda güçlü olanın güçsüz olan üzerinde kullanması durumudur. Bu durumda bireyler kendi güvenliklerini kendi güçleri ölçüsünde koruyabileceklerdir (Sarica, 1993: 70). Hobbes'ta da bireylerin sahip olduğu yargıçlık hakkından hareketle bireyleri barışa iten şey yaşamlarını güvene alma isteğidir (Ağaoğulları- Akal- Köker, 1994: 204). Locke da Hobbes gibi düşünerek bireyleri toplumsallaşmaya iten nedeni, savaşı meydana getirebilecek olan “ *bireylerin hepsinin saldırıyı yargılayarak cezalandırma hakkı*”na sahip olmalarını görmektedir. Bu açıdan bakıldığında insanları bu güvensizlik tablosundan kurtaracak sözleşmenin en önemli konusu bireylerin ellerinde bulunan yargıçlık yetkisini sonlandırmak olacaktır (Şenel, 2002: 343). Yargıç olma yetkisi ellerine verilen bireylerden tarafsız olmalarını beklemek her iki düşünür için de saçmadır. Dolayısıyla bu yetkiyi tek bir elde toplamak her ikisi için de mantıklı bulunmaktadır.

Locke'a göre, bireyler doğuştan belli haklara sahiptir ve devlet bu hakları ihlal etme hakkına sahip değildir. Bireyler kendi istekleri doğrultusunda devleti oluşturmuşlardır. Bu nedenle devleti oluştururken tüm haklarını devretmeyip ayrıca bu haklara devletin müdahale etmesini asla doğru bulmamaktadırlar (Sarica, 1993: 72). Ancak Hobbes'ta bireyleri emeklerinin karşılığını alıp huzurlu bir hayat sürmelerini sağlayacak devletin ancak kendilerinde var olan tüm hakları devretmeleri ile oluşacağını ifade etmektedir (Hobbes, 2020a: 135). Hakların devri konusunda her iki düşünürde farklı bakış açısına sahiptir çünkü Hobbes, devletin kendilerini huzur içinde bir yaşam sürdürmelerine karşılık tüm haklarını istemektedir ancak Locke, bireylerin doğuştan ve devredilemez aynı zamanda engellenemez olan haklarının bulunduğunu söyleyerek bu manzaraya sessiz kalmamaktadır. Hobbes'a göre sözleşmede esas olan “rıza”dır (Hobbes, 2014: 42). Hobbes'ta *rıza*, bireylerin haklarını korumak için oluşturdukları devletin varlığı için gerekli görülmektedir (Aksoy, 2011: 10). Locke da Hobbes gibi *rıza* olmadan bireylerin kimsenin itaati altına girmeyeceğini

belirtmektedir. Yine her iki düşünürde bireylerin toplumsallaşma konusunu *rızaya* bağlamaktadır. Ona göre bireyler eşit, özgür ve bağımsız oldukları durumdan kimsenin zoruyla *rızası* olmadan bir başka otoritenin kontrolü altına alınmaz (Woolhouse, 2011; 216). Dolayısıyla her iki düşünür de bireylere baskı ile değil rıza ile bir şey yaptırılabilceği konusunda hemfikirdirler.

Locke için bireylerin anlaşarak imzaladıkları sözleşme ile kendi haklarını devrettikleri devlet eğer bu hakları korumazsa burada bireyler için “*devrim hakkı*” meydana gelmektedir (Şenel, 2002:344). Ancak Hobbes’ta sözleşme ile ortaya çıkan devlet mülkiyet konusunda rahattır. Çünkü Hobbes için doğa durumunda mülkiyet hakkı diye bir hakkın varlığından bahsedilememektedir. Bu doğrultuda bireyler yönetime karşı mülkiyet haklarını öne sürerek başkaldırmaları kendi zararlarına olacak bir girişimdir. Hobbes için devlet sadece onların birbirlerine karşı mülkiyetlerini korumakla yükümlüdür(Şenel,1991: 326). Locke için bireylerin yaşamını kolaylaştıran şeyler ve toplumsal kurumlar sözleşme öncesinde de bulunmaktadır. Bu nedenle Locke için devlet, Hobbes’un gördüğü gibi olmazsa olmaz bir öge değildir. Locke için devlet olmadan önce bireyler bir arada yaşamaktadırlar dolayısıyla var olan devlet ortadan kalksa bile yine yaşamlarına oldukları yerden devam edebilirler buna karşın toplum ortadan kalkarsa eğer yönetimde otomatik olarak ortadan kalkacaktır (Zack, 2021: 177).

Sözleşmenin önemi konusunda ısrarcı olan her iki düşünür de devletin var olma sebebini farklı bir bakış açısıyla ortaya koymaktadırlar. Birisi ısrarla güç kullanan baskıcı yönetimi öngörürken, Locke, böyle bir güce karşı gelip hakların korunması için meydana gelen devletin bireyler tarafından oluşturulduğunu dolayısıyla onlara karşı hak ihlalinde bulunursa bireylerin de kurdukları gibi ortadan kaldırma haklarının bulunduğunu vurgulamaktadır.

3.7. Hobbes ve Locke’ta Özgürlük

Hobbes ve Locke’un siyaset felsefelerinin çıkış noktası olarak gördükleri doğa durumunda bireyin sahip olduğu özgürlüklerinin varlığı ve devamlılığı konusu her iki düşünür içinde tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hobbes özgürlük kavramından bireylerin sahip olduğu doğal haklarıyla istediklerini yaparken karşlarına hiçbir bir engelin çıkmamasını anlamaktadır (Hobbes, 2020a: 102). Ancak Locke için özgürlük, bireyin istediği her şeyi yapması anlamı taşımamaktadır. Locke için bu özgürlükleri doğa yasaları belirlemektedir. Locke için doğa yasası, doğa durumunda var olan özgürlük, eşitlik ve barışın garantisidir (Ağaoğulları, 2015: 486). Hobbes burada insanı sınırlandırılmadığı durum olan özgürlüklerinin hüküm sürdüğü doğa durumuna kötümser bakmaktayken Locke, böyle bir durumun mevcut olmadığını belirtmektedir. Çünkü Locke için doğa durumu kurallardan bağımsız olan başıboş bir durum değildir ve bu durumda yöneten yazılı olmayan doğa yasalarından bahsetmektedir. Ancak Hobbes için bireyler doğa durumundayken birbirlerinin sahip olduğu haklara ve özgürlüklere karşı tahammülsüz olduklarına dikkat çekmektedir. Bunun nedenini de doğa durumunda herhangi bir ölçüt veya yargıcın olmayışında görmektedir. Hobbes için doğa durumunda ölçüt olmadığından doğa durumunda adalet, adaletsizlik veya iyi-kötü gibi terimlerden bahsetmekde doğru bulunmamaktadır. Buradan hareketle Hobbes, doğa durumundaki, özgürlüğün, yasanın ve barışın da yapay olduğunu vurgulamaktadır (Zelyüt, 2010: 32). Locke, bu konuda Hobbes'tan farklılaşıp doğa durumunu mutluluk durumu olarak görerek barış, eşitlik ve özgürlüğün hüküm sürdüğü durum olarak betimlemektedir (Yalçinkaya- Ağaoğulları, 2013: 141). Hobbes'un özgürlüklere karşı kötümser bakışına kaynak gösterdiği yargıçlık eksikliğini Locke da kabul etmektedir ancak o, bu yargıç olmasa da doğa durumunda düzeni sağlamak için var olan doğa yasalarını öne sürmektedir.

Hobbes açısından bireyler doğal hakları istedikleri her şeyi ve güçlerinin yettiği her şeyi yaparlarsa savaş olacaktır (Zelyüt, 2010: 36). Locke da Hobbes gibi doğa durumunda var olan özgürlük durumunun asla başıboşluk durumu olmadığını belirtmektedir (Woolhouse, 2011: 214). Hobbes açısından hüküm süren bu savaş tablosundan ancak herkes birbiriyle uzlaşarak var olan haklarını tek bir güce devrederlerse kurtulabilirler (Zelyüt, 2010: 36). Ancak Locke buna karşı çıkmaktadır ve buradaki kurtuluşun asla bir başkasına boyun eğmek olmadığını vurgulayarak çözüm yolunu doğa yasaları olarak görmektedir. Doğa yasasını aklın kendisi olarak gören Locke

için bu yasa bireylere bir başkasının yaşamını tehlikeye sokabilecek durumu oluşturmaması gerektiğini emretmektedir (Woolhouse, 2011: 214).

Hem Hobbes hem de Locke, bireylerin doğa durumundaki özgürlükleriyle serbestliği karıştırmamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak Hobbes bunun önüne geçilemeyeceği için güvenlik problemine vurgu yaparak bireyleri tek çatı altında tüm haklarını devretmeleriyle devleti oluşturmaya yönlendirmektedir. Lockeda doğa durumunda mevcut olan güvensizlikten dolayı sorun yaşamaktadır ancak ona göre bunu önlemek için zaten doğa yasaları vardır. Yani Locke, devletin zorunlu bir öge olarak görülmesine tepki göstermektedir. Ancak buradan Locke'un devlet karşıtı bir düşünür olduğu anlamını çıkarmak doğru değildir.

Bakıldığında Hobbes, devlet adlı yapının var olmasının nedeninin güvenliği sağlamak olduğunu söylemektedir. Çünkü bireyler yalnız başlarmayken özgürdürler ama asla güvende değildirler (Hobbes, 2020a: 13). Devlet, bireylerin kendi rızalarıyla bir araya gelerek imzaladıkları sözleşme ile oluşmaktadır. Sözleşmeler bireyler uzlaşmasıyla yapıldığı için devlet üzerinde herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır ve devlet özgürdür. Böylece Hobbes'ta devlet, doğa durumunda istediğini yapma özgürlüğü ve hakkı olan tek bireye benzemektedir (Zelyüt, 2010: 39). Hobbes açısından bireylerin istisnai hakları mevcuttur. Bunlardan ilki devleti oluşturan bireylerin sözleşmeyi imzalama nedenleri kendi canlarının güvenliğini sağlamaktır (Zelyüt, 2010: 39). Ancak Locke için bireyler zaten doğa durumunda barış, özgürlük ve işbirliği içerisinde olup esasen barışçıldır. Devletin varlığını asli bir öge olarak görmeyen Locke için devlet cezalandırmada yargıçlık yapmak için gerekliydi ancak bu da doğa durumundaki özgür işleyişin sadece bir kolaylığı olarak görülmektedir (Zack, 2021: 178). Bunun aksini düşünen Hobbes da güçlü bir devletin varlığında sürülen bir yaşamın doğa durumundan daha iyi olacağına vurgu yapmaktadır (Law, 2007: 77). Bu açıdan özgürlüklerin kullanım şartları konusunda farklılaşan iki düşünür bakıldığında, devletin varlığı ve bunun için hakların devredilmesi Hobbes için zorunlulukken, Locke için sahip olunan özgürlüklerin hepsinin devredilmesi saçma bulunarak bireylerin zaten doğa

durumunda doğa yasaları tarafından yönetildiklerini dolayısıyla devletin zorunlu bir gereklilik olmadığını öne sürerek karşı çıkmaktadır.

3.8. Hobbes ve Locke'ta Mülkiyet Hakkı

Toplum sözleşmesi taraftarları olarak kabul görülmekte olan Hobbes ve Locke açısından bireylerin mülkiyet haklarına nasıl baktıkları önceki bölümlerde detaylı olarak incelenmektedir. Bu bölümde her iki düşünür arasında mülkiyet hakkı açısından benzerlik ve farklılıklara değinme amacı güdülmektedir. Hobbes tıpkı Locke gibi devlet olmadan önceki durumu doğa durumu olarak betimlemektedir. Ancak burada Locke'tan farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Hobbes, doğa durumunda üstün güç olan devletin olmamasıyla meydana gelen *herkesin her şey üzerinde hak iddia etme* tablosu yani *eşitlik durumunun* sonuç olarak *güvensizliği* meydana getirdiğini söylemektedir. Hobbes devlet olmadan önceki durumu “*herkesin herkese karşı savaşı*” şeklinde tasvir etmektedir (Şenel, 1991: 322-323). Locke Hobbes'tan farklı bakış açısıyla doğa durumunu, eşitlik, barış ve özgürlük hali olarak betimlemektedir (Ağaoğulları, 2015: 485). Hobbes'un doğa durumuna baktığı kötümserliğin aksine Locke, doğa durumunun iyi olarak değinmektedir.

Hobbes, doğa durumundaki yaşama kötümser yaklaşarak devletin yoksunluğunda yaşanan bu durumda ne bireylerin canlarının ne de mülkiyetlerinin güven altında olmadığına vurgu yapmaktadır (Wood, 2008: 165). Bu açıdan Hobbes genel olarak devleti can güvenliği için istemektedir sonucunu çıkarmak doğru olacaktır. Locke mülkiyeti sahip olunan şeyler anlamında kullanmaktadır. Bu açıdan Locke için şunları söyleyebiliriz:

“Onun için önemli olan, insanların uygar toplumu ve yönetimi kurmasının nedeninin mülkiyet hakkının korunması olduğunu göstermektir. Başka bir deyişle, yönetimin nihai amacının mülkiyeti korumak olduğu düşüncesini sağlam felsefi temellere oturtmaktır.”
(Ağaoğulları, 2015: 489).

Hobbes bu açıdan Locke'u eleştirerek onun doğa durumundan kurtulmak istemesini yani devlete geçmesini bağladığı mülkiyet hakkının sözleşme ile oluşan devlet tarafından can güvenliği kadar önemsenmediğine dikkat çekmektedir. Çünkü Hobbes açısından doğa durumunda zaten mülkiyet diye

bir hak yoktur. Hobbes, böyle bir hak olmadığı için bireylerin devlete karşı mülkiyet haklarını öne sürerek ayaklanmasını doğru görmemektedir. Ona göre devlet, yalnızca bireylerin birbirlerine karşı mülkiyetlerini korumakla sorumlu olarak görülmektedir (Şenel,1991: 324). Mülkiyet hakkının varlığını doğa durumunda yok sayan Hobbes'a karşı Locke, onun var olduğunu sadece bireylerin çıkarları doğrultusunda bu hakkı ihlal etme potansiyeli taşıdıklarına vurgu yapmaktadır.

Ayrıca Locke bu konuda Hobbes'a karşı çıkararak mülkiyetin kişinin çalışmasıyla yani *emeğiyle* ortaya çıktığını söylemektedir (Kabakçı, 2010: 87). Locke yeryüzünde ortak olarak verilmiş olan her şey üzerinde bireylerin nasıl özel hak iddia edecekleri konusunda bugün bizim üzerinde çalışmak dediğimiz olgular için Locke. "*emek*" kavramını öne sürmektedir (Zack, 2021: 177).

"....Locke mülkiyeti "emek"le ilişkilendirerek yanıtlamaya çalışır ve emek-mülkiyet ilişkisinin ün bir katkı yapar. Bir şeye "benimdir" demenin koşulu ona emek katmaktır: "(...) İnsan, doğanın sağladığı durumdan [nesneyi] alıp çıkarır; onun içine Emeğini katar ve ona kendisine ait olan bir şeyler ekler. Böylece onu mülkiyeti haline getirir." (Ağaoğulları, 2015: 489).

Bu açıdan Locke Hobbes'tan farklı olarak mülkiyetin kendisinin doğal olduğu kanısındadır (Cevizci, 2009: 346). Locke için bireylerin *emekleri* ile dönüştürdükleri herhangi bir şey artık onların mülkiyetleri olmalarının ana kaynağıdır. Buradan hareketle diğer bireylerle olan ortaklığı da sonlanmış olmaktadır (Wood, 2008: 191). Çünkü emek, kişinin belli bir süre yeryüzünde doğal halde bulunan şeye kendi düşüncesini katmasıyla yeni bir ürünün olmasını sağlamaktadır. Buradan hareketle kendi emeğini o ürüne yansıtan birey için artık o ürün, kendi özel mülkiyetidir. Bu açıdan Locke'a bakarsak, *emek* bir şeyi onu dönüştüren için özel mülkiyet haline gelmesinde temel kaynak olarak görülmektedir.

Hobbes, mülkiyet hakkının yalnızca devletin varlığıyla gerçekleşeceğini öne sürerken Locke, özel mülkiyetin zaten bir hak olduğunu ve devlet yokken bile var olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü Locke için özel mülkiyetin kaynağı doğa yasalarıdır ve doğa yasaları her zaman var olduğu için devletten önce de var olduğunu ileri sürmektedir. Locke'a göre, doğa yasası tarafından

bireylere verilen canlarını korumaları hakkı gibi özel mülkiyetlerini korumaları da doğal haktır (Zelyüt, 2010: 73). Dolayısıyla mülkiyetin varlığını Locke doğa durumuna kadar dayandırırken, Hobbes doğa durumunda böyle bir haktan bahsedilemeyeceğini, sadece devletin varlığı ile oluşabileceğini öne sürerek karşı çıkmaktadır. Ancak Locke burada ayırıcı ölçüt olarak emek kavramını öne sürerek bireylerin özel mülkiyet sahibi olmalarının temel kaynağı olarak emeği görmektedir. Bu açıdan her iki düşünür çıkış noktası olarak hakları korumayı yeğlese bile Hobbes'un mülkiyet hakkını devletin varlığıyla özdeşleştirmesi Locke açısından kabul görülmemektedir. Böylece iki filozofun mülkiyete bakış açıları da farklı olmaktadır.

3.9. Hobbes ve Locke'ta Toplum ve Yönetimin Kuruluşu

Hobbes ve Locke yönetim anlayışı ile yöneticiye yükledikleri anlam açısından siyaset tarihinin önde gelen düşünürleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Her iki düşünür için yönetim merkezli bir anlayışa sahip olduklarını dile getirmek doğrudur. Ancak Hobbes, mutlak monarşi taraftarıyken, Locke, mutlak monarşi karşıtı olmakta hatta liberalizmin kurucu babası sayılmaktadır.

Tarihsel geçmişe bakıldığında toplumlar, yöneten ve yönetilenler şeklinde ayrımın yapılmadığı yaşamlarını sürdüren toplumlardan oluşmaktadır (Toku, 2003: 51). Genel olarak toplum adlı yapıları ikiye ayırabiliriz. Bunlardan ilki; verilen kurallar doğrultusunda yaşamlarını devam ettiren, yöneten ve yönetilenler ayrımının yapılmadığı toplumlardır. İkinci gruptakiler de kendilerini yönetmeyi başkalarına devrederek yöneten ve yönetilen ayrımının olduğu ve bireyler arasında ayrışmanın yaşandığı toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci grup toplumlar sözleşme öncesi doğal toplumları oluştururken ikinci grup sözleşme sonrası sivil toplum yani devlet halindeki toplumları oluşturmaktadır (Toku, 2003: 52).

Bu ayrıma bakıldığında Hobbes açısından doğa durumu yani devlet adlı yönetimin olmadığı durum “yapayalnız, acınası, kısa ve berbat” olarak betimlenmektedir (Zack, 2021: 170). Ancak Locke Hobbes'tan ayrılarak doğa durumun barış, eşitlik ve özgürlük durumu olduğunu betimlemektedir

(Ağaoğulları, 2015: 485). Bu açıdan her iki düşünürün yönetim anlayışının temelini oluşturan doğa durumundaki bireyin haline farklı baktıklarını söyleyebiliriz.

Hobbes’a göre bireyler, doğa durumundaki halden devlet ile beraber iyi bir hayata geçiş yapacaklardır (Yücel, 2016: 42). Ancak Locke için doğa durumu birkaç suçlu dışında barışın hüküm sürdüğü bir durumdur (Zack, 2021: 178). Locke, doğa durumunun zaten iyi bir yaşam olarak görmektedir ancak Hobbes, bu durumun savaş durumu olduğunu öne sürerek kurtulmak gerektiğini ısrarla dile getirmektedir.

Hobbes’a göre doğa durumunda bireyler arasında hüküm süren *eşitlik* olsa da iki birey tek bir şey üzerinde hak iddia ederse, burada düşmanlık meydana gelmektedir (Hobbes, 2020a: 99). Hobbes bireylerin bu durumdan akıllarını kullanarak barışa yani toplum olarak anlaşmaya yönelerek kurtulabileceklerini ısrarla vurgulamaktadır (Göze, 2006: 132). Ancak Locke, Hobbes’tan farklılaşarak onun gibi doğa durumunu “*herkesin herkese karşı savaşı*” olarak değil, insanların akıllarına uygun bir biçimde birlikte yaşadıkları, ancak bir yargı merciinin bulunmadığından kaynaklı güvensizliğin olduğu durum olarak tanımlamaktadır (Zelyüt, 2010: 72). Ayrıca Locke için bireylerin devleti oluşturmadaki ana neden *mülkiyet haklarını* korumak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Doğa durumunda doğa yasaları vardır ancak bunların ihlali muhtemeldir. Doğa yasasının ihlali bir kenara bu yasaları uygulayacak *bağımsız yargıç eksikliği* ve *herkesin yargıç olmasından* kaynaklı sorunlar oluşmaktadır (Locke, 2012: 83).

Bu açıdan bakıldığında Hobbes birincil toplumlara karşı gelmektedir çünkü burada yöneten ve yönetilen ilişkisi olmamakla beraber tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Ancak Locke birincil toplumların şehre karışmadığı yani toplum adı altında devlete sığınmadıkları için saf ve iyi olarak görmektedir. Ama her iki düşünür de doğa durumundan kurtulmayı farklı nedenlere bağlasalar da ana neden *güvensizlikten* kaynaklı problemin sebebi olarak Hobbes’un can güvenliğini temel alması Locke’un da mülkiyet hakkını temel almasıyla öne çıkmaktadır.

Hobbes’a göre bireylerin savaş halinden kurtuluşu, bir araya gelerek oluşturacakları sözleşmelerle devlete sığınmalarıyla gerçekleşmektedir. Peki,

devletin ortaya koyduğu yasaların bireyler için iyi ya da adaletli olduğunu belirlemek için ölçüt nedir? Hobbes’a göre devlet tarafından oluşturulan yasalarda adaletsizlik aramak doğru değildir çünkü o, insanların iyiliği için oluşturulmuş tarafsız bir yapıdır (Watkins, 1995: 60). Bu açıdan Hobbes, kılıcın zoru olmadıkça, anlaşmaların sadece sözlerden ibaret olduğunu belirtmektedir (Hobbes, 2020: 133). Ancak Locke burada Hobbes’tan daha ayrıntılı düşünmektedir. Ona göre devletin adaleti sağlaması için kendi içerisinde bulunan üç yapının tarafsız görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir. Bunlar; yasama, yürütme ve konfederatif güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Locke açısından *yasama gücü*, yasaları oluşturmakta ancak burada bireyin sahip olduğu *doğal hakları* ve *özel mülkiyeti* kendisine sınır olarak görmek zorundadır. Yürütme gücü bu yasaları sınırsız olarak uygulamamalı ve taraf tutmamalıdır. Konfederatif güç ise diğer devletlerle olma potansiyeli taşıyan savaş ve barış durumlarına karar verip antlaşmaları imzalamalıdır. Locke’a göre, adaletin sağlanabilmesi bu güçlerin birbirinden bağımsız olması gerekmektedir (Tuğcu, 2003: 522).

Locke, devletin elindeki bu yetkiyi düzgün kullanmasını ve hiçbir şekilde ihlal etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Siyasal güç eğer ki böyle bir şey yaparsa Locke için bireylerin yönetime karşı *direnme hakkı* ellerinde bulunmaktadır. Ancak Locke, bireylere bu hakkı ellerinde bulundursalar bile son noktaya kadar beklemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü bireylerin devlete karşı bu girişimleriyle olması muhtemel savaş hali yine bireylerin temel özgürlük, hak ve mülkiyetlerini olumsuz etkileyecektir (Tuğcu, 2003: 524). Ancak Hobbes’un yönetim anlayışında var olan otoriteye karşı gelmek en büyük hatalardan birisi olarak görülmektedir. Çünkü bu girişimin başarısız olacağını ayrıca cezalandırılacağını bilmeleri gerekmektedir. Hobbes’un söylemek istediği şey, aslında bireylerin kendi yararları için otoriteye karşı gelmelerinin hata olduğu, doğrunun da devlet yönetimini oluşturmak olduğudur (Watkins, 1995: 52). Bu açıdan güvensizliğin ortadan kaldırılması için bireylerin sözleşme imzalayarak oluşturdukları devletin de bir tehlike olma ihtimalinden dolayı Locke ve Hobbes, devlete karşı yapılan girişimlerin yine bireylerin zararına olduğuna değinmektedirler.

SONUÇ

Hobbes ve Locke'un ölümlerinin üzerinden yaklaşık üç yüz yıldan fazla bir süre geçmesine rağmen, siyaset felsefesindeki düşünceleri bugün hâlâ önemini korumaktadır. Bu çalışmada toplum sözleşmecisi olarak tanınmış düşünürler olan Hobbes ve Locke'un siyaset felsefesinde yönetim ve toplumu nasıl gördükleri ve düzenin nasıl olması gerektiği konusunda ileri sürdükleri görüşleri ele alınmaktadır. Bu çalışmanın yapılmasındaki temel amaç günümüzde tüm kontrolü elinde bulunduran devletin var olmasının temelini insanın doğasına bakarak böyle bir yapıya neden ihtiyaç duyduklarını araştırmaktır. Bu amaçla öncelikle ilk bölümde Hobbes'un insan doğası, doğa durumu, bireyin doğa durumundaki güvensizlik hali, doğa yasası ve akıl, doğal hak, özgürlük, mülkiyet ve sözleşme ile kurulan devlete bakış açısı betimlenmektedir. Hobbes, insan doğasını doğa durumu adı verilen devlet öncesi durum olan kurgusal varsayımında açıklamaktadır. Aynı zamanda Hobbes, doğa durumunu kurgusal bir tasarım olarak ele almaktadır yani bu durum Locke'un tersine var olmayan bir durumdur. Ancak Locke, devlet olmadan önceki durum olan doğa durumunu var olan bir durum olarak betimlemektedir. Hobbes açısından iki tip insan bulunmaktadır. Birinci tip insan diğerlerinin hak ve özgürlüklerine karşı saygılı ve hoş görüldür. İkinci tip insan ise hak ve özgürlüklerini korumak için doğrudan saldırgan yapıdadır. Ancak birinci tip insan kendi çıkarını düşünerek yine hak ve özgürlüklerini korumak için susmaktadır. İkinci insan ise direkt istediğini açıkça ifade etmektedir. Bu iki insan tipi doğada mevcuttur ve bu nedenle savaş durumu kaçınılmazdır. Baktığımızda bireyin doğasındaki bu potansiyel bencillik ve çıkarıcılık durumu aslında bir kontrol mekanizmasını gerektirmektedir. Bu açıdan devlet olmadan önce sistemli olarak bu düzeni sağlamaya yarayan doğa yasaları belli bir süre sonra etkisini kaybedecektir. Çünkü doğa yasaları bazı problemleri çözmede artık yetemeyecek ve bireyleri kontrol altında tutamayacaktır. Hobbes, doğa durumunu daha önce belirtildiği gibi *“yapayalnız, zavallı, kısa, berbat, hayvani”* olarak betimlemesiyle tanınmaktadır (Zack, 2021: 170). Çünkü doğa durumunda hüküm süren doğa yasası bireylere eşitlik hakkı tanımaktadır ve bu eşitlik hakkından da güç kavramından dolayı eşitsizlik ve dolayısıyla kargaşa ortaya çıkmaktadır.

Bireyler hem Locke hem de Hobbes açısından doğa yasasının kendilerine verdiği eşitlik hakkı ile kendilerinde sınırsız bir özgürlüğün bulunduğunu anlamamalıdır. Çünkü bu sınırsız her şeyi yapma isteği ile sınırsız bir savaş durumu meydana gelme tehlikesi barındırmaktadır. Ancak yargı mercii eksikliğinden doğan kargaşadan doğa yasasının herkese yargıç olma hakkını tanınmasıyla bireyler Hobbes açısından “güç” ile kurtulacaklardır. Yani güç kimdeyse hakta onundur. Hobbes’un doğa durumuna kötümser bakmasının sebebi bireylerin bu durumda sahip oldukları sınırsız özgürlüğün onlar açısından tehlike oluşturmalarıdır. Bu durumu, herkesin herkese karşı savaş olarak betimleyen Hobbes, bu durumdan kurtuluşun yalnızca sözleşme ile kurulacak devlet ile mümkün olacağını vurgulamaktadır. Aslında devlet, tüm düzeni merkezi bir yapı olarak sağlayacak bir kurum olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Günümüzde de devlet, var olan karmaşaları ve eksiklikleri çözme görevini görmektedir. Hobbes için nerede savaş varsa orada devletin varlığından söz edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Buradan hareketle devlet, bireylerin yaşamını korumak ve her türlü tehlikeleri bertaraf edebilecek bir yapı olarak var olmuştur demek doğru olacaktır. Bu durumda bireyin doğasına kötümser bakış açısı Hobbes’a karşı eleştirilerin de temeli olarak görülmektedir. Çünkü ona göre birey, doğa durumunda savaşın sebebi olan ana nedendir ve kendi bireysel çıkarları doğrultusunda bencillik yaparak diğerleri için tehlike oluşturmaktadır. Bu nedenle Hobbes, insan doğasını bencil, çıkarıcı ve saldırgan olarak görmektedir. Bireyin yapısında var olan bu sorunları çözebilecek en yetkili mercii devlet olarak görülmektedir. Bu açıdan Hobbes olmasa bile Locke’ta devletin yapısındaki yasama, yürütme ve konfederatif gücün bağımsız ilerlemesi bireylerin lehinedir çünkü yine burada da bireyler iş gördüğünden taraf tutma tehlikesi barındırmaktadır. Doğa durumunda herkese yargıç eksikliğinden dolayı doğa yasası tarafından verilen yargıçlık hakkı ve eşitlik hakkından doğan güç savaşından kurtulmaları gerektiğini vurgulamakta olan Hobbes, çıkış yolu olarak sözleşmenin varlığını bireylere kabul ettirmek için uğraşmaktadır. Çünkü sözleşme, doğa durumundaki savaşın temel nedeni olan herkesin kendi adaletini sağlamada yargıç olması, taraf tutmayı ve güçlü olanın güçsüz olan üzerinde hâkimiyet kurmasını da beraberinde getirmektedir. Ancak bireyleri

sözleşme yapmak için zorlamamaktadır ve burada rıza esastır. Günümüzde de hiç kimse istemediği bir yapı tarafından zorla yönetilmemektedir. Böylece Hobbes, sözleşme ile beraber uzlaşma yoluna giden bireylerin haklarından feragat ederek kendi can güvenlikleri için devleti kurduklarını söylemektedir. Hobbes için devletin varlığı için gerekli olan sözleşme ancak rıza ile kabul edilmelidir. Yoksa baskı ile bir yargı mercii olan devlet kurulamaz. Bireyin doğa durumunda sahip olduğu temel hakların devlet tarafından korunacağı garantisini veren Hobbes, doğa durumunda yani devlet olmadan önceki durumda hüküm süren yazılı olmayan doğa yasasının da bireyleri uzlaşmaya yönlendirdiklerini ifade etmektedir. Doğa yasasının kendisi olarak görülen akıl, bireylerin sözleşme imzalayarak toplum oluşturmalarını doğru bulmaktadır. Çünkü akıl, bireylere kendi yaşamları için barışa yönelmelerini bunu beceremiyorlarsa savaşın tüm tekniklerini kullanmalarını önermektedir. Düşünüldüğü zaman mantiken kimse kimseyi bilerek ve isteyerek ortadan kaldırmak istemez ve böyle bir yapıda da başka bireyler yaşamak istemez. Bu çerçevede Hobbes, bir araya gelen bireylerin sözleşme imzalayarak oluşturdukları devlet için en iyi durum olarak bahsetmektedir. Hobbes açısından en iyi olan devlette adaletsizlik aranmamalıdır çünkü devlet, bireyler için vardır ve onların iyiliğini aramaktadır. Bu kadar sert bir yönetimi bireylerin çaresiz olmasalar kabul etmeyecekleri gayet ortada olan bir durumdur ancak can güvenliği açısından istemeseler dahi bunu yapmak zorundalardır. Hobbes, doğa durumunda bulunmayan mülkiyet hakkı nedeniyle bireylerin devlete karşı yapacakları hatalı bir girişimin yine kendilerinin zararına olduğunu vurgulamakta, aynı zamanda bu girişim sonucunda yine kendilerinin özgürlük ve mülkiyetlerinin zarar göreceğini belirtmektedir (Watkins, 1995: 52). Burada eleştirilecek nokta Locke'un aslında emek kavramını temel alarak Hobbes'a karşı yapılmalıdır. Elbette Tanrı doğayı herkes için ortak vermiş olabilir ancak kendi düşüncesini ve kas gücünü yani emeğini katarak bir şeyi kendi halinden değiştiren birey için artık o, özel mülktür diyebiliriz. Devletin bireyler için gerekli olan tek çare olduğunu vurgulayan Hobbes'a göre, devlet tektir ve her şeyin en doğrusunu söylemektedir. Hobbes açısından devlet, mutlak özgürlüğü elinde bulunduran

tek bir birey gibidir. Buradan da anlaşılacağı gibi devlet yanlısı yani mutlak monarşi taraftarı olduğu ortadadır.

“Hobbes, İngiliz İç Savaşı sırasında yazıyor ve hayatınız fiilen tehdit edilmedikçe, sözleşmeyi asla bozmamanız gerektiğini (başka bir deyişle hükümdara sadık kalmamız gerektiğini) savunuyordu (Thomson, 2023: 273).

Daha sonra ikinci bölümde Locke’un insan doğası, doğa durumu, doğa durumundaki güvensizliğin kaynağı, doğa yasası- akıl, doğal hak, özgürlük, mülkiyet, sözleşme ile oluşan devlet ve toplum ile yönetim anlayışı betimlenmektedir. Locke, Hobbes’un aksine doğa durumunu var olan ve devletin tarihsel kökenini oluşturan bir durum olarak bahsetmektedir. Hobbes’un yaklaşımından farklı olarak yine doğa durumunu kötü görmeyen Locke için bu durumda belli başlı birkaç suçlu olmasa tamamen barışın hüküm sürdüğü bir durum olarak görmek mümkündür (Zack, 2021: 178). Bireyin doğasına iyimser yaklaşan Locke, Hobbes gibi doğa durumunu, herkesin herkese karşı savaşı olarak görmemektedir. Çünkü ona göre doğa durumu yargıç eksikliğinden kaynaklanan güvensizlik nedeniyle kötüdür. Hobbes’tan farklı olarak Locke için doğa durumu: Barışın, eşitliğin ve özgürlüğün hüküm sürdüğü bir durum olarak betimlenmektedir. Hobbes mutlak monarşi taraftarıyken Locke, mutlak monarşinin tam karşısında yer alıp liberalizmin kurucu babası olarak kabul görmektedir. Hobbes’un tersine bireyi temel alan Locke, doğa durumunu iyi ve özgürlük durumu olarak görmektedir. Hobbes doğa durumunu herkesin herkese karşı savaşı olarak görse bile Locke, doğa durumunun iyi olduğunu ve herkesin kendi kendisini yönettiğini vurgulamaktadır. Doğa durumunda herkesin eşit olduğunu vurgulayan Locke için bu özgürlük bir başıboşluk olmamakla beraber onu kontrol altında tutan doğa yasasını öne çıkarmaktadır. Dolayısıyla bireyi sözleşmeye iten nedenin bireyin doğasının kötücül olmasını görmeyip aksine yargıç eksikliğinden kaynaklanan herkesin yargıç olmasının sınırsız özgürlükle bu doğal hakkın düşüncesizce uygulanabileceği tehlikesini vurgulayan Locke için doğa yasasının kendisi olan akılda, bireyleri sözleşme adı altında birleşip devleti kurmaya yönlendirmektedir. Locke’a bakıldığında o devletin varlığını daha çok doğal hak olan mülkiyet hakkı için onaylamaktadır. Hobbes mülkiyet konusunu doğa durumunda yok saysa dahi

Locke, *emek* kavramını öne sürerek bu hakkın varlığını önemle dile getirmektedir. Hobbes'un doğa durumunda mülkiyeti yok saymasının temel nedeni doğa durumunda hiç kimsenin hiçbir şeyi mülk edinemeyeceklerindendir. Locke'a göre Tanrı, yeryüzünü bireylere eşit olarak vermektedir ancak birileri ona kendi emeğini katarak değiştirip dönüştürürse oradaki ortaklık artık sonlanmaktadır ve dolayısıyla özel mülkiyet ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Locke, emek kavramını öne sürerek Tanrı tarafından herkese eşit olarak verilmiş olan doğayı ve ürünlerini kendi kol gücü veya zihni tasarımlarıyla değiştirip dönüştüren bireyin özel mülkiyetini ortaya koymaktadır. Devletin adaletli ve tarafsızlığı konusunda Hobbes her ne kadar emin olsa da Locke, devletin elinde bulunan yasama, yürütme ve konfederatif gücün bağımsız olarak çalışmalarını önemle belirtmektedir. Çünkü bu üç gücün bir arada olması ile taraf tutma ve haksız yargılama meydana gelebilecek en büyük tehlikelerdendir. Locke için devlet, eğer ki elinde bulundurduğu bu yetkiyi kötüye kullanırsa ya da bireylerin doğal haklarını ihlal ederse ona direnme hakları vardır ancak bu da son noktaya kadar kullanılmamalıdır çünkü buradaki bir girişim yine kendi hak ve özgürlüklerinin aleyhinde olacaktır. "Yönetim yönetilenlerin sözleşmeden önce sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyet doğal haklarını çiğnerse, sözleşmeyi bozmuş olur, halkın devrim hakkı doğar." (Şenel, 2002: 343).

Sözün özü mutlak monarşi taraftarı olan Hobbes'a karşı Locke daha bireyci bir yaklaşımı yani liberalizmi benimsemektedir. Hobbes'un monarşi yandaşı olması doğrultusunda Locke, liberalizmin en önemli savunucusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken şey, her iki düşünürün yaşadığı döneme göre yargılanmasıdır. Dolayısıyla her iki düşünür de yaşadıkları çağın etkisiyle kendi siyaset görüşlerini meydana getirmişlerdir. Hobbes doğa durumunu kurgusal bir durum olarak görse bile Locke doğa durumunu kurgusal bir durum olarak görmemektedir. Hobbes, bireyleri yapısal olarak toplumdışı olarak görse bile Locke, bireyleri özü itibarıyla toplumsal bir varlık olarak betimlemektedir. Bu çalışma ile hem Hobbes hem de Locke'un siyaset görüşleri doğrultusunda bireylerin toplumsallaşmadan önceki hallerine, yani doğa durumuna detaylıca bakarak, onların bu çerçevede ele aldıkları benzer kavramlara nasıl bir yaklaşım

geliştirdiklerini önce tek tek bölümlerde ele aldık. Daha sonra üçüncü bölümde de aynı kavramlara yönelik anlayışlarını karşılaştırarak benzer ve farklılıklarını belirttik. Her iki düşünürün hem birey ve doğa durumuna karşı farklı görüşleri hem de doğa durumundaki güvensizliğin kaynağına yönelik farklı görüşleri doğrultusunda çözüm yolu olarak devleti görmeleri dikkatten kaçmaması gereken bir noktadır. Hobbes, devletin varlığını korkuya bağlamaktadır. Çünkü doğa durumunda bireylerin güvensizlikten kaynaklı korkmasıyla kendilerini koruyacak bir yapı ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Locke için ise devlet, doğal haklar olarak bahsedilen yaşama, özgürlük ve mülkiyet hakkını korumak için oluşturulmuştur. Hobbes, felsefede materyalizmi savunurken, siyasette mutlak monarşiyi savunmaktadır. Ancak Locke, felsefede empirizmi savunurken, siyasette liberalizmi savunmaktadır, hatta mutlak monarşi karşıtıdır. Buradan Locke'un devlet karşıtı bir düşünür olduğu sonucunu çıkarmak yanlıştır çünkü o, baskıcı bir yönetime karşıdır.

Hobbes ve Locke'un birey ve yönetim konusundaki görüşlerine baktığımızda, günümüzde de kendi yaşamını ve özel mülkiyetini tehlikede gören bireyler, devletin kurumlarında çözüm aramaktadırlar. Locke'un amacı ideal bir devlettir ve bunun üç temel eksikliği bulunmaktadır. Bunlar: herkesin uyacağı yasa eksikliği, bu yasaları uygulayacak tarafsız yargıç eksikliği ve yargıcın verdiği kararları uygulayacak bir güç eksikliği doğa durumunda mevcuttur. Bu nedenle devlet var olabilecek en yetkin kurumdur. Hem Hobbes hem de Locke, doğa durumu dedikleri halden hareketle birey ve yönetim ilişkisini ele alarak kendi siyaset görüşlerini oluşturmuşlardır. Devlet'in varlığının kökenleri hakkında önemli olan iki düşünürün bu konudaki temel kavramlarına değinerek devletin temellerinin atıldığı nedenlere ve durumlara değinilmiştir. Sonuç olarak devlet olmadığı zaman tam olarak karmaşanın meydana geldiği düşünürler açısından da ortaya konmaktadır. Bireyler düzenlenmeye, denetlenmeye, yönetilmeye bugüne kadar muhtaç olmuştur, günümüzde de böyledir. Devlet olmadığı zaman nasıl bireyler bir arada yaşarken zorluklar çıkmışsa günümüzde de devlet olmazsa yine yaşam kötü bir duruma evrilme tehlikesi barındırmaktadır. Yine devlet olmazsa eski zamanlardaki ilkel yaşama yani doğa durumuna aynı zamanda kaos ve karmaşaya dönme tehlikesinin belireceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

1. Ağaoğulları, M. A.(2015). “*Sokrates ’ten Jakobenlere Batı ’da Siyasal Düşünceler*”. İstanbul: İletişim Yayınları
2. Ağaoğulları, M. A. Akal, C.B. Köker, L.(1994). “*Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*”. Ankara: İmge Kitabevi
3. Akad, M. Dinçkol B. V. ve Bulut, N.(2014). “*Genel Kamu Hukuku*”. İstanbul: Der Yayınları
4. Akal, C. B.(2000). “*Devlet Kuramı*”. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
5. Akarsu, B.(1998). “*Felsefe Terimleri Sözlüğü*”, İstanbul: İnkılâp Kitabevi
6. Akdemir, F.(2009). “*Sivil ve Politik Toplumun Kurucu Unsuru Olarak Toplum Sözleşmesi: Hobbes ve Locke Örneklerinde Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi*”. Ekev Akademi Dergisi. SS.41, ss. 336
7. Akın, İ.(1983). “*Kamu Hukuku: Devlet Doktrinleri; Temel Hak ve Özgürlükler*”. İstanbul: Üçdal Neşriyat
8. Aksoy, H. A.(2011). “*Jeremy Bentham'ın Felsefesinde Moral-Hukuk İlişkisi*”. Yayınlamamış Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
9. Aktan, C.C.(2003). “*Değişim Çağında Devlet*”, Konya: Çizgi Kitabevi
10. Andrew, H.(2014). “*Siyaset*”. Çev. Bekir B. Özipek. Ankara: Adres Yayınları
11. Arnhart, L.(2008). “*Plato ’dan Rawls ’a Siyasi Düşünce Tarihi*”, çev. Ahmet K. Bayram. Ankara: Adres Yayınları
12. Arnhart, L.(2018). “*Platon ’dan Pinker’a Siyasi Düşünce Tarihi*”, çev. Ahmet K. Bayram. Ankara: Adres Yayınları
13. Arslan, H.(2013). “*John Locke ’un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme*”. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. SS.17, ss. 182
14. Bolelli, Z. S.(2018). “*Birey, Toplum ve Yönetim*”, Ekonomi ve Finans Günlüğü Dergisi, Sayı 7, İstanbul: Birlik Vakfı, ss. 97.

15. Cevizci, A.(2001). “*On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*”. Bursa: Asa Yayınları
16. Cevizci, A.(2019). “*Felsefe Tarihi Thales’ten Boudrillard’a*”. İstanbul: Say Yayınları
17. Çaha, Ö.(2013). “*Siyasi Düşüncelere Giriş*”. İstanbul: Dem Yayınları
18. Çavuşoğlu, A.(2019). “*Doğal haklar ve Jeremy Bentham*”. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. SS. 37, ss.27-28
19. Çıvgın, İ. ve Yardımcı, R.(2007). “*Siyasal Düşünceler Tarihi*”, Ankara: Nobel Yayınevi
20. Ekici, E.(2006). “*Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı*”. Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi C.4, SS.6, ss. 81-83
21. Gemalmaz, H. B.(2009). “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı*”. , İstanbul: Beta Yayıncılık
22. Gemalmaz, M.S.(2010). “*Devlet, Birey ve Özgürlük*”. İstanbul: Legal Yayınları
23. Gökberk, M. (1974). “*Felsefe Tarihi*”. Ankara: Bilgi Yayınevi
24. Gökberk, M.(1985). “*Felsefe Tarihi*”. İstanbul: Remzi Kitapevi
25. Göze, A.(2006). “*Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*”, İstanbul: Beta Yayınevi
26. Gülgeç, Y.B.(2013). “*Thomas Hobbes’un Sosyal Sözleşme Teorisinin Nietzsche’nin Siyaset Felsefesi Doğrultusunda Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi*”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C.3 SS. 64, ss. 718
27. Günay, M. K.(2009), “*Hobbes’ta Doğa Durumu Çözümlemesinin Eleştirisi*”, Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar. SS.1/4, ss. 4
28. Güngör, R. B.(2016). “*John Locke’un Doğa Durumu Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış*”. TheJournal of Academic Social Science Studies, C.3 SS. 44 ss. 345

29. Hobbes, T.(2007). “*Elementa Philosophica De Cive Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*”, çev: Cihan Deniz Zarakolu. İstanbul: Belge Uluslararası Yayınları
30. Hill, C.(2005). “*1640 İngiliz Devrimi*” çev. Neyyir Kalaycıoğlu. İstanbul: Kaynak Yayınları
31. Hobbes, T.(2020b). “*Behemoth ya da İngiltere İç Savaşının İçyüzü*”, çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları
32. Hobbes, T.(2020a). “*Leviathan*”, çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
33. Kabakçı, Enes(2014). “*Siyasal Düşünceler Tarihi Ders Notları*”, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Sosyoloji Lisans Programı, İstanbul.
34. Karaca, Ç.(2020). “*Doğa Yasası Kavramının Tarihsel Sınırlılıkları ve Evrensel Geçerliliği*”. Dört Öge. C.9, SS.17, ss. 38- 39
35. Karagözoğlu, H. (2006). “*Homo Homini Lupus*”: Thomas Hobbes'un *Ahlâk Felsefesi Üzerine*”, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, S.31, ss. 226
36. Kardeş, E. (2018). “*Adalet Kılıcı ve Savaş Kılıcı: Thomas Hobbes 'un Politik Okulunda Savaş Hali ve İç Savaş*”. Kutadgubilig- Felsefe ve Bilim Araştırmaları, S.38, ss. 97
37. Koç, A. K. (2018), “*Paradigmatik Devrim: İngiliz Şanlı Devrimi*” , Ankara: Liberte Yayınları.
38. Law, Stephen (2011). “*The Great Philosopher/ Büyük Filozoflar*”, çev. Feza Çakır. İstanbul: İnkılâp Yayınevi
39. Locke, J.(2002). “*Sivil Toplumda Devlet-Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*”, çev. Serdar T. ve Hale A. İstanbul: Metropol Yayınları
40. Locke, J.(2004). “*Eğitim Üzerine*”, çev. Aylin Uğur. Ankara: Yeryüzü Yayınevi
41. Locke, J.(2012). “*Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*”. Çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Ebabil Yayınları
42. Murteza, G.(2012). “*John Locke'da Sömürgecilik ve Mülkiyet İlişkisi*”, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, C.0, S. 21, ss. 380

43. Osborne, R.(1996). “*Felsefeye/ Yeni Başlayanlar İçin*” çev. Doğan Şahiner. Milliyet Yayınları
44. Öztaş, A.(2019). “*Siyaset Ütopyalarında Devlet*” Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C.6, S.11, ss. 1022
45. Palmer, D.(2018). “*Antik Yunan’dan Post- Modernist Döneme Kadar Batı Felsefesi Tarihi*”, çev. Halil İ. Çeşme. İstanbul: Ketebe Yayınları
46. Russell, B.(1972). “*Batı Felsefesi Tarihi*”, çev. Muammer Sencer. Ankara: Bilgi Yayınevi
47. Sarıca, M.(1993). “*100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*”. İstanbul: Gerçek Yayınevi
48. Saygılı, A.(2010). “*Modern Devletin Çıplak Sureti*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.59, S.1, ss. 81-82.
49. Şenel, A.(2002). “*Siyasal Düşünceler Tarihi*”. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
50. Tanilli, S.(1994). “*Yüzyılların Gerçeği ve Mirası İnsanlık Tarihine Giriş*”. İstanbul: Cem Yayınevi
51. Thomson, J.(2023). “ *MİNİ FELSEFE Büyük Fikirlerin Küçük Kitabı*”, çev. Sinan Akbaytürk. İstanbul: Orenda Kitap
52. Toku, N.(2003). “*John Locke ve Siyaset Felsefesi*”. Ankara: Liberte Yayınları
53. TUĞCU, Tuncar(2003). “*Batı Felsefesi Tarihi(4. Basım)*”. Ankara: Alesta Yayınları
54. Tunçay, M.(1969). “*Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi-2 Yeniçağ*”. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
55. Timuçin, A.(2011). “*Gençler İçin Felsefe Tarihi*”. İstanbul: Bulut Yayınları
56. Watkins, J.W.N.(2000). “*Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*”. Ed. Maurice Cranston, çev. Nejat Muallimoğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
57. Wood E. ve Wood N. (2008). “*İsyen Borusu: Kapitalizmin Yükselişi ve Siyasal Teori 1509- 1688*”, çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Epos Yayınları

58. Woolhouse, R.(2011). “*John Locke*”, çev. Akın Terzi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
59. Yücel, D. M.(2016). “*Hukuk İle Savaş Arasında Hobbes, Rousseau, Vattel ve Clausewitz*”. Felsefe ve Sosyal Bilimler, S.22, ss. 42.
60. Zack, Naomi.(2021). “*A'dan Z'ye Felsefe*”, çev: Şükrü Alpagut. İstanbul: Say Yayınları
61. Zarakolu, C.D.(2013). “*Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*”. İstanbul: Belge Yayınları
62. Zelyüt, S.(2010). “*Dört Adalı, Hobbes-Locke-Berkeley-Hume*”. Ankara: Doğu Batı Yayınları

